

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเต่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE TORTOISES IN THERAVĀDA BUDDHISM

นางสาวรัมภาภักดิ์ ศิริทัต

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเต่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นางสาวรัมภาภักดิ์ ศิริทัต

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF THE TORTOISES IN THERAVĀDA BUDDHISM

MISS RAMPHAPHAK SIRITUB

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2554**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย.....ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก,ดร.)

.....กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.,ดร.)

.....กรรมการ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

.....กรรมการ

(อาจารย์รังษี สุทนต์)

.....กรรมการ

(ดร.พิสิฐ เจริญสุข)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระสุธีธรรมานุวัตร

ประธานกรรมการ

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

กรรมการ

อาจารย์รังษี สุทนต์

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเต่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ชื่อผู้วิจัย : นางสาวรพีภรณ์ ศิริทัต

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมาภรณ์, ผศ.,ดร.,ป.ธ.๙, M.A.(Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

: ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ป.อ.บ., บศ.๙, ศศ.บ.(ภาษาอังกฤษ),

ศศ.บ.(ภาษาไทย), พธ.ม., พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

: อาจารย์รังษี สุทนต์, ป.ธ.๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง”เต่า”ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์”เต่า”ในทัศนะพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ”เต่า”ในสังคมไทย

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้หลักอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเรื่องราวต่างๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม ทรงแสดงธรรมอุปมาอุปมาทานชั้น ๕ เหมือนเต่า ทรงเปรียบเทียบคนพาลที่ไปสู่วินิบาตครั้งเดียวแล้วจะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ได้อีกนั้นเป็นการยากมาก อุปมาเหมือน”เต่า”ตาบอดในมหาสมุทร ทรงสอนให้ภิกษุคุ้มครองตนให้รอดพ้นกิเลสเหมือนเต่าหดศีรษะและเท้าอยู่ในกระดอง

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ”เต่า”ในสังคมไทย เกิดจากคนในแต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อประสบความวิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินความสามารถของมนุษย์ธรรมดาจะแก้ไขได้ จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็นภูต ผี ปีศาจ วิญญาณ หรือเทพเจ้า ดังนั้น เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น จึงมีการวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น โดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นพึงพอใจก็จะช่วยให้ปลอดภัย

มีหลักคำสอนและวินัยบัญญัติที่เกี่ยวพันและสอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสรรพสัตว์ ในแง่การอนุรักษ์สัตว์ ต้องมีพื้นฐานอยู่ที่การมีจิตเมตตา เพราะมนุษย์รักสุขเกลียดทุกข์ฉันทิ สัตว์ทั้งหลายก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันทินั้น ดังนั้น การทารุณกรรมสัตว์ทุกรูปแบบ ด้วยเจตนาหรือไม่ก็ตามล้วนแล้วแต่ขัดต่อหลักเมตตาธรรมทั้งสิ้น

Thesis Title : An Analytical Study of the Tortoises in Theravāda Buddhism
 Researcher : Ms. Ramphaphak Siritub
 Degree : Master of Arts (Buddhist Studies and Arts of living)
 Thesis Supervisory Committee
 : Phra Suthithammanuwat (Thiab Siriñāno), Asst.Prof.Dr.,
 Paḷi IX, M.A.,Ph.D.
 : Dr. Kritsana Raksachom, Abhidhamma Studies, Paḷi IX,
 B.A.(English), B.A.(Thai Language), M.A.(Buddhist
 Studies), Ph.D.(Buddhist Studies)
 : Mr. Rangsi Suthon, Paḷi IX, M.A.(Buddhist Studies)
 Date of Graduation : June 23, 2011

ABSTRACT

This research is a documentary one with 3 purposes, namely:- 1. to study the principle of teaching and the simily as well as the metaphor about the Tortoises in Theravāda Buddhism, 2. to analytically study the problems and the way to preserve the Tortoises in the Buddhist views, 3. to study the belief and the ceremony about the Tortoises in Thai societies.

From the research, it is found that the Buddha's method of teaching with the principles of simily (Upamā) the subject of comparison (Upameyya) in order to see the things in the concrete examples. The Buddha compared the five aggregates with the Tortoises. Furthermore, The Buddha said that it is very difficult for the foolish people to go just only once to the realm of the hungry ghosts and to be reborn as the human beings again. They are compared to the blind tortoises in the ocean. The Buddha taught the monks to protect themselves to be away from all the defilements just as the Tortoises keep their heads and legs in their shells.

The belief and the ceremony about the Tortoises in Thai societies arise from the fact that the people in each region come across the problems in leading their daily live such as the disaster, the even the natural disaster. The said problems are beyond the ordinary people's abilities to solve. So, there is an idea that the sacred things which

are beyond the nature cause such incidents to arise and the said sacred things may be ghosts, Souls or the Gods. Therefore, in order to prevent the said disasters from arising, there is a request from the said sacred powers with the belief that such the disasters will be extinguished, if one informs the sacred entities or the sacred entities are pleased with our requests.

In the Theravāda views, it is found that there are the principles of teaching, and of the Vinaya Rules in compliance with the preservation of the nature and the beasts.

Regarding the way of preserving the animals, there must be the mental base of loving kindness, because the beasts love the happiness and hate the suffering as the human beings do, Therefore, every type of harming the beasts (the living beings) either with or without the volition is totally against the principle of loving kindness (Mettā).

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ ด้วยผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์และกำลังใจเป็นอย่างดีจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม อาจารย์รังษี สุทนต์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเมตตาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะต่างๆ ด้วยดีมาตลอด ขอขอบคุณ ร.ท. เจริญ ศิริทัต และด.ช.สิรภพ ศิริทัต ผู้เป็นที่รักที่คอยสนับสนุนให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์จนผ่านพ้นอุปสรรคมาได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ อาจารย์ และเจ้าหน้าที่สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือประสานงานด้วยดีด้วยมิตรภาพอันน่าประทับใจ ขอกราบขอบพระคุณนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิและนักปราชญ์ทุกท่านที่ได้แต่งตำราซึ่งมีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ทำให้ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาค้นคว้าประกอบการทำวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลงด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ ร.อ.พิเชษฐ เพชรล้อม นางวิภาพร เพชรล้อม บิดามารดาผู้ให้กำเนิดและขอบพระคุณครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เกิดประโยชน์ในวงวิชาการพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยขออุทิศเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และผู้ที่ได้รับการเอื้อนามมาทั้งหมดข้างต้น ย่อมสมควรได้รับเกียรติคุณจากวิทยานิพนธ์เรื่องนี้โดยถ้วนหน้ากัน

นางสาวรัมภาภักดิ์ ศิริทัต

๒๔ มีนาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายการใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง “เต่า” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของ “เต่า” ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา	๑๒
๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญ	๑๒
๒.๑.๒ สถานะของ “เต่า”	๑๓
๒.๒ พระสูตรที่ยกเรื่อง “เต่า” เป็นอุปมาอุปไมยในการสอน	๑๔
๒.๒.๑ วัมมิกสูตร	๑๔
๒.๒.๒ พาลปิ่นทิตสูตร	๑๖
๒.๒.๓ ปฐมฉิคคัพพคสูตร	๑๘
๒.๒.๔ ทุตติยฉิคคัพพคสูตร	๑๘
๒.๒.๕ กุมโมปมสูตร	๑๙
๒.๒.๖ ทุกกรสูตร	๒๑
๒.๒.๗ กุมมสูตร	๒๑

๒.๓	ลีลาชีวิตของ “เต๋า” ในคัมภีร์ชาดก	๒๓
๒.๓.๑	กัจจยชาดก (๑)	๒๕
๒.๓.๒	กัจจยชาดก (๒)	๒๖
๒.๓.๓	กัจจยชาดก (๓)	๒๘
๒.๓.๔	คังเคยยชาดก	๒๙
๒.๓.๕	กรุงคมิชชาดก	๓๑
๒.๓.๖	มหาอุกกุสชาดก	๓๓

บทที่ ๓ สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์ “เต๋า” ในทัศนะพระพุทธศาสนา

๓.๑	สภาพปัญหาเกี่ยวกับ “เต๋า” ในปัจจุบัน	๔๑
๓.๒	แนวทางการอนุรักษ์ “เต๋า” ในเชิงชีววิทยาและนิเวศวิทยา	๔๕
๓.๓	การอนุรักษ์ “เต๋า” ในทัศนะพระพุทธศาสนา	๕๑
๓.๓.๑	ทำที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อม	๕๓
๓.๓.๒	ทำที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์ “เต๋า”	๖๐

บทที่ ๔ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ “เต๋า” ในสังคมไทย

๔.๑	แนวคิดเกี่ยวกับ “ความเชื่อ”	๖๓
๔.๑.๑	ความหมายคำว่าความเชื่อ	๖๔
๔.๑.๒	สาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อ	๖๕
๔.๑.๓	ประเภทของความเชื่อ	๖๙
๔.๒	แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม	๗๒
๔.๒.๑	ความหมายคำว่าพิธีกรรม	๗๒
๔.๒.๒	จุดกำเนิดของพิธีกรรม	๗๔
๔.๒.๓	ประเภทของพิธีกรรมที่สำคัญๆ	๗๕
๔.๒.๔	ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรม	๗๖
๔.๓	ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ “เต๋า” ในสังคมไทย	๗๙
๔.๓.๑	ความเชื่อเกี่ยวกับ “เต๋า” ของชาวล้านนาไทย	๘๐
๔.๓.๒	พิธีกรรมเกี่ยวกับ “เต๋า” ในฐานะเครื่องรางของขลัง	๘๒

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๗
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป	๘๗
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป	๘๗
บรรณานุกรม	๘๘
ประวัติผู้วิจัย	๙๓

สารบัญภาพ

(๑) ภาพประกอบ: กัจฉปชาดก	๒๗
(๒) ภาพประกอบ: คังเคยยชาดก	๓๐
(๓) ภาพประกอบ: กุรุณคมิชชาดก	๓๒
(๔) ภาพประกอบ: มหาอุกกุสชาดก	๓๔
(๕) ภาพประกอบ: เครื่องรางของขลังเกี่ยวกับเต่า	๔๒

คำอธิบายการใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย อรรถกถา ภาษาบาลี ฎีกาภาษาบาลี และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การใช้อักษรย่อจะแจ้ง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับตัวอย่างเช่น วิ.ม. (ไทย) ๑/๙๘/๘๔ หมายถึง พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๑ ข้อ ๙๘ หน้า ๘๔, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๓๐๐ หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๑๑ ข้อ ๓๑๑ หน้า ๓๐๐ เป็นต้น ซึ่งได้เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
ชุ.ชุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ชุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ชุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ชุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ชุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรค อรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

ม.มุ.อ. (บาลี) = มชฺฐนิมิกาย ปปญฺจสุทฺถนึ อภิปริปณฺณาสนฺนคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

สํ.ม.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย สารตฺตปฺปกาสินี มหาวคฺคคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

สํ.ข.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวาววคฺคคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

องฺ.ติก.อ. (บาลี) = องฺคฺตฺตนิกาย ติกนิปาตคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

ชฺ.ชา.อ. (บาลี) = ชฺททฺทนิกาย ชาตคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาอภิธรรมปิฎก

อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสงฺคณึคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธรรมปิฎก มหาวิภงฺคคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

สํ.ข.ฎีกา (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวาววคฺคคฤงกุฎกถา (ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเศษ

วิสุทฺธิ.(บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกนี้เป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำในบรรดาสัตว์เหล่านั้น “เต่า” เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในน้ำ ในประเทศไทยมีทั้ง “เต่า” น้ำจืดและ “เต่า” น้ำเค็ม สำหรับ “เต่า” น้ำเค็มนั้นเรียกว่า “เต่า” ทะเล ปัจจุบันนี้ “เต่า” ทะเล เป็นสัตว์สงวนตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๑๖ ห้ามมิให้ผู้ใดล่า หรือพยายามล่าสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครอง และมาตรา ๒๐ ห้ามมิให้ผู้ใดค้าสัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง ซากของสัตว์ป่าสงวน ซากของ สัตว์ป่าคุ้มครอง หรือผลิตภัณฑ์ที่ทำจาก ซากของสัตว์ป่าดังกล่าว^๑ “เต่า” ทะเลเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่มีความเป็นมาและวิวัฒนาการที่ยาวนานและน่าสนใจมากทีเดียว เคยมีการค้นพบหลักฐานที่สามารถชี้ชัดว่า “เต่า” ทะเลเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ทั่วไปในช่วงประมาณ ๑๐๐ ล้านปีก่อน นอกจากนี้ยังมีการค้นพบฟอสซิล สัตว์เลื้อยคลานซึ่งคาดว่าเป็นต้นตระกูล “เต่า” ก่อนหน้านั้นไม่น้อยกว่า ๒๒๐ ล้านปี^๒

ในอดีตและปัจจุบันจำนวน “เต่า” ทะเลในน่านน้ำไทยได้ลดน้อยลงอย่างมาก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริให้ดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ “เต่า” ทะเล โดยกรมประมงได้จัดตั้งโครงการอนุรักษ์พันธุ์ “เต่า” ทะเลที่ เกาะมันใน อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง เพื่อเป็นการขยายผลโครงการดังกล่าว ส่วนกองทัพเรือได้จัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางทะเลเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์เป็นปีที่ ๕๐ ใน พ.ศ.๒๕๓๙ โดยเริ่มโครงการอนุรักษ์พันธุ์ “เต่า” ทะเลด้านอันดามัน ตั้งแต่ ๑ มกราคม ๒๕๓๘ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน^๓ วงจรชีวิตของ “เต่า” ทะเลนั้น กว่าจะเจริญเติบโตจนถึงระยะโต

^๑ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า, ๒๕๓๕.

^๒ กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ กองทัพเรือ, **ทหารเรือกับงานอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทกรีนแมคพาย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

^๓ นิวัติ เรื่องพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** (โครงการตำราชุดการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑ คณะวนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๖-๘.

เต็มวัยและขยายพันธุ์ได้นั้น ต้องพึ่งพาอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความยากลำบาก เริ่มจากแม่”เต่า”ทะเลจะพยายามหาสถานที่ที่เป็นชายหาดเงียบสงบสำหรับวางไข่ แต่ปัจจุบันชายฝั่งทะเลที่เคยขึ้นวางไข่ ได้ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นที่พักอาศัย, สถานที่พักตากอากาศ และสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้มีผู้คนพลุกพล่าน จึงเป็นอุปสรรคต่อการวางไข่ของ”เต่า”ทะเล และเมื่อลูก”เต่า”ทะเลฟักออกเป็นตัวจากไข่และไผ่ขึ้นจากหลุม ต้องอาศัยแสงสว่างจากธรรมชาติเป็นเครื่องชี้แนวทางลงทะเล แต่เมื่อได้รับแสงรบกวนจากบ้านเรือน ถนน และรถยนต์ ลูก”เต่า”อาจจะหลงทางและคลานลงสู่ทะเลไม่ได้ เคยมีรายงานว่าลูก”เต่า”ที่เพาะฟักออกจากชายหาดแล้วมองเห็นแสงสะท้อนจากอาคารที่เป็นเรือนกระจก ทำให้ลูก”เต่า”เดินหลงทางไปทางอาคารนั้น และถูกรถยนต์ทับตายเป็นจำนวนมาก ยิ่งกว่านั้นอุปสรรคที่สำคัญก็คือ ขณะแม่”เต่า”กำลังว่ายน้ำเข้าฝั่งเพื่อหาที่วางไข่ ก็อาจจะติดอวนของชาวประมง หรือกินถุงพลาสติกที่ลอยอยู่ในทะเล ซึ่งแม่”เต่า”เข้าใจว่าเป็นอาหารทำให้เสียชีวิตได้ และเมื่อแม่”เต่า”สามารถพึ่งพาอุปสรรคต่าง ๆ มาได้จนถึงขั้นที่วางไข่ได้แล้ว ไข่”เต่า”ทะเลก็จะถูกมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ชุกกินเป็นอาหาร ส่วนที่เหลือซึ่งสามารถเพาะฟักจนเป็นตัวและคลานขึ้นมาจากหลุม ก็จะถูกนก, สุนัข, ปู, ตะกวด และสัตว์อื่น ๆ จับเป็นอาหารได้อีก ลูก”เต่า”ที่มีชีวิตรอดตายจนสามารถคลานลงทะเลได้ ก็ยังต้องตกเป็นเหยื่อของปลาฉลามและปลาขนาดใหญ่ตายไปอีกจำนวนหนึ่ง เมื่อลูก”เต่า”สามารถรอดพ้นอุปสรรคต่าง ๆ และเจริญเติบโตจนเป็นตัวโตเต็มวัยได้ ก็อาจถูกลักลอบจับเอาเนื้อเป็นอาหาร หนังและกระดองนำมาทำเครื่องใช้ เครื่องประดับ ซึ่งมีราคาแพง จากจำนวนไข่”เต่า” ๑,๐๐๐ ฟอง จะมีลูก”เต่า”ทะเลรอดชีวิตเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ได้เพียง ๑ หรือ ๒ ตัว^๔

จากปัญหาการลดลงของประชากร”เต่า”ทะเลที่มีแนวโน้มสูง จนคาดการณ์กันว่าหากสถานการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ “เต่า”ทะเลจะสูญพันธุ์ไปจากธรรมชาติภายในปี พ.ศ. ๒๖๒๓ ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์และอนุรักษ์ในหลายประเทศจึงได้เริ่มคิดค้นวิธีการต่างๆที่จะช่วยให้เราเข้าใจสัตว์ชนิดนี้ให้มากขึ้นเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ที่เหมาะสมและป้องกันการสูญพันธุ์ของ”เต่า”ทะเล^๕

^๔ วีระชาติ เทพพิพิธ, **กรมป่าไม้กับการอนุรักษ์เต่าทะเล**, (กรุงเทพมหานคร : ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^๕ ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์,ดร., **บ้านของเต่าทะเล**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท มาสเตอร์ คีย์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐.

ในขณะที่“เต่า”น้ำจืดซึ่งปัจจุบันพบว่า สถานภาพของ“เต่า”น้ำจืดได้ถูกคุกคามเป็นจำนวนมากจากการสำรวจตลาดการค้า^๖ ปัญหาที่พบคือประชาชนทั้งหลายได้นำ“เต่า”มาปล่อยในบ่อน้ำหรือสระน้ำของวัด ด้วยหวังจะให้สัตว์ได้เป็นอิสระ ประการสำคัญที่สุดคือต้องการให้ตนเองมีอายุยืน เป็นการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาให้กับตนเอง การปล่อย“เต่า”ลงในสระน้ำของวัดดูเหมือนว่าชีวิต“เต่า”จะปลอดภัย สุขสบายแต่ในตรงกับข้าม “เต่า”เหล่านั้นตายในน้ำเพราะน้ำเน่า ประชากร“เต่า”ที่ตายในน้ำเกิดการทับถมทำให้“เต่า”ตัวอื่น ๆ ตายไปด้วย สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะน้ำในสระของวัดนั้นเป็นน้ำที่ไม่มีการถ่ายเท ดร.นันทริกา ชันช้อย กล่าวถึง“เต่า”ในวัดทั่วไปว่า “จริงแล้วไม่ใช่”เต่า”ที่วัดบวรนิเวศ วิหารอย่างเดียว แต่เป็น”เต่า”ในวัดเกือบทุกวัดเลย เนื่องจากว่าคนไทย เชื่อว่า“เต่า”เป็นสัตว์อายุยืน จึงนำ“เต่า”ไปปล่อยในเขตอภัยทาน แต่ว่าลืมไปว่าสถานที่บ่อน้ำในวัดไม่ได้ออกแบบไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ อีกทั้งน้ำใน วัดมาจากไหน ข้อ ๑ หลังห้องน้ำซักผ้าดูพื้น เมื่อถูกปล่อยลงบ่อน้ำก็คือน้ำเสียนั่นเอง เพราะฉะนั้นพอปล่อยสัตว์ลงไป นึกภาพตัวเองยืนอยู่บน ถนนที่เต็มไปด้วยมลพิษเราก็แยะอยู่แล้ว แต่สัตว์เหล่านั้นอยู่ ๒๔ ชั่วโมงตลอด ๓๖๕ วัน ประชากรเต่าได้ตายลงจำนวนมาก ส่วนที่เหลือก็มีปลิง เกาะเต็มไปหมด ปกติพวกนี้จะมาตากแดดเพื่อเอาปลิงออก และเลือดไม่แข็งตัว การที่เลือดไม่แข็งตัวตัวก็พังแน่นอน”^๗ จากที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของสภาพปัญหาเกี่ยวกับเต่าที่เกิดขึ้นในปัจจุบันซึ่งควรได้รับการรณรงค์แก้ไข

ส่วนในแง่การยกเรื่องเต่าขึ้นมาเป็นข้ออุปมาอุปไมยในการสอนหลักธรรม ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนธรรมะโดยยก“เต่า”เป็นเครื่องอุปมาให้ภิกษุ“เต่า”เป็นตัวอย่างในการรักษาตนให้รอดพ้นจากอันตราย^๘ นอกจากนั้น พระองค์ยังตรัสอุปมา อุปาทานชั้น ๕ ว่าเหมือน“เต่า”^๙ พระองค์ตรัสเปรียบเทียบคนพาลที่ไปสู่วินิบาตครั้งเดียวแล้วจะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ได้อีกนั้นเป็นการยากมาก อุปมาเหมือน“เต่า”ตาบอดในมหาสมุทร^{๑๐} ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึง“เต่า”บางชนิดอยู่ในมหาสมุทร^{๑๑} “เต่า”เป็นสัตว์ที่เกิดในน้ำ แก่ในน้ำ ตายในน้ำ^{๑๒} “เต่า”

^๖ แหล่งที่มา: <http://www.siamfishing.com/content>. (๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔).

^๗ นันทริกา ชันช้อย, รศ.ดร., โรคเต่า : อายุรศาสตร์และคลินิกปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไฮลิสดิก พับลิชซิง จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๗-๑๖๙.

^๘ ส.ส.(ไทย) ๑๘/๒๔๐/๒๔๑.

^๙ ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๒.

^{๑๐} พ.ช.(ไทย)๒๗/๕๕-๕๖/๗๘.

^{๑๑} พ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๒๙.

^{๑๒} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๕๑/๒๔๗.

ในภาษาศาสตร์ของไทย ยังใช้เป็นพยัญชนะลำดับที่ ๒๑ โดยมักใช้เป็นตัวสะกด คือ ต.”เต่า” โดยเป็นตัวอักษรเสียงกลาง

ไม่เพียงแต่เท่านั้น “เต่า” ยังเป็นตัวแทนของความเชื่องช้า ใจงม จึงมีสำนวนทางภาษาในนัยเช่นนี้ เช่น ใจเง่า”เต่า”ตุ่น เป็นต้น เด็กๆชอบทายปัญหากันว่า “อะไรเอ่ย สีสั้นเดินมาหลังคา มุงกระเบื้อง” คำตอบคือ “เต่า” นอกจากนี้ “เต่า”ยังมีพฤติกรรมเหมือนนักบวชคือ เมื่อสิ้นฤดูฤดูร้อน “เต่า”จะหยุดกินอาหารและเริ่มลดความตื่นตัวลง เรียกว่า “เต่า”จำศีล ก่อนจะจำศีล”เต่า”มีการเตรียมตัวอย่างดี ระยะเวลาในการจำศีล ๒๐ สัปดาห์^{๑๓}

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ”เต่า”ในสังคมไทย เกิดจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อประสบถึงความวิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินความสามารถของมนุษย์ธรรมดาจะแก้ไขได้ จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็นภูต ผี ปีศาจ วิญญาณ หรือเทพเจ้า^{๑๔}

ดังนั้น เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นโดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นพึงพอใจก็จะช่วยให้ปลอดภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดี แสดงความกตัญญูตเวทีด้วยการ ทำพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญและสร้างขวัญกำลังใจ บางคนเมื่อเจ็บป่วยหนักไม่สามารถทำพิธีได้มักทำบุญวิธีง่าย ๆ ด้วยการปล่อยนก ปล่อยปลา ปล่อย”เต่า” บางทีก็ไปซื้อสัตว์เป็น ๆ จำพวกเปิด ไก่ หมู วัว ควาย ที่เขากำลังจะฆ่าไปปล่อยหรือซื้อหีบศพควายวัดถือเป็นการทำบุญต่ออายุได้อีกวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อและความพร้อมของแต่ละบุคคล^{๑๕} คำสอนที่เกี่ยวกับ”เต่า”นำมาสู่ความเชื่อว่า”

^{๑๓} นันทริกา ชันชื่อ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

^{๑๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, รายงานการวิจัยบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วง กิ่งศตวรรษ, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐๖.

^{๑๕} พระทอไท กัสปะ, “พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔.

เต่า”เป็นสัตว์มีอายุยืนประกอบกับมนุษย์ประสบกับปัญหาในชีวิต มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนจึงนึกหาพิธีกรรมมาบำบัดที่จะให้มีอายุยืนนานต่อไป^{๑๖}

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ”เต่า”ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทว่าหลักคำสอนที่ยก”เต่า”เป็นเครื่องอุปมาอุปไมยสอนสาวกสาวิกานั้นเป็นหลักธรรมชนิดไหน สอนเกี่ยวกับอะไร และหลักคำสอนเกี่ยวกับ”เต่า”นั้นนำไปสู่ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ”เต่า”อย่างไร พระพุทธศาสนามีแนวทางอย่างไรในการอนุรักษ์”เต่า”

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง”เต่า”ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์”เต่า”
ในทัศนะพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ”เต่า”ในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง “เต่า”ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์ “เต่า” ในทัศนะพระพุทธศาสนา
เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ“เต่า”ในสังคมไทย เป็นอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

- ๑.๔.๑ “เต่า” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง เต่าทุกชนิดและทุกสายพันธุ์ที่รู้จักกันโดยทั่วไป
- ๑.๔.๒ “**ลีลาชีวิตของเต่า**” หมายถึง เรื่องราวชีวิตและพฤติกรรมต่างๆ ของ “เต่า” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสถานะของ “เต่า” ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๑๖} บรรยาย บุญฤทธิ, **โลกเร้นลับศาสตร์พิศวง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์น้องใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

๑.๔.๓ **หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง“เต๋า”** หมายถึง หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีการยกเรื่อง “เต๋า” ขึ้นเป็นข้อเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความชัดเจนเข้าใจง่าย และตรงตามวัตถุประสงค์ของการแสดงหลักคำสอนนั้นๆ

๑.๔.๔ **การอนุรักษ์** ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การอนุรักษ์ “เต๋า” ซึ่งได้แก่ การกำหนดมาตรการ การมอบนโยบาย และการแสดงกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อรณรงค์ให้ทุกคนเห็นคุณค่าชีวิตของ “เต๋า” จะได้ช่วยกันดูแลรักษา “เต๋า” ไม่ให้สูญพันธุ์

๑.๔.๕ **ความเชื่อ** ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับ “เต๋า” ที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์“เต๋า”

๑.๔.๖ **พิธีกรรม** หมายถึง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับ “เต๋า”

๑.๕ ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาและสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเต๋า ทั้งในเชิงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังไม่พบว่า มีเอกสารหรืองานวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเต๋าน้ำจืดและเรื่องราวของเต๋าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยส่วนใหญ่ได้ศึกษาเกี่ยวกับเต๋าทะเล ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลมาเฉพาะที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ **ณัฐธินิชา วรรณเศรษฐี^{๑๗}** ศึกษาวิจัยเรื่องกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์โครงการอนุรักษ์พันธุ์“เต๋า” ความตระหนักรู้ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์“เต๋า”ทะเลของประชาชนในอำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาในส่วนของกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ นั้น พบว่าการประชาสัมพันธ์เน้นการใช้สื่อที่หลากหลาย เพื่อให้ครอบคลุมเป้าหมายทุกกลุ่ม โดยพยายามใช้สื่อที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดโดยเฉพาะสื่อวิทยุและสื่อบุคคล ส่วนผลการศึกษาในส่วนของ การเปิดรับข่าวสาร ความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนผลการวิจัยพบว่า

^{๑๗}ณัฐธินิชา วรรณเศรษฐี, “กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์เต๋าทะเลการตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เต๋าทะเลของประชาชนในเขตสัตหีบ จังหวัดชลบุรี”, *วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๙.

๑. การเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความตระหนักรู้ ในการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลและค่าสหสัมพันธ์ในระดับต่ำมาก

๒. การเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลและค่าสหสัมพันธ์ในระดับต่ำ

๓. ความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์“เต่า”ทะเลและค่าสหสัมพันธ์ในระดับต่ำมาก

๑.๕.๑ อีริน เซอริช เรดทิม (๒๐๐๐) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบความลึกของรัง“เต่า”ทะเล เพื่อทำการเข้าใจระบบการเผาผลาญอาหารของลูก“เต่า”หลังฟักตัวออกจากไข่ โดยการเก็บตัวอย่างเลือดของลูก“เต่า”ตุนุ “เต่า”หัวสั้น และ“เต่า” Leatherbacks ที่ฟักตัวออกมาในครั้งแรกซึ่งอาศัยอยู่ในรังที่มีอุณหภูมิและความเข้มข้นของออกซิเจนเท่ากัน แต่ระดับความลึกของรังไข่ต่างกันแล้วนำตัวอย่างเลือดไปทำการวิเคราะห์หาปริมาณของน้ำตาลแลคเตสซึ่งแสดงถึงอัตราเผาผลาญอาหาร พบว่าลูก“เต่า”ที่มีปริมาณแลคเตสสูงนั้นจะมีความตื่นตัวสูงในทางกลับกันลูก“เต่า”ที่มีปริมาณแลคเตสต่ำต้องการเวลาในการปรับตัว และสายพันธุ์ของ“เต่า”ที่แตกต่างกันก็จะมีผลต่อกระบวนการเผาผลาญอาหารด้วย โดยลูก“เต่า”ตุนุมีอัตราการเผาผลาญสูงที่สุด รองลงมา คือ ลูก“เต่า”หัวสั้น และลูก“เต่า” Leatherbacks ตามลำดับ นอกจากนี้ระดับความลึกของรังไข่ก็ยังส่งผลต่อกระบวนการเผาผลาญของลูก“เต่า”หัวสั้นที่อยู่ในรังน้ำลึกและรังน้ำตื้น พบว่าลูก“เต่า”ในรังน้ำลึกมีกระบวนการเผาผลาญอาหารสูงกว่าลูก“เต่า”ในรังน้ำที่ระดับน้ำตื้น^{๑๔}

๑.๕.๒ Moran (โมแรน เคทรีน ลีดส์, ๒๐๐๓) ได้ทำการวิจัยเรื่องการกินหญ้าของ“เต่า”ตุนุ : โครงสร้างและผลผลิตของแปลงหญ้าทะเลในเกาะบาฮามา พบว่า แปลงหญ้าทะเลเป็นที่อยู่อาศัยที่สมบูรณ์ที่สุดในโลก และมีบทบาทสำคัญบริเวณปากอ่าวและระบบนิเวศวิทยาทางทะเลน้ำตื้น เศษหินและดินตะกอนจะเป็นตัวยึดให้หญ้าทะเลมีความมั่นคงและมีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดซึ่งเป็นที่หลบภัยและเป็นแหล่งอาหาร “เต่า”ตุนุเป็น“เต่า”ทะเลชนิดเดียวที่เป็นสัตว์กินหญ้า และมีความ สำคัญที่สุดในทะเลแคริบเบียน”เต่า”ตุนุสามารถกินหญ้าทะเลหนึ่งแปลงได้ทั้ง

^{๑๔} อีริน เซอริช เรดทิม, ๒๐๐๐, อ้างใน เจนณรงค์ วัฒนโย, “กระบวนการและเงื่อนไขที่มีผลต่อการอนุรักษ์เต่าทะเลของผู้นำชุมชนและประชาชน: กรณีศึกษาแหล่งวางไข่ของเต่าทะเลในภาคใต้”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

ปีหรือมากกว่านั้นและจะคายใบหญ้าออกมาในบริเวณใกล้ ๆ รูปแบบการกินหญ้าทะเล "เต่า" ตุ่นแบบนี้ทำให้เกิดการลดลงอย่างรวดเร็วของการเจริญเติบโตของพืชและทำให้หญ้าหยุดชะงักจำนวน "เต่า" ตุ่นในปัจจุบันเห็นได้ชัดว่ามีการลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวน "เต่า" ในอดีต

ดังนั้น ลักษณะของหญ้าทะเลในปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างกว่าอดีตที่เป็นอาหาร "เต่า" นับล้านตัว งานวิจัยลักษณะการเล็มหญ้าของ "เต่า" ตุ่นนี้ได้ถูกจำลองขึ้นโดยตัดชิ้นส่วนของหญ้าทะเลจาก เดือนกรกฎาคม ปี ๑๙๙๙ ถึง พฤศจิกายน ปี ๒๐๐๐ ที่เกาะ Lee Stocking Island Exumas, Bahma โครงสร้างการผลิตหญ้าทะเลส่วนประกอบทางสารอาหารได้ถูกกำหนดจำนวนปริมาณ หญ้าที่ถูกตัดจะถูกนำไปเป็นตัวอย่างอีกครั้งในเดือนมิถุนายนและตุลาคมปี ๒๐๐๑ เพื่อที่จะศึกษาว่าเกิดอะไรขึ้นหลังจากที่มีการหยุดตัดใบหญ้าทะเลผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างหญ้าทะเลหลังจากการหยุดตัด ความยาว ความกว้าง ความหนาของใบหญ้าจำนวนของใบหญ้าต่อ ๑ หน่วยลดลง แสดงให้เห็นว่าทะเลเป็นตัวการที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพื้นที่ที่ผลิตอาหาร ใบหญ้าทะเลที่ถูกตัดนั้นให้พลังงานสัดส่วนสารธรรมชาติเช่นไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และใยอาหารสูงกว่าใบหญ้าที่ไม่ได้ตัด

ดังนั้น ที่เชื่อกันว่าการเล็มหญ้าของ "เต่า" จะทำให้จำนวนของ พืชลดลงนั้นไม่เป็นความจริง แต่การเล็มหญ้าของ "เต่า" ตุ่น กลับเป็นการเพิ่ม ผลผลิตทำให้มีหญ้าที่มี คุณภาพมากขึ้น นอกจากนี้อัตราส่วนการผลิตต่อจำนวนสิ่งมีชีวิตนั้นพบว่าสูงขึ้น ในหญ้าทะเลที่ถูกตัดและหญ้าทะเลจะกลับสู่สภาพปกติอย่างรวดเร็วภายใน ๑๑ เดือน เป้าหมายของการค้นพบขนาดใหญ่ที่อาศัยอยู่บนแนวปะการังใกล้กับ Green Turtle cay, Abaco Cays ในหมู่เกาะบาฮามาส ผลของแผ่นแสงความถี่สูงต่อการฟักตัวไข่ "เต่า" หัวอ่อนและ "เต่า" ตุ่น การประเมินประชากร "เต่า" ตุ่นและความต้องการการจัดการเกี่ยวกับ "เต่า" ตุ่น (Green turtle) การกินหญ้าของ "เต่า" ตุ่น : โครงสร้างและผลผลิตแปลงหญ้าทะเลในเกาะบาฮามา โดยอาศัยการบูรณาการแนวคิดทฤษฎีจากศาสตร์ทางชีววิทยา มาช่วยในการมองปัญหาแบบองค์รวม เพื่อวิจัยสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ "เต่า" ทะเลของผู้นำชุมชนและประชาชนอย่างลึกซึ้ง รอบด้าน มีความต่อเนื่อง และมีความเป็นสหวิทยาการสูง โดยไม่คิดแยกส่วน การที่จะเป็นเช่นนี้ได้จะช่วยให้วิจัยสามารถวิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ "เต่า" ทะเลของผู้นำชุมชน เงื่อนไขที่มีผลต่อการอนุรักษ์ "เต่า" ทะเลของประชาชน เนื่องจากการขยายฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยไม่มีมาตรฐานการประกอบกิจการที่เหมาะสมและมีได้บังคับใช้มาตรการควบคุมมลพิษอย่างจริงจัง ได้ทำให้เกิด

ปัญหามลพิษที่มีผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยของ”เต่า”ทะเลพร้อมกันนั้น การขยายตัวของ การท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วโดยปราศจากการดูแลบำรุง รักษาและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ทำให้แหล่งที่อยู่อาศัยของ”เต่า”ทะเลเสื่อมโทรมสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติและ ความงดงามตามลำดับ^{๑๙}

๑.๕.๓ Cambell (เคมเบล ซาที ลิน, ๒๐๐๓) ได้ทำการวิจัยเรื่องการประเมิน ประชากร”เต่า”ตนุและความต้องการการจัดการเกี่ยวกับ”เต่า”ตนุ (Green turtle) จำนวนประชากร ในทิศตะวันตกของทะเลแคริบเบียน

ในการวิจัยนี้ Cambell ได้ประเมินอัตราการอยู่รอดของลูก”เต่า”และ”เต่า”ตนุเพศเมียที่โตเต็มที่จากข้อมูลบันทึกการจับใหม่ โดยการหาอาหารบนพื้นดินในประเทศนิคารากัวและจากการวิเคราะห์ข้อมูลซ้ำ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลเหล่านี้ไปประเมินค่าอัตราการเจริญเติบโตระยะยาวของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวเพื่อประเมินสถานภาพปัจจุบันของ”เต่า”ตนุในแถบประเทศ Costa Rica และผู้วิจัยยังได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ของระดับการล่า”เต่า”ในปัจจุบันในประเทนิคารากัว เพื่อที่จะประเมินจำนวน”เต่า”ที่เหลืออยู่ จากการวิเคราะห์ซ้ำลูก”เต่า”และ”เต่า”ตนุที่โตเต็มที่ที่ทางการประมงกำหนดและ”เต่า”ตนุเพศเมียที่วางไข่บนชายหาดแสดงให้เห็นถึงอัตราการมีชีวิตอยู่รอดในแต่ละปีที่ต่ำมาก จากการใช้โครงสร้างประชากรต้นแบบโดยใช้การประเมินอัตราการอยู่รอดพบว่า มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่า”เต่า”ตนุจะค่อยๆ สูญพันธุ์ อย่างไรก็ตามภัยคุกคามเหล่านี้ขึ้นอยู่กับอัตราส่วนของลูก”เต่า”ที่พบว่ามีจำนวนน้อยจากการสำรวจในสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันพบว่า ถ้าสามารถนำลูก”เต่า”ประมาณ ๔๐% ไปเลี้ยงในฟาร์ม จะสามารถทำให้”เต่า”ชนิดนี้เหลืออยู่ เนื่องจากอัตราการอยู่รอดของ”เต่า”มีถึง ๐๐.๐๙ ผลการวิจัยนี้จะอยู่บนพื้นฐานการมองโลกในแง่ดี ในขณะที่รูปแบบอื่นๆ มีเพียง ๐ หรือ ๙% ที่จะนำไปเลี้ยงในฟาร์มได้ แต่ดูเหมือนว่ามากกว่า ๔๐% ของลูก”เต่า”ที่ต้องนำไปเลี้ยงในฟาร์มในนิคารากัว เนื่องจากไม่มีที่อื่นที่มีอาหารสำหรับลูก”เต่า”จากการประเมินลูก”เต่า”ที่เหลืออยู่จำนวน ๑,๐๑๗ - ๒,๙๑๒ ตัวและ”เต่า”ที่เจริญเติบโตบนพื้นฐานของรูปแบบการมองโลกในแง่ดี

^{๑๙}Moran, K.L., Simulated green turtle grazing : Effects on structure and productivity in seagrass (*Thalassia testudinum*) beds in the central Bahamas, (Florida: University of Florida, 2003), p. Abstract.

ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ในแต่ละปีจะต้องทำการลดการล่า”เต่า”ตามประมาณ ๘,๐๘๐-๙,๙๗๐ ตัว/ปี ในขณะที่ปัจจุบันมีการล่า”เต่า”เพิ่มเป็น ๑,๑๐๐ ตัว/ปี กลไกที่เป็นไปได้ที่จะลดการล่า”เต่า”ในประเทศนิการากัว คือ การปิดฤดูกาลกำหนดโควตาในการล่า”เต่า”ให้ชัดเจน การจำกัดขนาดและเพศการแบ่งแยกเขตการล่า”เต่า”ให้สอดคล้องกับการใช้งาน^{๒๐}

๑.๕.๔ **ซูซาน แมรี ทักซ์เบอร์รี่**^{๒๑} (๒๐๐๑) ได้วิจัยเรื่องการกำหนดทิศทางไปสู่ทะเลของลูก”เต่า”ในสถานะที่มีแสงสว่างที่มีการกรองแสงแล้ว ศักยภาพนี้ผลจากการเปลี่ยนแปลงของชายหาด

ผลวิจัยทำให้ทราบว่า ภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติหลายประการลูก”เต่า”จะคลานตรงไปยังมหาสมุทรแต่ความเปลี่ยนแปลงของชายหาดที่มีแสงสว่างนั้นจะดึงความสนใจของ”เต่า”ให้กลับเข้ามายังแผ่นดิน ผู้วิจัยได้ทำการทดลองโดยใช้ตัวกรองแสงสองชนิดที่ถูกออกแบบมาให้สามารถขจัดอันตรายจากความยาวของคลื่นแสงที่มีต่อลูก”เต่า” คือ #๒๔๒๒ อะคริลิกและ NLW ผลปรากฏว่าลูก”เต่า”ทั้งสองชนิดยังคงสนใจแสงสว่างที่ผ่านการกรองโดยตัวกรองทั้งสองถึงแม้ว่าจะมีความสนใจมากน้อยแตกต่างกันก็ตาม แต่นั่นก็แสดงให้เห็นว่าแสงสว่างเหล่านั้นก็ยังคงสร้างความสับสนในการกลับสู่ทะเลลูก”เต่า”

นอกจากนี้ ซูซาน แมรี ทักซ์เบอร์รี่ ได้เสนอการแก้ปัญหาไว้ดังนี้ ประการแรกคือ การลดอุปกรณ์ให้แสงสว่างในบริเวณชายหาด ประการที่สองคือ การลดกระแสไฟ และประการสุดท้ายได้แก่การปิดไฟที่ทำให้เกิดปัญหาซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุด^{๒๒}

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยมีวิธีการดำเนินงานวิจัย ดังต่อไปนี้

^{๒๐} Cambell, C.L., Population assessment and management need of green turtle, *Chelonia mydas*, population in the western Caribbean, (Florida: University of Florida, 2003), p. Astract.

^{๒๑} ซูซาน แมรี ทักซ์เบอร์รี่, ๒๐๐๑, อ้างใน, เจนณรงค์ วัฒนโย, “กระบวนการและเงื่อนไขที่มีผลต่อการอนุรักษ์เต่าทะเลของผู้นำชุมชน และประชาชน: กรณีศึกษาแหล่งวางไข่ของเต่าทะเลทางภาคใต้”, หน้า ๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่อง “เต่า” จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลเรื่อง “เต่า” จากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเศษ (ภาษาบาลี) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมไปถึง หนังสือ ตำราทางวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๑.๖.๓ รวบรวมเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารข้างต้น เพื่อวิเคราะห์แนวทางในการ ออนุรักษ์”เต่า” ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๔ นำเสนองานวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการศึกษาวิจัยในเชิงพรรณนา

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบหลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง”เต่า”ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบสภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์”เต่า” ในทัศนะพระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบแนวคิดความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับ”เต่า”ในสังคมไทย

บทที่ ๒

หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง “เต่า” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาหลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง “เต่า” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะศึกษาสถานะของเต่าตามหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นหลัก ความหมายและความสำคัญของ “เต่า” และพระสูตรที่ยกเรื่อง “เต่า” เป็นอุปมาอุปไมยในการสอน ตลอดจนจะสืบค้นเกี่ยวกับเรื่องราวและลีลาชีวิตของ “เต่า” ที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก ซึ่งจะเป็นเครื่องยืนยันสถานะของสัตว์ประเภทนี้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพระพุทธกาลหรือก่อนหน้านั้น อนึ่ง ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสืบค้นเรื่องราวเกี่ยวกับเต่าทุกแง่มุมเท่าที่ปรากฏและเห็นว่ามี ความสำคัญจากแหล่งข้อมูลดังกล่าว แล้วประมวลมาเป็นกรอบเนื้อหาของการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของ “เต่า” ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญ

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้ให้ความหมายของคำว่า “เต่า” ในรูปวิเคราะหฺว่า “กจฺเจณ ปิวตีติ กจฺจโป แปลว่า สัตว์ที่ดื่ม น้ำทางรักแร้ชื่อว่า กจฺจปะ^๑ “เต่า” ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีชื่อว่า “กจฺจปะ”^๒ ส่วนในภาษาอังกฤษมีชื่อว่า A tortoise หมายถึง สัตว์ที่เคลื่อนในห้วงน้ำ เวลาเมื่ออันตรายจะหดหัวและเท้าทั้ง ๔ เข้าไว้ในกระดอง” “เต่า” ในภาษาศาสตร์ของไทย ยังใช้เป็นพยัญชนะลำดับที่ ๒๑ คือ “ต.เต่า” โดยเป็นตัวอักษรเสียงกลาง นอกจากนี้แล้ว “เต่า” ยังเป็นตัวแทนของความเชื่องช้า โง่งม จึงมีสำนวนทางภาษาในนัยเช่นนี้ เช่น โง่งเง่า “เต่า” ตุ่น^๓ และมีสำนวนเปรียบเทียบคนที่มีความรู้ไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกและเทคโนโลยีว่า

^๑ พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๘๑๑.

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙๗.

^๓ John Sinclair and Other, Collins Cobuild Dictionary for Advanced Learners, Third Edition, (Glasgow England: Ommia Books Ltd., 2001), p. 1652.

^๔ นันทริกา ชันช้อย, รศ.ดร., โรคเต่า: อายุรศาสตร์และคลินิกปฏิบัติ, หน้า ๑๖๙.

“ไดโนเสาร์ เต่าล้านปี” ซึ่งเป็นความหมายในเชิงลบ แต่ในนิทานเรื่องกระต่ายกับเต่าที่รู้จักกันทั่วไป บ่งบอกถึงความพากเพียรพยายามของเต่าที่ให้คุณใจแก่มนุษย์ได้ไม่น้อยทีเดียว ลีลาชีวิตและเรื่องราวของเต่าจึงเป็นเรื่องน่าศึกษาไม่น้อย

๒.๑.๒ สถานะของ “เต่า”

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้บันทึกเรื่องสัตว์ไว้หลายชนิด หนึ่งในหลายชนิดนั้นมีเรื่องเต่าปรากฏอยู่ด้วย เต่าเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำบางสายพันธุ์อาศัยอยู่ในน้ำเป็นส่วนใหญ่ ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกมีการกล่าวถึงเต่าว่า เต่าเป็นทรัพย์ที่มีอยู่ในน้ำ ถ้าภิกษุมีจิตคิดจะขโมยเต่า มีความผิดหลายระดับ พระพุทธเจ้ากำหนดความผิดไว้ว่า “ภิกษุมีใจคิดจะลักทรัพย์ที่อยู่ในน้ำหาเพื่อนไปด้วย หรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ ดำลงหรือไต่ขึ้นในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้เต่าไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุมีใจคิดจับต้อง...ปลาหรือเต่า ที่เกิดในน้ำนั้น มีราคา ๕ มาสก^๕ หรือเกินกว่า ๕ มาสก ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก”^๖

เต่าอาศัยอยู่ในแม่น้ำใสเย็นสะอาดมีหลักฐานบันทึกว่า “แม่น้ำตโปทาที่ไหลมาจากสระน้ำที่ใสเย็นจิตสนิทสะอาดมีท่าเรียบ นารีธรรม มีฝูงปลาและเต่าอาศัยอยู่มาก”^๗ ในอรรถกถาได้กล่าวถึงเต่าว่าเป็นวินิปาติกะ ดังข้อความว่า “วินิปาติกะบางจำพวก หมายถึงสัตว์จำพวกปลาและเต่า เป็นต้นที่มีที่อยู่ประจำของตน^๘ นอกจากนี้ ยังมีการอธิบายบุคคลประเภทที่ ๔ ที่ยังไม่มีโอกาสบรรลุธรรมว่าเป็นอาหารของเต่า โดยเปรียบเทียบบุคคลเหมือนดอกบัวซึ่งจะต้องถูกเต่ากินบุคคลประเภทที่ ๔ คือ ปทปรมะ หลักฐานมีดังนี้ว่า “บุคคลประเภทที่ ๔ คือ ปทปรมะเปรียบเหมือนบัวที่มีโรค ยังไม่พินน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นรักษาของปลาและเต่า”^๙

^๕ มาสก คือชื่อมาตราเงินในครั้งโบราณ ๕ มาสก เท่ากับ ๑ บาท (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๖๔๘).

^๖ วิ.มหา.(ไทย) ๑/๙๘/๘๔.

^๗ วิ.มหา.(ไทย) ๑/๒๓๑/๒๔๕.

^๘ ที.ปา.อ.(บาลี) ๓๐๕/๑๙๖.

^๙ ที.ม.อ.(บาลี) ๖๖/๖๔-๖๕.

๒.๒ พระสูตรที่ยกเรื่อง“เต่า”เป็นอุปมาอุปไมยในการสอน

จากการศึกษาและสืบค้นหลักคำสอนเกี่ยวกับ “เต่า” ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งมีการยกเรื่อง “เต่า” เป็นข้ออุปมาอุปไมยในการสอน ทำให้ทราบว่า มีพระสูตรหลายสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงเรื่อง “เต่า” หรือเกี่ยวข้องกับ “เต่า” ไว้ซึ่งสามารถประมวลได้ ดังนี้

๒.๒.๑ วัมมิกสูตร^{๑๐}

วัมมิกสูตรหรือพระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระกุมารกัสสปะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงตอบปัญหา ๑๕ ข้อ ของเทวดา ที่ท่านพระกุมารกัสสปะนำมาทูลถาม

- สารสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า”ในวัมมิกสูตร

เทวดาองค์หนึ่ง ถามปริศนาธรรมกับท่านพระกุมารกัสสปะ ขณะพักอยู่ที่ป่าอันธวันว่า มีจอมปลวกลูกหนึ่ง พ่นควันในเวลากลางคืน ลูกโพล่งในเวลากลางวัน พราหมณ์ให้สุเมธนำคัสตราไปขุดดู สุเมธขุดพบลิ้มสลัก พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไป พบอึ่ง (เครื่องมือ) พราหมณ์สั่งให้นำขึ้นมาแล้วขุดต่อไป พบทางสองแพร่ง พราหมณ์สั่งให้ทำลายเสียแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบหม้อกรองน้ำต่าง พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบ “เต่า” พราหมณ์สั่งให้นำขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบเขียงหั่นเนื้อ พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบชิ้นเนื้อ พราหมณ์สั่งให้หยิบชิ้นเนื้อขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบนาค พราหมณ์สั่งว่า “นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย จงทำความนอบน้อมนาค”

เทวดากล่าวสรุปว่า ขอให้ท่านพระกุมารกัสสปะนำปริศนาธรรม ๑๕ ข้อนี้ไปทูลถามพระผู้มีพระภาค เพราะไม่มีผู้ใดทั้งในโลกนี้และโลกอื่น จะสามารถตอบปริศนาธรรมนี้ได้ นอกจากพระผู้มีพระภาค ท่านพระกุมารกัสสปะจึงนำปริศนาธรรม ๑๕ ข้อนี้ ไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสตอบปริศนาธรรม ดังนี้

(๑) จอมปลวก หมายถึง ร่างกาย ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔^{๑๑} มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส ไม่เที่ยง ต้องบริหาร ต้องนวดพื้น จะต้องแตกสลาย และกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙-๒๕๑/๒๖๗-๒๗๓.

^{๑๑} มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) (๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) (๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)

(๔) วาโยธาตุ (ธาตุลม) ม.ม.(ไทย) ๑๒/๓๐๑/๓๓๐.

(๒) การพักผ่อนในเวลากลางวัน หมายถึง การที่บุคคลทำงานในเวลากลางวันแล้วตริ่ก
ตรองในเวลากลางวัน

(๓) การลุกโพรงในเวลากลางวัน หมายถึง การที่บุคคลตริ่กตรองบ่อยๆ ในเวลา
กลางวันแล้วทำงานด้วยกายและวาจาในเวลากลางวัน

(๔) พรหมณ์ หมายถึง พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

(๕) สุเมธ หมายถึง พระภิกษุผู้เป็นเสขะ

(๖) ศัสตรา หมายถึง ปัญญาอันประเสริฐ

(๗) การชูด หมายถึง การปรารภความเพียร

(๘) ลิมสลัก หมายถึง อวิชชา

(๙) อิ่ง หมายถึง ความคับแค้นใจเนื่องจากความโกรธ

(๑๐) ทางสองแพร่ง หมายถึง วิจิกิจฉา (ความสงสัย)

(๑๑) หม้อกรองน้ำต่าง หมายถึง นิรวรณ ๕ ประการ^{๑๒}

(๑๒) เต่า หมายถึง อุปาทานขันธ ๕ ประการ^{๑๓}

(๑๓) เขียงหันเนื้อ หมายถึง กามคุณ ๕ ประการ

(๑๔) ชี้นเนื้อ หมายถึง นันทิราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความเพ็ดเพลิน)

^{๑๒} นิรวรณ (เครื่องเส้รำหมองแห่งจิต) ๕ ประการ ได้แก่ (๑) กามฉันทะ (๒) พยาบาท (๓) ถีนมิทธะ
(๔) อุทธัจจกุกกุจจะ (๕) วิจิกิจฉา (อภ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๗๑/๒๑๗).

^{๑๓} อุปาทานขันธ มาจากอุปาทาน+ ขันธ แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ (๑) อุปาทาน แปลว่า
ความถึอมั่น (อุป=มั่น+อาทาน=ถึอ) มีความหมายหลายนัย เช่น หมายถึงชื่อของราคะที่ประกอบด้วยกามคุณ ๕
(ปญจกามคุณิกราคะเสต้ อธิวจนั - สั.ข.อ.(บาลี) ๒/๑/๑๖, อภ.สง.อ.(บาลี) ๑๒๑๙/๔๔๒)บ้าง หมายถึง ความถึอมั่น
ด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ (ตามนัย สั.ข.อ.(บาลี) ๒/๖๓/๓๐๘) บ้าง (๒) ขันธ แปลว่า กอง (ตสุส
ขนุสสุส) ราสีอาทิวเสน อตุเถ เวทิตพุโพ - อภ.สง.อ.(บาลี) ๕/๑๙๒) ดังนั้น อุปาทานขันธ จึงหมายถึง กองอันเป็น
อารมณัแห่งความถึอมั่น (อุปาทานานั อารมณณฎตา ขนุธา = อุปาทานกขนุธา) (สั.ข.ฎีกา(บาลี) ๒๒/๒๕๔) ที.
ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑-๓๑๕/๓๐๐, สั.สพ.า.(ไทย) ๑๘/๓๒๘/๓๔๖, สั.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๙/๑๐๕ เมื่อนำองค์ธรรม
คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน มารวมกับอุปาทานขันธ เช่น วิญญานอุปาทานกขนุโธ จึงแปลได้ว่า
“กองอันเป็นอารมณัแห่งความถึอมั่นคือวิญญาน” ตามนัย อภ.สง.อ.(บาลี) ๕/๑๙๒ ว่า วิญญานเมว ขนุโธ =
วิญญานกขนุโธ (กองวิญญาน) อนึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปล อุปาทานขันธ หมายถึงทุกขั ตามบาลีว่า “สงขิตเตน
ปญจูปาทานกขนุธา ทุกขธา” แปลว่า ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นตัวทุกขั (ม.อุ.(ไทย) ๑๔/๓๗๓/๔๑๘, ชุ.ป.
(ไทย) ๓๑/๓๓/๕๓, อภ.วิ.อ.(บาลี) ๒๐๒/๑๗๗, วิสุทฺธิ.(บาลี) ๒/๕๐๕/๑๒๒) และดู อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๐๒/
๑๖๖.

(๑๕) นาค หมายถึง ภิกษุผู้เป็นพระชีนาสพ^{๑๔}

จะเห็นได้ว่า ในพระสูตรนี้กล่าวถึงปริศนาธรรมข้อที่ (๑๒) ว่าด้วยเรื่อง “เต่า” ซึ่งพระพุทธรองค์ตรีศูปกุมาอุปไมยถึงอุปาทานชั้น ๕ ประการ ได้แก่

(๑) **รูปุปาทานชั้น** (อุปาทานชั้นคือรูป) หรือความยึดมั่นในรูปชั้นหรือกองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ

(๒) **เวทณุปาทานชั้น** (อุปาทานชั้นคือเวทนา) หรือความยึดมั่นในกองเวทนา ได้แก่ ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์, ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ

(๓) **สัญญาปาทานชั้น** (อุปาทานชั้นคือสัญญา) หรือความยึดมั่นในกองสัญญา ได้แก่ ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่น ความกำหนดหมายรู้ว่า ชาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น

(๔) **สังขารุปาทานชั้น** (อุปาทานชั้นคือสังขาร) หรือความยึดมั่นในกองสังขาร ได้แก่ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้เป็นกุศล อกุศล อัพยาทุกต

(๕) **วิญญานุปาทานชั้น** (อุปาทานชั้นคือวิญญาน) หรือความยึดมั่นในกองวิญญาน ได้แก่ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น (วิญญาน ๖) ชั้น ๕ นี้ ย่อลงมาเป็น ๒ คือ นาม และรูป รูปชั้น จัดเป็นรูป, ๔ ชั้นที่เหลือเป็นนาม, อีกประการหนึ่ง ชั้น ๕ นี้จัดเข้าในปรมัตถธรรม ๔ (จิต,เจตสิก,รูป,นิพพาน) วิญญานชั้นเป็นจิต, เวทนาชั้น สัญญาชั้น และสังขารชั้น เป็นเจตสิก, รูปชั้น เป็นรูป ส่วนนิพพานเป็นชั้นวิมุต คือพ้นจากชั้น ๕ ^{๑๕}

๒.๒.๒ พาลบัณฑิตสูตร^{๑๖}

พาลบัณฑิตสูตรหรือพระสูตรว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง

^{๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **บทนำพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๗๘)-(๘๐).

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๑๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖-๒๖๐/๒๙๐-๓๐๙.

สาวที่ดี โดยมีพระประสงค์ให้ทราบลักษณะของคนพาลและบัณฑิต ผลวิบากของความเป็นคนพาลและบัณฑิต

- สารสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า” ในพาลบัณฑิตสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงลักษณะของคนพาล ๓ ประการ คือ คิดแต่เรื่องชั่ว^{๑๗} พุดแต่เรื่องชั่ว^{๑๘} ทำแต่กรรมชั่ว^{๑๙} คนพาลจึงได้รับทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน หลังจากตายไป ก็จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๒๐} หรือไปเกิดในภูมิของสัตว์ดิรัจฉาน ส่วนลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ คือ คิดแต่เรื่องดี พุดแต่เรื่องดี และทำแต่กรรมดี จึงได้รับสุขไสมนัสในปัจจุบัน หลังจากตายไปก็จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นสถานที่น่าปรารถนา หรือถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลสูง มีรูปร่าง มีลาภ มีโอกาสประพาศความดีงามต่อไป ข้อที่น่าสังเกตในพระสูตรนี้ คือ เป็นการยืนยันว่า เรื่องนรก สวรรค์ มีอยู่จริง แต่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา^{๒๑}

ในพระสูตรนี้ มีเนื้อหาบางตอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเรื่อง “ปลา เต่า จะเซ้” ซึ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉานที่เกิดในน้ำ แก่น้ำ และตายในน้ำ คนพาลในโลกนี้ที่ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วต้องไปเกิดอยู่ร่วมกับสัตว์เหล่านั้น เพราะผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้นั่นเอง เพราะฉะนั้น หากยึดพระสูตรนี้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดสถานะของสัตว์ดิรัจฉาน ก็อาจกล่าวได้ว่า “เต่า” ที่มีอยู่ในโลกใบนี้ อาจเคยก่ออกุศลกรรมเอาไว้จึงต้องเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เสวยทุกข์ตามภูมิของตน เช่น การถูกมนุษย์และสัตว์เหล่าอื่นเบียดเบียน เป็นต้น ซึ่งจะเป็นคติเตือนใจให้คนเรา

^{๑๗} คิดแต่เรื่องชั่ว คือ ประกอบมโนทุจริต ๓ ได้แก่ (๑) อภิชฌา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ม.มุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

^{๑๘} พุดแต่เรื่องชั่ว คือ ประกอบวจีทุจริต ๔ ได้แก่ (๑) มุสาวาท (พูดเท็จ) (๒) ปิสุณวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ณรุสวาจา (พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ม.มุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

^{๑๙} ทำแต่กรรมชั่ว คือ ประกอบกายทุจริต ๓ ได้แก่ (๑) ปาณาติบาต (ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิจฉาจาร (ประพฤตินิมนต์ในกาม) ม.มุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

^{๒๐} อบาย คือสถานที่ปราศจากความงอกงาม ปราศจากความเจริญหรือความสุข ทุกคติ คือสถานที่ตั้งแห่งทุกข์ วินิบาต คือสถานที่ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว นรก คือสถานที่ปราศจากความยินดี เป็นที่ไม่มี ความสบายใจ (ม.มุ.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘).

^{๒๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙, เรื่องเดียวกัน, หน้า (๖๘)-(๖๙).

เกิดความสลดสังเวชใจ และหันมามั่นประกอบกุศลธรรมความดีให้มากขึ้น เพื่อจะได้ไม่ต้องไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานที่พวกเต่าและสัตว์จำพวกอื่นๆ เสวยอยู่นั่นเอง

๒.๒.๓ ปฐมฉิคคัพยัคสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ทำความเพียรให้รู้ชัดตามความเป็นจริงเรื่อง อริยสัจ ๔ โดยทรงอุปมาด้วยแอกมีรูเดียวตามคำแปลของชื่อสูตร ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

- สาระสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า” ในปฐมฉิคคัพยัคสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษพึงโยนแอกที่มีรูเดียวลงไป ในมหาสมุทร ในมหาสมุทรนั้นมีเต่าตบอดอยู่ตัวหนึ่ง มันโผล่ขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง เธอทั้งหลาย จะเข้าใจความซอมนั้นว่าอย่างไร เต่าตบอดโผล่ขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง จะสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นได้บ้างหรือ” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเวลาล่วงเลยไปนาน บางครั้งบางคราวมันก็จะสอดคอเข้าไปในแอกนั้นได้แน่” แล้วตรัสต่อไปว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เต่าตบอดนั้น เมื่อโผล่ขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง จะสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นยังเร็วกว่า แต่เราไม่กล่าวว่า คนพาลผู้ตกไปสู่วิบัติคราวเดียวแล้วกลับได้เป็นมนุษย์อีก(จะเร็วกว่านั้น) ซอมนั้นเพราะเหตุไร เพราะในวิบัติตานั้น ไม่มีการประพฤติธรรม การประพฤติชอบ การทำกุศล และการทำบุญ ในวิบัติตานั้น มีแต่การเคียดกินกันเอง การเคียดกินผู้มีกำลังน้อยกว่า ซอมนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่เห็นอริยสัจ ๔ ประการ อริยสัจ ๔ ประการ...ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียร เพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๒๒}

๒.๒.๔ ทุตติยฉิคคัพยัคสูตร

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ทำความเพียรให้รู้ชัดตามความเป็นจริงเรื่องอริยสัจ ๔ โดยทรงเปรียบเทียบคำสอนด้วยเรื่องแอกมีรูเดียวเหมือนปฐมฉิคคัพยัคสูตรที่ผ่านมา แต่มีข้ออุปไมยต่างกันและมีสาระสำคัญดังนี้

^{๒๒} ส.ม.(ไทย)๑๙/๑๑๑๗/๖๓๐.

- สารสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า” ในทศตยฉิคคพยุคสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาปฐพีนี้เนื่องเป็นอันเดียวกัน บุรุษพึงโยนแอกที่มีรูเดียว ลงบนมหาปฐพีนั้น ลมทางทิศตะวันออกพัดแอกนั้นไป ทางทิศตะวันตก ลมทางทิศตะวันตก พัดไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดไปทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดไปทางทิศเหนือ บน มหาปฐพีนี้มีเต่าตาบอดอยู่ตัวหนึ่ง มันไถลขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง เธอทั้งหลายจะเข้าใจความ ซ้อนันว่าอย่างไร เต่าตาบอดไถลขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง จะสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้น ได้บ้างหรือ” ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่เต่าตาบอดนั้นไถลขึ้นมา ๑๐๐ ปีต่อครั้ง จะสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก” แล้วจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด อุปไมยกัฉันนั้นเหมือนกัน การได้ความเป็นมนุษย์ก็ยาก การที่ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกก็ยาก การที่ธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว รุ่งเรืองในโลกก็ยาก บัดนี้ เต่านั้นได้ความเป็นมนุษย์นี้แล้ว ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อุบัติขึ้นแล้วในโลก และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็รุ่งเรืองในโลก ภิกษุทั้งหลาย เพราะ เหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียร เพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๒๓}

จากสารสำคัญของพระสูตรทั้ง ๒ สูตรที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า การที่เราได้เกิดมา เป็นมนุษย์ มีอาการครบ ๓๒ เป็นสัมมาทิฐิบุคคล และมีโอกาสได้พบพระพุทธศาสนา จึงนับว่าเป็น ความโชคดีอย่างมหาศาล เหมือนเต่าตาบอดที่ไถลหัวขึ้นสวมคอเข้าในแอกที่มีรูเดียวพอดี ซึ่งต้อง ใช้เวลายาวนานมากตามข้อเปรียบเทียบในพระสูตรนี้ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรประมาทหัวเมาในวัย และชีวิตสมควรประกอบกุศลกรรมให้มากขึ้นไปเพื่อให้เข้าถึงกระแสพระธรรมคำสอนอันจะช่วยให้ ข้ามพ้นจากทุกข์ในวัฏสงสารเป็นลำดับไป

๒.๒.๕ กุมโมปมสูตร

กุมโมปมสูตรหรือพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยเต่า ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงสอน ให้ภิกษุสำรวจมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งจะทำให้มารไม่มีโอกาสเข้าใกล้ เหมือนเต่า หดหัวและขาเข้ากระดองเมื่อเห็นสุนัขจึงจอกเข้ามาใกล้

^{๒๓} ส.ม.(ไทย)๑๙/๑๑๑๘/๖๓๑.

- สำคัญเกี่ยวกับ“เต่า”ในกัมโมปมสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายสำรวมอินทรีย์ ๖ โดยทรงยกอุปมาอุปไมย เรื่องเต่ากับสุนัขจิ้งจอกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว มีเต่าตัวหนึ่ง เวลาเย็นเที่ยวหากินที่ริมฝั่งแม่น้ำแม่สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งเวลานั้นก็เที่ยวหากินอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ เต่าเห็นสุนัขจิ้งจอกเที่ยวหากินแต่ไกล ก็หดหัวและขาเข้ากระดองของตน ไม่เคลื่อนไหว นิ่งอยู่ ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกก็เห็นเต่าเที่ยวหากินแต่ไกลเหมือนกัน จึงเข้าไปหาเต่าแล้วยืนอยู่ใกล้ด้วยคิดว่า ‘เมื่อใดเดี๋ยวนี้โผล่หัวและขา ส่วนใดส่วนหนึ่งออกมา เมื่อนั้นเราจั่งกับมันฟาดแล้วกินเสียในที่นั้น’ เมื่อเต่าไม่โผล่หัวและขา ส่วนใดส่วนหนึ่งออกมา สุนัขจิ้งจอกจึงเบื่อหน่าย ไม่ได้โอกาสเดินจากเต่าไป ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้มารผู้มีบาปเข้าใกล้เธอทั้งหลายสม่าเสมอด้วยคิดว่า ‘บางทีเราจะพึงได้โอกาสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจของภิกษุเหล่านี้’ เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลาย จงคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่เถิด เห็นรูปทางตาแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะพึงเป็นเหตุให้ถูกรวมที่เป็นบาปอกุศลคืออกิขมาและโทมนัสครอบงำได้ จงรักษาจักขุอินทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์ พังเสียงทางหู...ดมกลิ่นทางจมูก...ลิ้มรสทางลิ้น...ถูกต้องโณภูริัพพะทางกาย...รู้แจ้งธรรมารมณฺ์ทางใจแล้ว อย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะพึงเป็นเหตุให้ถูกรวมที่เป็นบาปอกุศลคืออกิขมาและโทมนัสครอบงำได้ จงรักษามโนอินทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนอินทรีย์

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดเธอทั้งหลาย จักคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่ เมื่อนั้น แม้มารผู้มีบาปก็จะเบื่อหน่าย ไม่ได้โอกาส หลีกจากเธอทั้งหลายไป เหมือนสุนัขจิ้งจอกเดินจากเต่าไปฉะนั้น ภิกษุผู้มีใจตั้งมั่นในมโนวิตก ไม่มีตัณหาและทิฏฐิวาจย ไม่เปียดเบียนผู้อื่น ดับกิเลสแล้ว ไม่ว่าจะร้ายใคร เหมือนเต่าหดหัวและขาไว้ในกระดองของตนฉะนั้น”^{๒๔}

พระสูตรนี้แม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงมุ่งสอนเหล่าภิกษุสาวกให้สำรวมอินทรีย์เพื่อป้องกันข้าศึกคือกิเลสที่จ้องทำร้าย เหมือนเต่าหดหัวและขาเข้าในกระดองเพื่อป้องกันอันตรายจากสุนัขจิ้งจอกก็ตาม แต่คฤหัสถ์ก็สามารถนำหลักคำสอนนี้มาประยุกต์ใช้กับตนได้ เช่น การสำรวมอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิให้หลงไหลไปกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณฺ์ อัน

^{๒๔} ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๒๕๐/๒๕๑-๒๕๒.

จะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตน จึงเป็นวิธีการสร้างที่พึงแก่ตน ในการป้องกันอันตรายจากกิเลสภายในคือความโลภ ความโกรธ ความหลง และอันตรายจากภายนอกคือความเบียดเบียนตน และผู้อื่นซึ่งเกิดจากความทะยานอยากและการแสวงหาตัวเอง

๒.๒.๖ ทุกรสูตร

ทุกรสูตรหรือพระสูตรว่าด้วยสมณธรรมที่ทำได้ยาก เรื่องนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาตนหนึ่งกล่าวคาถาในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า “สมณธรรม คนไม่ฉลาดทำได้ยาก อุตุนทำได้ยาก เพราะสมณธรรมนั้นมีความคับแคบมาก สำหรับคนพาลที่อาศัยอยู่” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คนพาลประพฤติสมณธรรมเป็นเวลานาน หากไม่ห้ามจิต เขาตกอยู่ในอำนาจแห่งความดำริ ก็จะมีพืงติดขัดในทุกบท หากภิกษุยับยั้งความวิตกในใจไว้ได้ เหมือนเต่าหดอวัยวะไว้ในกระดองของตน ก็จะไม่มีความหวั่นไหวและทิวฏฐิอาศัย ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น ดับสนิทแล้ว ไม่พืงว่าร้ายใคร”^{๒๕}

- สาระสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า” ในทุกรสูตร

สาระสำคัญของพระสูตรนี้ทำให้ทราบว่า “เต่า” เป็นสัตว์ที่มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตนนั่นคือการมีกระดองที่เป็นเกาะกำบังอย่างดีจากอันตรายต่างๆ พระผู้มีพระภาคจึงทรงยกเป็นอุปมาอุปไมยในเชิงการสอนเรื่องความอดทนและความเฉลียวฉลาดในการประพฤติสมณธรรม ซึ่งต้องใช้ความอดทนอดกลั้นอย่างสูง จึงจะสามารถผ่านอุปสรรคต่างๆ ได้และลุถึงประโยชน์ที่ตนต้องการ อันมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา “เต่า” จึงนับว่าใช้เป็นสื่อในการสอนหลักธรรมเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาข้ออุปมาอุปไมยที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงได้อย่างแจ่มแจ้ง

๒.๒.๗ กุมมสูตร^{๒๖}

พระสูตรนี้ ว่าด้วยภิกษุติดลาภสักการะและความสรรเสริญเปรียบเหมือนเต่าถูกเขี่ยออกมัต พระผู้มีพระภาคประทับอยู่...เขตกรุงสาวัตถี...“ภิกษุทั้งหลาย ลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ ฯลฯ ต่อการบรรลุนิพพาน

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗/๑๖.

^{๒๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๕๙/๒๖๗.

เรื่องเคยมีมาแล้ว มีตระกูลเต่าใหญ่ อาศัยอยู่ในห้วงน้ำแห่งหนึ่งมานาน ครั้งหนึ่ง เต่าตัวหนึ่งเข้าไปหาเต่าอีกตัวหนึ่งถึงที่อยู่พูดว่า ‘พ่อเต่า เจ้าอย่าได้ไปยังท้องถื่นนั้นนะ’ เต่าตัวนั้นได้ไปยังท้องถื่นนั้นแล้ว ถูกนายพรานยิงด้วยลูกดอก ลำดับนั้น เต่าตัวที่ถูกยิงเข้าไปหาเต่าตัวนั้นถึงที่อยู่ เต่าตัวนั้นได้เห็นเต่าตัวที่ถูกยิงกำลังเดินมาแต่ไกลจึงถามว่า “พ่อเต่า เจ้าไม่ได้ไปท้องถื่นนั้นหรือ”

(เต่าตัวที่ถูกยิงกล่าวว่า) “พ่อเต่า ฉันได้ไปท้องถื่นนั้นมาแล้ว”

(เต่าตัวนั้นกล่าวว่า) “พ่อเต่า เจ้าไม่บาดเจ็บ ไม่ถูกทูปตีติดดอกหรือ”

(เต่าตัวที่ถูกยิงกล่าวว่า) “ฉันไม่บาดเจ็บ ไม่ถูกทูปตี แต่ฉันมีเชือกเส้นหนึ่งติดหลังมานี้”

เต่าตัวนั้นกล่าวว่า “เอาเถอะพ่อเต่า เจ้าไม่บาดเจ็บ ไม่ถูกทูปตีก็ตามเถิด แต่บิดามารดาปู่ ย่า ตา ยายของเจ้าได้รับทุกข์ ถึงความพินาศ เพราะเชือกเส้นนี้แหละ ไปเดี๋ยวนี้ เจ้าไม่ใช่พวกของเราแล้ว”

- สารสำคัญเกี่ยวกับ“เต่า” ในกุ่มมสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ลภัสการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ เผ็ดร้อน หนายบคาย และเป็นอันตรายต่อการบรรลุธรรม ภิกษุผู้เห็นแก่ลภัสการะและความสรรเสริญ เปรียบเหมือนเต่าหัวติดอยู่ที่ถูกนายพรานยิงด้วยลูกดอกเพราะไม่เชื่อฟังคำเตือนของเต่าด้วยกันจึงถึงความพินาศ

หนึ่งในพระสูตรนี้ มีการนิยามความหมายของคำศัพท์ต่างๆ ซึ่งเป็นการอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบให้เข้าใจดังนี้ คำว่า ‘พราน’ หมายถึง มารใจบาป คำว่า ‘ลูกดอก’ หมายถึง ลภัสการะและความสรรเสริญ ส่วนคำว่า ‘เชือก’ หมายถึง นันทิราคะ (ความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดีเปลิดเพลิน) ภิกษุบางรูปที่ยินดีพอใจลภัสการะและความสรรเสริญที่เกิดขึ้น ย่อมได้รับทุกข์ถึงความพินาศ เพราะลภัสการะและความสรรเสริญอันเปรียบเหมือนลูกดอก ย่อมถูกมารใจบาปทำได้ตามใจปรารถนา ลภัสการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ...อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาสำเหนียกเช่นนี้

แม้ว่าพระสูตรนี้ พระพุทธองค์จะตรัสสอนภิกษุทั้งหลายก็ตาม แต่คุณสัทธิก็สามารถศึกษาสำเหนียกตามได้ว่า หากคนเราลุ่มหลงยินดีพอใจในลภัสการะ ยศตำแหน่งหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงสิ่งใด กระทำการต่างๆ เพื่อหวังประโยชน์ของตนและพวกพ้อง แม้ว่าการกระทำนั้นจะก่อความหายนะแก่สังคมและประเทศชาติอย่างไรก็ยอมทำ ไม่เชื่อฟังคำของกัลยาณมิตรหรือผู้หวังดีทำยที่สุด เขาย่อมถึงความพินาศย่อยยับไปไม่ช้าก็เร็ว เพราะอำนาจแห่งกรรมนั่นเอง

๒.๓ ลีลาชีวิตของ “เต่า” ในคัมภีร์ชาดก

ชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ แสดงถึงความเป็นมาในพระชาติต่างๆ ที่ได้เกิดมาสร้างบารมีเอาไว้เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เราเรียกว่าพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗,๒๘ มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง อาจมีเรื่องซ้ำกันบ้างแต่คาถาจะต่างกันหรือบางเรื่องยกมาเพียงคาถาเดียวจากเรื่องที่มีหลายๆ คาถา

คัมภีร์ชาดกมี ๒ ส่วน คือ คัมภีร์พระสูตรต้นตปิฎกตามที่กล่าวมา และคัมภีร์อรรถกถาซึ่งเป็นคัมภีร์ขยายความเรื่องนี้อีก ๑๐ ภาค นอกจากนั้นอาจปรากฏในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกหรือมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทบ้าง การอ่านเรื่องชาดกจากพระไตรปิฎกโดยตรง เราจะได้ขุมทรัพย์^{๒๗} คือปัญญา เพราะเป็นการอ่านพระพุทธพจน์ที่ท่านบันทึกไว้ในรูปของคาถาร้อยกรอง แต่เราอาจจะไม่ทราบที่มาที่ไป หรือความเป็นมาความเป็นไป จึงต้องมีการศึกษาเรื่องราวจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถาชาดกเพิ่มเติม เพื่อให้รู้ที่มาที่ไปของชาดกเรื่องนั้นๆ ได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งอรรถกถาชาดกนั้น มีโครงสร้างที่ชัดเจน ๕ ส่วน ได้แก่

(๑) **ปัจจุบันนิทาน** กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภใคร เราจะทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นว่า ใครทำอะไร ที่ไหน เรื่องอะไร

(๒) **อดีตนิทาน** เป็นเรื่องชาดกโดยตรง เรื่องที่เคยเกิดมีมาในอดีต ทรงนำมาเล่าในที่ประชุมสงฆ์ให้รับทราบ บางเรื่องเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ของชนชาติต่างๆ ในชมพูทวีป บางเรื่องเป็นนิทานท้องถิ่น บางเรื่องเป็นนิทานเทียบสุภาษิต เช่น คนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ หรือเทวดาพูดกับคน แต่ทั้งหมดนั้นมุ่งสอนให้คนประกอบกรรมดี

^{๒๗} **ขุมทรัพย์ มี ๔ ชนิด** คือ (๑) ถาวรนิธิ ทรัพย์มั่นคง ได้แก่ ขุมทรัพย์ที่อยู่ติดพื้นดิน อยู่ในอากาศ เช่น เงิน ทอง ที่ดิน ไร่ นา บ้านเรือน หรือทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ (อสังหาริมทรัพย์) (๒) ชังคมนิธิ ทรัพย์เคลื่อนที่ได้ ได้แก่ ขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ด้วยตนเอง เช่น คนใช้ชายหญิง ช้าง ม้า โค ลา แพะ แกะ ไก่ สุกร (๓) อังคสมนิธิ ทรัพย์ติดตัว ได้แก่ ศิลปวิทยา วิชาความรู้ทั้งหลายที่ศึกษาเล่าเรียนมาดีแล้ว เป็นเหมือนอวัยวะมีแขนและขาเป็นต้นที่อยู่ติดตัว จะใช้ทำประโยชน์ในการหาทรัพย์เมื่อไรก็ได้ (๔) อนุคามินิกนิธิ ทรัพย์ติดตาม ได้แก่ บุญที่เกิดจากการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ฟังธรรม แสดงธรรม หรือบุญที่เกิดจากการทำความดีอื่นๆ จะตามให้ผลในสิ่งที่ตนปรารถนาทุกประการ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๙๓).

(๓) **คาถา** เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (เล่มที่กล่าวแล้ว) ท่านยกมาตั้งไว้ ซึ่งภาษิตบางเรื่องเป็นพระพุทฺพพจน์โดยตรง บางเรื่องเป็นฤๅษีภาษิต บางเรื่องเป็นเทวดาภาษิต แต่ก็ถือ เป็นพุทฺพพจน์เพราะเป็นคำที่นำมาตรัสเล่าใหม่

(๔) **เวทย์ยากรณภาษิต** เป็นการอธิบายธรรมที่ปรากฏในคานานั้นๆ เพื่อให้เข้าใจง่าย เช่น คำว่า หิริโหดดับปะ ความละอายชั่วกลัวบาป ท่านอธิบายว่า ละอายชั่วคือ ละอายต่อการทำทุจริต ทางกาย วาจา ใจ มีเหตุเกิดจากเหตุภายในคือนึกถึงตนเอง ชาติตระกูล ความรู้ความสามารถ สถานะ การศึกษาเป็นต้นแล้ว ไม่กล้าทำทุจริต ส่วนความกลัวบาปมีเหตุเกิดจากภายนอกคือ กลัวว่าตนเอง จะต้องติเตียนตนเอง กลัวสังคมติเตียน กลัวถูกจับกุมลงโทษ และกลัวว่าตนเองจะต้องไปเกิดในทุคติ จึงไม่กล้าทำบาป^{๒๘}

(๕) **สโมธาน** เป็นการสรุปชาดก ให้เห็นว่า ผู้ที่ปรากฏในชาดกนั้นๆ เมื่อก่อนได้เคยทำ กรรมที่ไม่ดีมาแล้วอย่างนี้ แม้ชาตินี้ก็ยังทำอยู่ ผลที่ได้คือทำให้ผู้นั้นไม่กล้าทำความผิดซ้ำอีกหรือไม่กั ได้บรรลุนิพพานชั้นโสดาบันบุคคลขึ้นไป^{๒๙}

เนื้อหาสาระในคัมภีร์ชาดก เป็นการนำเสนอวิถีชีวิตของบุคคลในอดีตที่ผ่านมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ ปี ซึ่งไม่แตกต่างไปจากยุคนี้ที่ตกอยู่ในอำนาจความรัก ความชัง ความโกรธ ความหลง หรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้อง คนในยุคนี้ก็แทบจะไม่มีอะไรแตกต่างจากคนในอดีตแต่อย่างใดในเรื่องความรัก ความชัง ความหลง และแนวการดำเนินชีวิต ผู้ที่พัฒนาตนเองได้ ห้ามนทนจากความชั่วได้ ย่อมประสบความเจริญ ส่วนผู้ที่อ่อนแอกว่า ใจเขลากว่า ก็ยังลำบากอยู่เสมอ ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ส่วนผู้ประพฤติธรรมยอมอยู่เป็นทุกข์อยู่เสมอเช่นกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เราหาได้จากเรื่องราวในคัมภีร์ชาดก แม้แต่วิถีชีวิตไทยแท้ก็ยังดำเนินตามแนวทางที่ปรากฏในชาดก เช่นศีลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิถีชีวิตแบบไทยที่มีใจเมตตา กรุณา ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ล้วนแล้วแต่ได้มาจากชาดก^{๓๐} เรื่องราวและลีลาชีวิตของแต่ในคัมภีร์ชาดก สามารถประมวลมาได้ดังนี้

^{๒๘} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๖/๑๘๕.

^{๒๙} พระมหาบุญรอง ชาติเมธ, เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก: ขุมทรัพย์จากชาดก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๗-๑๙๘.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

๒.๓.๑ กัจฉปชาตก (๑)

กัจฉปชาตกหรือชาตกว่าด้วยเต่าสอนธรรม เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นช่างปั้นหม้อ ได้ทรงเล่าเรื่องเต่าที่มีความอาลัยในสถานที่อยู่จนทำให้ตนถึงแก่ความตาย และก่อนจะตายเต่าได้กล่าวสุภาษิตเป็นเครื่องสอนธรรมแก่มนุษย์ เรื่องราวในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาตกเล่าว่า

พระศาสดาขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภกุกุบุตรคนหนึ่งผู้รอดพ้นจากอหิวาตโรค สืบเนื่องจาก อหิวาตโรคได้เกิดขึ้นในตระกูลหนึ่ง ณ กรุงสาวัตถี บิดามารดาในตระกูลนั้น สั่งให้บุตรหนีเอาตัวรอดไปอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วค่อยกลับมาเอาขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ จักได้อยู่สุขสบาย เขารับคำบิดามารดาแล้วก็ทำลายฝาหนีไป เมื่ออหิวาตโรคสงบแล้ว ก็กลับมาขุดเอาขุมทรัพย์ใหญ่ อยู่ครองเรือนเป็นกุกุมพิน ต่อมาวันหนึ่ง เขานำเนยใส น้ำมัน และเครื่องนุ่มห่มเป็นต้นไปยังพระเชตวันมหาวิหาร ถวายอภิวัตพระศาสดาแล้วนั่ง พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับเขาแล้วตรัสถามว่า ได้ทราบข่าวอหิวาตโรคเกิดขึ้นในบ้านของเธอ เธอทำอย่างไรจึงรอดพ้นมาได้ เขาก็ทูลบอกเรื่องราวนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า “อุบาสก แม้ในกาลก่อน เมื่อเกิดภัยขึ้นแล้ว พวกคนที่มัวอาลัยในที่อยู่ของตน ไม่ยอมหนีไป ได้ถึงแก่ชีวิตแล้ว ส่วนพวกที่ไม่อาลัยในที่อยู่แล้วหลบหนีไป ย่อมรักษาชีวิตของตนไว้ได้” เมื่อถูกทูลขอให้เล่าเรื่อง จึงนำเรื่องอดีตมาตรัสเล่าว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลช่างหม้อใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ทำการปั้นหม้อเลี้ยงบุตรภรรยา ในครั้งนั้น ใกล้กรุงพาราณสี ได้มีสระใหญ่ต่อเนื่องเป็นอันเดียวกับแม่น้ำใหญ่ ในคราวน้ำมากสระนั้นมีน้ำไหลถึงกันกับแม่น้ำ เมื่อน้ำน้อยสระกับแม่น้ำก็แยกกัน ปลาและเต่าย่อมรู้ว่า ปีนี้ฝนดี ปีนี้ฝนแล้ง ครั้นต่อมาปลาและเต่าที่เกิดในสระนั้นรู้ว่า ในปีฝนจะแล้ง ครั้นถึงเวลาน้ำไหลต่อเนื่องกันเป็นอันเดียว จึงพากันออกจากสระไปสู่แม่น้ำ แต่เต่าตัวหนึ่ง ไม่ยอมไปด้วยคิดว่า ที่นี่เป็นที่เกิดของเรา เป็นที่เติบโตของเรา เป็นที่ที่พ่อแม่ของเราเคยอยู่ เราไม่อาจจะละที่นี้ไปได้ ครั้นถึงคราวหน้าแล้ง น้ำแห้งผาก เต่านั้นขุดคุ้ยดินเข้าไปอยู่ในที่ที่พระโพธิสัตว์มักมาขุดดินเอาไปใช้เพื่อปั้นหม้อ พระโพธิสัตว์ได้ไป ณ ที่นั้น ด้วยประสงค์ว่า จักขุดเอาดิน จึงเอาจอบใหญ่ขุดดิน สืบถูกเต่าแล้วเอาจอบงัดมันขึ้นคล้ายกับก้อนดินทั้งกลิ้งอยู่บนบก เต่านั้นได้รับเวทนา จึงพูดคร่ำครวญว่า

“เปือกตมนี้เป็นที่เกิดเป็นที่เติบโตของเรา เพราะเหตุนี้ เราจึงได้อาศัยอยู่ในเปือกตม เปือกตมจึงได้ทับถมเรานั้นให้ทุกข์ทรมาน ท่านนักคะ เพราะเหตุนี้ ท่านจงฟังคำของเรา เรา จะกล่าวกับท่านในบ้านก็ตาม ในป่าก็ตาม สถานที่ใดบุคคลได้รับความสุข สถานที่นั้นเป็นที่

เกิดเป็นที่เจริญเติบโต ของคนที่รู้จักเหตุอันควรและไม่ควร บุคคลมีชีวิตอยู่ได้ในสถานที่ใด ฟังไป ณ สถานที่นั้น ไม่ฟังให้ที่อยู่ทำลายตนเสียเลย”^{๑๑}

เต่าเมื่อพูดกับพระโพธิสัตว์อย่างนี้ก็ตาย พระโพธิสัตว์จับเอาเต่าไปแล้วให้ชาวบ้าน ทั้งหมดมาประชุมกัน เมื่อจะสอนมนุษย์ทั้งหลาย จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “พวกท่านจงดูเต่านี้ ในขณะที่ ปลาและเต่าอื่น ๆ ไปสู่น้ำใหญ่ เต่านี้ไม่อาจตัดความอาลัยในที่อยู่ของตนได้ ไม่ยอมหนีไปกับ สัตว์เหล่านั้น มันไปนอนยังที่ชนดินของเรา ครั้นเราชนดินได้เอากบใหญ่สับหลังมันเหยียงมันลง บนบกเหมือนก้อนดิน เต่านี้จึงเปิดเผยกรรมที่ตนกระทำคร่ำครวญด้วยคาถาสองคาถาแล้วก็ตาย มันทำความอาลัยในที่อยู่ของตนจึงถึงแก่ความตาย แม้พวกท่านก็อย่าได้เป็นเช่นเต่าตัวนี้ ตั้งแต่ นี้ไป พวกท่านจงอย่ายึดด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจเครื่องอุปโภคและบริโภคว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ของเรา บุตรของเรา ธิดาของเรา ทาสีและทาสเงินทองของเรา แท้จริง สัตว์ผู้เดียวนี้ เท่านั้นวนเวียนไปในภพทั้ง ๓ พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่มหาชน ด้วยพุทธลีลา ด้วยประการฉะนี้ โอวาทนี้แผ่ไปทั่วชมพูทวีป ดำรงอยู่ตลอดเวลาประมาณ ๗,๐๐๐ ปี มหาชนตั้งอยู่ในโอวาทของ พระโพธิสัตว์ ทำบุญมีทานเป็นต้นทำทางสวรรค์ให้บริบูรณ์ในคราวสิ้นอายุ พระศาสดาทรงนำพระ ธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้วทรงประกาศอริยสัจ เมื่อจบอริยสัจ กุลบุตรนั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วทรงประชุมชาดกว่า เต่าในครั้งนั้นได้เป็นอานนทีในครั้งนี้ ส่วนข้างหม้อ คือเวาตถาคต^{๑๒}

๒.๓.๒ กัจจปชาดก (๒)

กัจจปชาดกหรือชาดกว่าด้วยเรื่องเต่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ได้ติเตียนเต่าที่ตายเพราะพูดมาก เปรียบเทียบให้พระราชชาติได้ทรงทราบ เรื่องราวปรากฏในคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาว่า

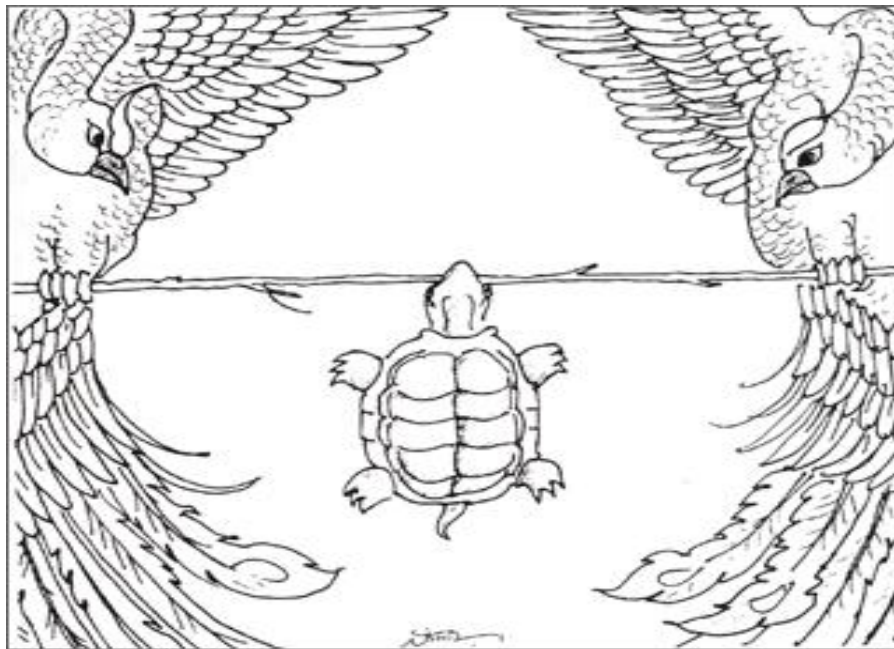
สมัยหนึ่งพระพุทธานุเจ้าประทับอยู่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถีทรงปรารภพระโกกาลิกะผู้ เดือดร้อนเพราะปาก ได้ตรัสอดีตนิทานมาสาธกว่า...ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ ผู้สอนธรรมแก่พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองพาราณสี โดยปกติพระราชชาติเป็นคนพูดมาก อำมาตย์ พยายามหาอุบายกล่าวตักเตือนพระองค์อยู่ แต่ก็ยังหาไม่ได้ สมัยนั้น ที่สระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ มีเต่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ มันเป็นเพื่อนกันกับลูกหงส์ ๒ ตัว

^{๑๑} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๕๕-๕๖/๗๘.

^{๑๒} พุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๕๕-๕๖/๗๘-๘๐.

วันหนึ่ง ลูกหงส์ได้มาเยี่ยมเต่าและชักชวนมันไปเที่ยวที่ถ้ำทองด้วย โดยให้เต่าคาบไม้ตรงกลางแล้วหงส์จะคาบปลายทั้งสองข้างบินไป ก่อนไปได้ตกลงกับเต่าว่า “สหาย ท่านต้องอดทนไม่พูดอะไรกับใครจนกว่าจะถึงถ้ำของเรานะ มิเช่นนั้นท่านจะร่วงลงพื้นดินแน่ๆ” เต่ารับคำอย่างมั่นเหมาะ เมื่อหงส์บินผ่านเมืองพาราณสี พวกเด็กชาวบ้านได้พากันชี้และตะโกนว่า “เฮ้ๆ พวกเรามาดูหงส์ห้ามเต่ากันเร็ว”

เต่าได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธจึงปล่อยไม้ เอ่ยปากว่า “เจ้าเด็กร้าย ข้าต่างหากห้ามหงส์ไป” ด้วยความเร็วของหงส์ที่บินไปเต่าได้ร่วงตกลงไปร่างแตกเป็น ๒ ส่วน ตายที่ท้องพระลานหลวง

(๑) ภาพประกอบ: กัจฉปชาดก

ขณะนั้นอำมาตย์กำลังเข้าเฝ้าพระราชอาอยู่พอดี เมื่อทราบว่ามีเต่าตกจากอากาศมาตายตัวหนึ่งเท่านั้น พร้อมด้วยพระราชาก็ได้ไปที่นั่น พระราชาตรัสถามถึงสาเหตุที่เต่าตกลงมาตาย อำมาตย์โพธิสัตว์ได้โอกาสจึงอนุศาสน์อรรถและธรรมแก่พระราชาวา “เต่าพออ้าปากจะพูดได้ฆ่าตนแล้วหนอ เมื่อคาบท่อนไม้อยู่ดีแล้ว กลับฆ่าตนเองเสียด้วยคำพูดของตนนั่นแหละ”^{๓๓} ข้าแต่

^{๓๓} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๒๙/๙๙.

พระองค์ผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่วีรชน นรชนผู้เป็นบัณฑิตเห็นเหตุนี้แล้ว ควรพูดให้ดี ไม่ควรพูดให้เกินเวลา ทรงทอดพระเนตรเถิด พระเจ้าข้าเท่าถึงความพินาศเพราะการพูดมาก^{๓๔}

พระราชทานราบว่าอำมาตย์พูดถึงพระองค์จึงตรัสถามว่า “ที่ท่านพูดหมายถึงเราใช่ไหม” อำมาตย์โพธิสัตว์จึงกราบทูลว่า “มหाराชเจ้า ไม่ว่าพระองค์หรือใครคนไหนๆ เมื่อพูดเกินประมาณย่อมถึงความพินาศกันทั้งนั้น” ตั้งแต่วันนั้นมา พระราชาได้เป็นผู้ตรัสน้อยลง

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ตรัสสรุปชาดกว่า เท่าในครั้งนั้น คือ พระโกกาลิกะ หงส์ ๒ ตัวในครั้งนั้น คือพระมหาเถระ ๒ รูป พระราชาในครั้งนั้น คืออานนท์ ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิต คือพระองค์เอง^{๓๕}

๒.๓.๓ กัจจปชาดก (๓)

กัจจปชาดกเรื่องนี้ ว่าด้วยฤๅษีขอร้องเต่า เรื่องนี้ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก อปทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ และในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้ขยายความเพิ่มเติมเพื่อให้รู้ที่มาที่ไปของเรื่อง พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุการณ์ทะเลาะกันของมหาอำมาตย์ ๒ คนของพระเจ้ากรุงโกศล จึงตรัสเล่าเรื่องนี้ว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ ในแคว้นกาลิงครัฐ พอเจริญวัยแล้ว เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทุกอย่างในเมืองตักศิลา แล้วละกามทั้งหลายออกบวชเป็นฤๅษี สร้างอาศรมบวชอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้ริมวันตประเทศ ทำภิกขุและสมาบัติให้บังเกิด ในที่นั้นแล้วเล่นฉนสำเร็จการอยู่ในที่นั้น ได้ยินว่า ในชาดกนี้ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีตนเป็นกลางอย่างยิ่ง ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นนั่งอยู่ที่ประตูบรรณศาลา ถึงทุกสี่ชุกชนตัวหนึ่ง มาถึงก็เอาจมกชาติสอดเข้าในช่องหูทั้ง ๒ ข้าง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้ห้ามคงวางเฉยอยู่อย่างนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง เต่าตัวหนึ่งขึ้นมาจากน้ำ นอนฝั่งแดดอำปากอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ถึงไล่เลตัวนั้นเห็นดังนั้น จึงได้สอดดมกชาติเข้าในปากของเต่านั้น ลำดับนั้น เต่าตื่นขึ้นจึงงับดมกชาติของลึงนั้นไว้ เหมือนการใส่ลิ้มสลักจะนั้น ทุกขเวทนาอย่างแรงเกิดขึ้นแก่ลึงนั้น มันไม่สามารถจะอดกลั้นเวทนาได้จึงคิดว่า ใครหนอ จักปลดเปลื้องเราจากทุกขนี้ เราจักไปหาใครดี แล้วมาคิดว่า คน

^{๓๔} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๓๐/๙๙.

^{๓๕} พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/๑๒๙-๑๓๐/๑๗๖-๑๗๘.

อื่นที่จะสามารถปลดปล่อยเราจากทุกข์นี้ย่อมไม่มี นอกจากพระดาบสเท่านั้น เราควรจะไปหาพระดาบส คิดแล้วจึงเอามือทั้งสองอุ้มเต่า ไปหาพระโพธิสัตว์

(พระโพธิสัตว์บวชเป็นฤๅษีเมื่อจะล้อเล่นกับลิงทุศีลจึงกล่าวว่า) “ใครหนอเดินมาเหมือนคนถือภัตตาหารมาเต็มถาด เหมือนพราหมณ์ได้ลาภเต็มมือ เจ้าไปเที่ยวภิกขาจารที่ไหนหนอ เข้าไปหาผู้มีศรัทธาคณใดมา” (ลิงทุศีลได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า) “ข้าพเจ้าเป็นลิงโง่เขลาจับต้องสิ่งที่ไม่ควรจับต้อง ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน ขอท่านจงช่วยปล่อยข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้วจะไปยังภูเขานี้” (พระโพธิสัตว์เจรจาตอบว่า) “ธรรมดาเต่าเป็นต้นตระกูลกัสสปโคตร ลิงเป็นต้นตระกูลโกณฑัญญโคตรกัสสปะ ท่านจงปล่อยโกณฑัญญะเสียเถิด ท่านได้เคยร่วมเมถุน^{๓๖} กันมาแล้ว”^{๓๗} เต่าได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์มีความเลื่อมใสในเหตุผล จึงปล่อยองคชาตของลิง ฝ่ายลิงพอหลุดพ้นเท่านั้น ได้ไหว้พระโพธิสัตว์แล้วหนีไป ทั้งไม่กลับมามองดูสถานที่นั้นอีก ฝ่ายเต่าไหว้พระโพธิสัตว์แล้วได้ไปยังที่อยู่ของตนทันที แม้พระโพธิสัตว์ก็ได้เสื่อมจากฌาน ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปเบื้องหน้า

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศอริยสัจ ๔ แล้วทรงประชุมชาดกว่า เต่าและลิงในครั้งนั้นได้เป็นอำมาตย์ ๒ คน ในบัดนี้ ส่วนดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเวตถาคต^{๓๘}

๒.๓.๔ คังเคยยชาดก

คังเคยยชาดก ว่าด้วยเต่างามกว่าปลาในแม่น้ำคงคา เรื่องนี้เกิดขึ้นตอนที่พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้เป็นสหายสองรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ ได้ยินว่า ภิกษุทั้งสองนั้นเป็นกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีบวชในศาสนาแล้ว มิได้บำเพ็ญอสุภภาวนาชอบสรรเสริญรูป เทียบพม่าเพื่อแต่เรื่องรูป วันหนึ่ง ภิกษุทั้งสองนั้นเกิดทู่เถียงกันเรื่องรูปว่า ท่านงาม เราก็งาม เห็นพระเถระแก่รูปหนึ่งนั่งอยู่ไม่ไกล พูดยว่า พระเถระรูปนี้จักรู้ว่าเรางามหรือไม่งาม จึงเข้าไปหาท่านถามว่า ท่านขอรับ ผมทั้งสองนี้ใครงาม พระเถระตอบว่า เรายิ่งเหนือกว่าพวกท่าน ภิกษุหนุ่มทั้งสองรูปคิดว่า หลวงตาแก่รูปนี้ไม่ตอบคำที่เราถาม กลับตอบคำที่เราไม่ได้ถาม จึงบริภาษแล้วหนีไป กิริยาของภิกษุสองรูปนั้นได้ปรากฏในหมู่สงฆ์

^{๓๖} **เคยร่วมเมถุน** หมายถึง เต่าเคยเสพสังวาสกับลิง (เคยมีอาวาทะและวิวาทะกันมา) ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๔/๑๖๙/๙๖.

^{๓๗} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๖๗-๖๙/๑๓๕.

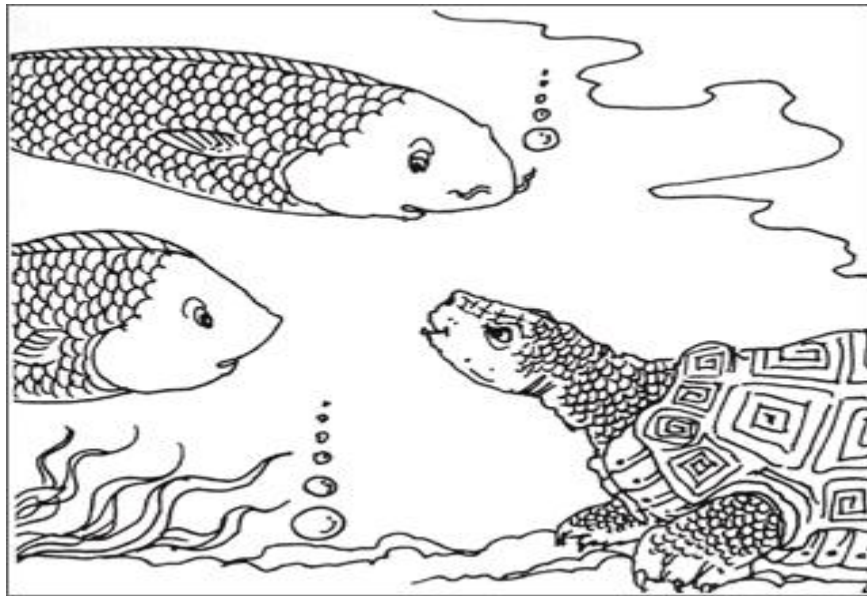
^{๓๘} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๖๗-๖๙/๙๔-๙๖.

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในโรงธรรมว่า ได้ข่าวว่า พระเถระผู้เฒ่า ได้ทำให้ภิกษุหนุ่มอวดรูปโฉมทั้งสองนั้นได้อาย พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหนุ่มสองรูปนั้นมีไชยกายรูปแต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อน เธอทั้งสองก็เที่ยวพริ้วเพื่อรูปเหมือนกัน แล้วทรงนำเรื่องอดีตมาตรัสเล่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ฝั่งคงคา ครั้นนั้นมีปลาสองตัว อยู่แม่น้ำคงคาตัวหนึ่ง อยู่แม่น้ำยมุนาตัวหนึ่ง ทุ่มเถียงกันเรื่องรูป ณ ที่แม่น้ำคงคาและยมุนา มารรจบกันว่าเรางาม ท่านซีไม่งาม เห็นเต่าเกาะอยู่ที่แม่น้ำคงคา ไม่ไกลจากที่นั่นเท่าไร คิดกันว่า เต่านี้ควรจักรู้ว่า พวกเรางามหรือไม่งามจึงเข้าไปหา แล้วถามว่า เต่าผู้เป็นสหาย ปลาตัวที่อยู่แม่น้ำคงคางาม หรือปลาตัวที่อยู่แม่น้ำยมุนางาม

เต่ากล่าวกับปลาว่า “ปลาที่อยู่ในแม่น้ำคงคาก็งาม ถึงปลาที่อยู่ในแม่น้ำยมุนาก็งาม แต่สัตว์สี่เท้ามีสัญฐานกลมคล้ายต้นไทรมีคอกยื่นออกมานิดหน่อยตัวนี้สง่างามกว่าใครทั้งหมด”^{๓๙}

ปลากล่าวว่า “ท่านไม่ตอบเหตุที่เราถาม ท่านถูกถามอย่างหนึ่ง กลับตอบไปเสียอีกอย่างหนึ่ง คนที่ยกย่องตนเอง พวกเราไม่ชอบใจเลย”^{๔๐}

(๒) ภาพประกอบ: คังเคยยชาดก

^{๓๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๙/๙๓.

^{๔๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๑๐/๙๓.

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง แล้วทรงประชุมชาดกว่า ปลาสองตัวในครั้งนั้นได้เป็นภิกษุหนุ่ม ๒ รูปในครั้งนี้ เต่าได้เป็นภิกษุแก่ ส่วนรุกขเทวดาผู้เกิดที่ฝั่งคงคา ผู้เห็นเหตุการณ์โดยตลอด คือเราตถาคต^{๔๐}

๒.๓.๕ กุรุคมิคชาดก

พระศาสดาขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนามีใจความย่อว่า ในครั้งนั้นพระศาสดาทรงสดับว่า พระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนม์พระองค์ จึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า มิใช่ในบัดนี้เท่านั้นที่เทวทัตพยายามจะปลงชีวิตของพระองค์ แม้ในกาลก่อนก็พยายามเหมือนกัน แล้วทรงนำเรื่องอดีตมาตรัสเล่าว่า

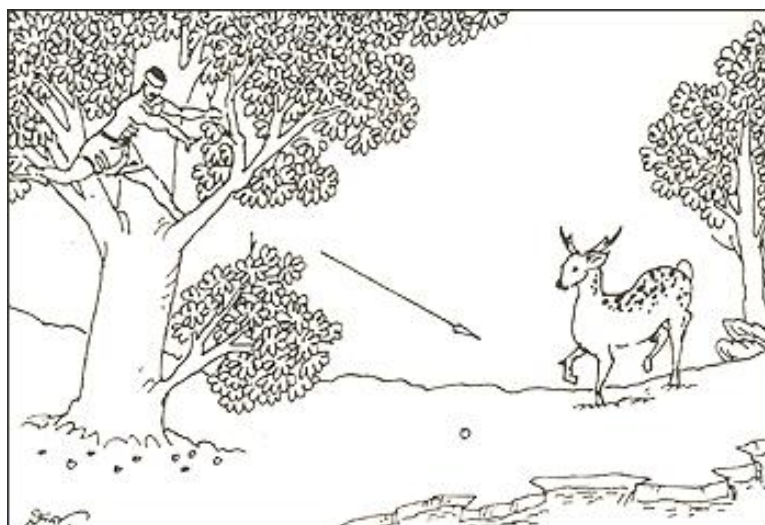
ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นกวางอาศัยอยู่ที่ละเกาะแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากสระแห่งหนึ่งในป่า และไม่ไกลจากสระนั้นมีนกชื่อสตัดตะ จับอยู่ที่ยอดไม้ต้นหนึ่ง ที่สระมีเต่าอาศัยอยู่ สัตว์ทั้ง ๓ ชนิดนั้นเป็นสหายกัน ต่างอยู่กันด้วยความรัก ครั้งนั้น พรานเนื้อคนหนึ่งท่องเที่ยวไปในป่า พบรอยเท้าพระโพธิสัตว์ที่ทำสำหรับลงน้ำดื่ม จึงดักบ่วงมีเกลียวแข็งแรงราวกับไซเหล็ก แล้วกลับไป

พระโพธิสัตว์มาดื่มน้ำ ติดที่บ่วงตั้งแต่ยามต้น จึงร้องให้รู้ว่าติดบ่วงเข้าแล้ว นกสตัดตะได้ยินเสียงพระโพธิสัตว์ จึงลงจากยอดไม้ เताก้ขึ้นจากรูน้ำ ปรึกษากันว่า จะควรทำอย่างไรดี นกสตัดตะจึงบอกเต่าว่า สหายท่านมีพินิจแพะบ่วงนี้เถิด เราจะไปคอยกันไม่ให้พรานมาได้ ด้วยความพยายามที่เราทั้งสองทำอย่างนี้ สหายของเราจักรอดชีวิต

เต่าจึงเริ่มแหะเชือกหนึ่ง นกสตัดตะก็จับคอยอยู่บนต้นไม้ไม่ไกลจากบ้านที่นายพรานอยู่ นายพรานถือหอกออกแต่เช้าตรู่ นกรู้ว่านายพรานออกไปก็โฉบปรบปีก เอาปากจิกนายพรานผู้จะออกทางประตูหน้า นายพรานคิดว่า เราถูกนกกาลกิณีตีเข้าให้แล้ว จึงกลับไปนอนเสียหน่อยหนึ่ง แล้วลุกขึ้นถือหอกไปอีก นกรู้ว่านายพรานนี้ ออกไปทางประตูหน้า บัดนี้คงจะออกไปทางประตูหลัง จึงไปจับที่เรือนด้านหลัง

^{๔๐} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๐๙-๑๑๐/๑๕๑-๑๕๓.

ฝ่ายนายพรานคิดว่า เมื่อเราออกทางประตูหน้าก็พบนกกาลกิณี บัดนี้เราจะออกทางประตูหลัง จึงออกไปทางประตูหลัง นกก็โฉบเอาปากจิกอีก นายพรานคิดว่า เราถูกนกกาลกิณีจิกอีก บัดนี้นกนี้คงไม่ให้เราออก นอนรอจนอรุณขึ้น จึงถือหอกออกไปในเวลาอรุณขึ้น นกรีบไปบอกแก่พระโพธิสัตว์ว่า พรานกำลังเดินมา ในขณะนั้นเต่ากั๊ดเชือกขาดยังเหลืออีกเกลียวเดียว แต่ฟันของเต่าชั๊กจะเรรวนจวนจะร่วง ปากก็ฟุ่มไปด้วยเลือด

(๓) ภาพประกอบ: กุรุคมิคซาดก

พระโพธิสัตว์เห็นบุตรนายพรานถือหอก เดินมาด้วยความเร็วดุจฟ้าแลบ จึงกั๊ดเกลียวนั้นขาดเข้าป่าไป นกจับอยู่บนยอดไม้ แต่เต่าคงนอนอยู่ในที่นั้นเอง เพราะบอบช้ำมาก พรานเห็นเต่า จึงจับใส่กระสอบแขวนไว้ที่ตอไม้ต้นหนึ่ง พระโพธิสัตว์กลับมาดูรู้ว่าเต่าถูกจับไปจึงคิดว่า เราจักให้ช่วยชีวิตสหาย จึงทำเป็นคล้ายจะหมดกำลังแสดงตนให้พรานเห็น พรานคิดว่า เนื้อคงหมดแรง เราจักฆ่ามันเสียแล้วถือหอกติดตามไป พระโพธิสัตว์ไปได้ไม่ไกลไม่ใกล้สัก ล่อพรานเข้าป่าไป ครั้นรู้ว่าพรานไปไกลแล้ว จึงเหยียบรอยเท้าลงไว้ แล้วไปเสียทางอื่นด้วยความเร็วราวกะลมพัดเอาเขาของตนยกกระสอบขึ้นแล้วทิ้งลงบนพื้นดิน ชีวิตจิกขาดนำเต่าออกมาได้ แม้นกสตัดตะก็ลงจากต้นไม้

พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้โอวาทแก่สัตว์ทั้งสอง จึงกล่าวว่า เราได้ชีวิตก็เพราะอาศัยพวกท่าน กิจที่ควรทำแก่สหาย พวกท่านก็ได้ทำแก่เราแล้ว บัดนี้พรานคงจะมาจับท่านอีก เพราะฉะนั้นสหายสตัดตะท่านจงพาลูกเล็กๆ ของท่านไปอยู่ที่อื่นเสียเถิด สหายเต่า แม้นท่านก็จงลงน้ำไปเถิด

สัตว์ทั้งสองได้ทำตาม แม้พรานมาอยู่ที่นั้น ไม่เห็นใครๆ หยิบกระสอบที่ขาดขึ้นแล้วก็เสียใจ กลับ
 เรือนของตน สัตว์ทั้งสามสหายก็ได้ตัดความสนิทสนมกันจนตลอดชีวิต ต่างก็ไปกันตามยถากรรม
 พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า นายพรานในครั้ง
 นั้นได้เป็นเทวทัตในครั้งนี้ นกสตัดตะได้เป็นสารีบุตร เต่าได้เป็นโมคคัลลานะ ส่วนกวาง คือเรา
 ตถาคต^{๔๒}

๒.๓.๖ มหาอุกกุสชาดก

พระศาสดาขณะเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภอุบาสิกผู้ผู้กมิตร
 ตรีชาดกเรื่องนี้ ข้อความในขุททกนิกาย ชาดก ปกิณณกนิบาต เล่าว่า

อุบาสิกผู้ผู้กมิตรนั้น เป็นบุตรแห่งตระกูลเก่าแก่ในพระนครสาวัตถี ส่งสหายให้ไปขอ
 กุลธิดา นางถามว่า มิตรและสหายที่สามารถแบ่งเบากิจที่เกิดขึ้นของเขามีหรือยัง ตอบว่า ไม่มี
 ครั้นกุลธิดานั้นกล่าวคำว่า ถ้าเช่นนั้น เขาต้องผู้กมิตรไว้ก่อนเถิด เขาตั้งอยู่ในคำแนะนำนั้นแล้ว เริ่มผูก
 ไมตรีกับคนเฝ้าประตูทั้ง ๔ ก่อน แล้วได้ผูกไมตรีกับหน่วยคุ้มกันพระนคร และอิสรชนมีมหา
 อำมาตย์เป็นต้น แม้กับท่านเสนาบดีและกับพระอุปราช ก็ผูกไมตรีไว้แล้ว

ครั้งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชนเหล่านั้นได้ก็ผูกไมตรีกับพระราชาโดยลำดับ
 ต่อจากนั้น ก็ได้กระทำไมตรีกับพระมหาเถระ ๘๐ รูป สนิทสนมกันได้กับท่านพระอานนทเถระ ได้
 ผูกไมตรีกับพระตถาคตเจ้า ที่นั่น พระศาสดาทรงโปรดให้เขาดำรงอยู่ในสรวงและศีล ฝ่าย
 พระราชาก็ทรงประทานอิสริยยศแก่เขา เขาเลยปรากฏนามว่า มิตรคณิกะ (ผู้ผูกมิตร)

ครั้งนั้น พระราชาประทานเรือนหลังใหญ่แก่เขา โปรดให้กระทำอวาทมงคล มหาชน
 ตั้งตั้งแต่พระราชาส่งบรรณาการให้เขา ครั้งนั้น ภรรยาของเขาก็ส่งบรรณาการที่พระราชา
 พระราชทาน ไปให้แก่แต่อุปราช ส่งบรรณาการของอุปราชไปให้แก่เสนาบดีเป็นลำดับไป ด้วย
 อุบายนี้เอง ได้ผูกมิตรกับชาวพระนครทั่วหน้าไว้ได้

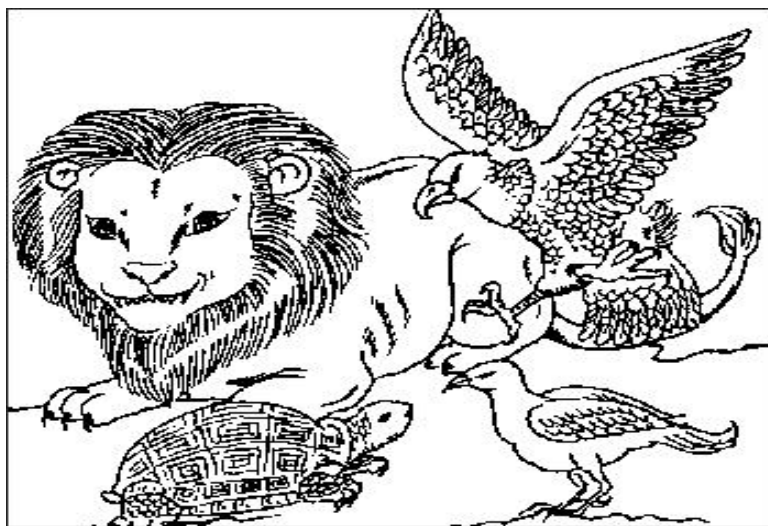
ในวันที่ ๗ จัคมหาสักการะเชษฐเสด็จพระทศพลถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ประมาณ
 ๕๐๐ รูป มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เวลาเสร็จภัตกิจ พึงพระดำรัสอนุโมทนาที่พระศาสดาตรัส คู่

^{๔๒} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๑๑-๑๑๒/๑๕๓-๑๕๕.

สามีภรรยา ก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล พวกภิกษุพากันยกเรื่องขึ้นสนทนากันในธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย อุบาสกมิตตคันธะ อาศัยภรรยาของตน ฟังคำของนาง ผู้ที่ไม่ตรีกับคนทั้งปวง ได้สมบัติมากมายจากราชสำนัก ผู้ที่ไม่ตรีกับพระตถาคตเจ้า ก็ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลทั้งคู่

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไร เมื่อภิกษุกราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่อุบาสกผู้นี้อาศัยมาตุคามแล้วได้ยศใหญ่ แม้ในครั้งก่อน ตอนเขาบังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ได้ผู้ที่ไม่ตรีกับสัตว์เป็นอันมากตามคำของนาง พ้นจากความโศกเพราะบุตรได้ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในกรุงพาราณสี ชาวปัจฉิมชนบทบางพวก (ล่าสัตว์) ได้เนื้อจำนวนมาก ในที่ใดๆ ก็พากันตั้งบ้านขึ้นในที่นั้นๆ แล้วพากันเที่ยวไปในป่า ช้ามฤคเป็นต้น ขนเนื้อมาเลี้ยงบุตรและภรรยา ในไม่ไกลจากหมู่บ้านของพวกเขา มีสระใหญ่เกิดเองแห่งหนึ่ง ด้านขวาของสระนั้นมีเหยี่ยวตัวหนึ่ง ด้านหลังมีนางเหยี่ยวตัวหนึ่ง ด้านเหนือมีราชสีห์ ด้านตะวันออกมีพญานกออกอาศัยอยู่ ส่วนในที่ตีนกลางสระมีเต่าอาศัยอยู่

(๔) ภาพประกอบ: มหาอุกกุสชาดก

ครั้งนั้น เหยี่ยวกล่าวกับนางเหยี่ยวว่า เป็นภรรยาข้าเกิด นางเหยี่ยวจึงกล่าวว่า ท่านมีเพื่อนบ้างไหมล่ะ ตอบว่า ไม่มีเลย นางเหยี่ยวกล่าวว่า เมื่อภัยหรือทุกข์เกิดขึ้นแก่เรา เราต้องได้

มิตรหรือสหายช่วยแบ่งเบา จึงจะควร ท่านต้องผูกมิตรก่อนเกิด เขี่ยวถามว่า นางผู้เจริญ เราจะผูกไมตรีกับใครเล่า นางเขี่ยวตอบว่า ท่านจงผูกไมตรีกับพญานกออกที่อยู่ด้านตะวันออก กับราชสีห์ที่อยู่ด้านเหนือ กับเต่าที่อยู่กลางสระ เขาฟังคำของนางแล้วรับคำได้กระทำตามนั้น

ครั้งนั้น เขี่ยวทั้งคู่ก็ได้จัดแจงที่อยู่โดยได้พากันสร้างรังอาศัยอยู่ ณ ต้นกระพุ่มที่อยู่บนเกาะแห่งหนึ่งในสระนั่นเอง มีน้ำล้อมรอบ ครั้นต่อมา เขี่ยวทั้งคู่ก็ได้ให้กำเนิดลูกน้อยสองตัว ขณะที่ลูกเขี่ยวทั้ง ๒ ยังไม่มีขนปีกนั่นเอง

วันหนึ่ง ชาวชนบทเหล่านั้น พากันตะเวนป่าตลอดวัน ไม่ได้เนื้ออะไรเลย จึงคิดกันว่า พวกเราไม่ควรกลับบ้านมือเปล่า ต้องจับปลาหรือเต่าไปให้ได้ แล้วพากันลงสระไปถึงเกาะนั้น นอนที่โคนต้นกระพุ่มต้นนั้น เมื่อถูกยุงเป็นต้นรุมกัดก็ช่วยกันสืไฟก่อไฟ ทำควันเพื่อไล่อยุงเป็นต้นเหล่านั้น คราวได้ขึ้นไปรมลูกนก ลูกนกก็พากันร้อง พวกเขาได้ยินเสียงต่างกล่าวว่า ชาวเราเอ๋ย ได้ยินเสียงลูกนกมั๊ย จงลุกขึ้น มัดคบเพลิงเถิด พวกเราไม่อาจนอนหิวอยู่ได้ กินเนื้อนกแล้วค่อยนอนกัน ดังนี้แล้วก็ก่อไฟให้ลูกโพลงแล้วช่วยกันมัดคบเพลิง

แม่มกได้ยินเสียงพวกเขาจึงคิดว่า คนพวกนี้ต้องการจะกินลูกของเรา เราผูกมิตรไว้เพื่อกำจัดภัยเห็นปานนี้ เราจะส่งตัวไปหาพญานกออก แล้วกล่าวว่า ไปเถิดนาย ภัยเกิดขึ้นแก่ลูกของเราแล้วละ ท่านจงบอกพญานกออกเถิด พลังกล่าวคาถาตันว่า “พวกชาวชนบทพากันมัดคบเพลิงอยู่บนเกาะประสงค์จะกินลูกน้อยๆ ของเรา พี่พญาเขี่ยว ขอท่านจงไปบอกมิตรสหายล่าถึงความพินาศแห่งหมู่ญาติของนกทั้งหลาย”^{๔๓}

พ่อเขี่ยวนั้นบินไปที่อยู่ของพญานกออกโดยเร็ว แล้วขึ้นบอกให้รู้การที่ตนมา ได้รับโอกาส ก็เข้าไปไหว้ ถูกลถามว่า เจ้ามาทำไม เมื่อแสดงเหตุที่ต้องมา กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า “ข้าแต่พญานกออก^{๔๔}ราชบัลลังก์ ท่านนะเป็นนกที่ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอยึดท่านเป็นที่พึ่ง พวกนายพรานชาวชนบทประสงค์จะกินลูกน้อยๆ ของข้าพเจ้า เพื่อความสุขของข้าพเจ้า ขอท่านจงเป็นที่พึ่งด้วยเถิด”^{๔๕}

^{๔๓} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๔/๔๒๙.

^{๔๔} พญานกออก หมายถึง ชีอนกเขี่ยวขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง ชอบหากินปลาในทะเล

^{๔๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๕/๔๒๙.

พญานกออกปลอบเหยี่ยวว่า อย่ากลัวเลย แล้วกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า “บัณฑิตทั้งหลายผู้แสวงหาความสุขอยู่ ย่อมคบมิตรสหายทั้งในกาลและมีไช้กาล เจ้าเหยี่ยว เราจะทำตามความประสงค์ของเจ้านั้น เพราะว่าคนดีจะต้องช่วยเหลือคนดี”^{๔๖} พญานกออกถามเหยี่ยวว่า พวกคนป่าพากันขึ้นต้นไม้แล้วหรือสหาย เหยี่ยวตอบว่า ตอนนั้นยังไม่ได้ขึ้นต้นไม้แต่กำลังพากันมัดคบเพลิงอยู่ พญานกออกจึงบอกว่า ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงรีบกลับไปปลอบแม่เหยี่ยวสหายของเรา บอกถึงการมาของเราไว้เถิด เหยี่ยวได้ทำอย่างนั้นแล้ว

ฝ่ายพญานกออกก็บินมาจับที่ยอดไม้ต้นหนึ่ง มองดูทางขึ้นของพวกชาวป่าไม่ไกลต้นกระพุ่ม เวลาที่ชาวป่าคนหนึ่งขึ้นต้นกระพุ่มใกล้จะถึงรัง ก็ดำลงในสระ เอน้ำมาด้วยปีกและด้วยปาก รดราดบนคบเพลิง คบเพลิงนั้นก็ดับ พวกชาวป่ากล่าวว่า เราต้องกินเหยี่ยวตัวนี้ด้วย กินลูกของมันด้วย แล้วถอยลงจุดคบเพลิงให้ลุก พากันปีนขึ้นไปอีก พญานกออกก็เอน้ำมาดับเสียอีก เมื่อพญานกออกใช้อุบายนี้ดับคบเพลิงที่ผูกแล้วๆ เวลาที่ล่วงไปถึงเที่ยงคืน พญานกออกเหน็ดเหนื่อยยิ่งนัก พังผืดภายใต้ท้องหย่อน ตาทั้งคู่แดงก่ำ แม่เหยี่ยวเห็นแล้วกล่าวกะผัวว่า นาย พญานกออกลำบากเหลือเกินแล้ว พี่จงไปบอกพญาเต่าเถิด เพื่อให้พญานกออกได้พักบ้าง พ่อเหยี่ยวฟังคำนั้น เข้าไปหาพญานกออก พลังเฉียดด้วยคาถาว่า “กิจอันใดเป็นกิจที่คนดีจะพึงกระทำให้คนดีด้วยความอนุเคราะห์ กิจอันนี้ท่านก็ได้ทำแล้ว ท่านจงถนอมตัวไว้เถิด อย่าได้เดือดร้อนไปเลยเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าก็จะได้ลูกต่อไป”^{๔๗}

พญานกออกฟังคำของเหยี่ยวนั้นแล้ว บินลือสีหนาท กล่าวคาถาที่ ๕ ว่า “เราเมื่อจะกระทำการรักษาป้องกันท่านนั้น แม้ตัวจะตาย ก็ไม่หวาดหวั่นเพราะเพื่อนทั้งหลายเหล่านั้นจะต้องสละชีวิตกระทำเพื่อเพื่อนทั้งหลาย นี่เป็นธรรมของสัตว์บุรุษ”^{๔๘}

(พระศาสดาเมื่อทรงพรรณนาคุณของพญานกออกนั้นจึงตรัสคาถาที่ ๖ ว่า) “พญานกออกตัวนี้เกิดจากฟองไข่ ได้ทำกรรมที่ทำได้ยาก เพื่อต้องการจะช่วยลูกนกทั้งหลายเกือบเที่ยงคืน”^{๔๙}

^{๔๖} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๖/๔๒๙.

^{๔๗} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๗/๔๒๙.

^{๔๘} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๘/๔๓๐.

^{๔๙} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๔๙/๔๓๐.

ฝ่ายพ่อเหยี่ยวกล่าวว่า ข้าแต่พญานกออกผู้สหาย เชิญท่านพักสักหน่อยเถิด แล้วไปหาเต่า ปลูกเต่าให้ลุกขึ้น เมื่อเต่ากล่าวว่า มาทำไม เพื่อนเอ๋ย ก็บอกว่า ภัยเห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้ว พญานกออก พยายามมาตั้งแต่ยามต้นเหน็ดเหนื่อยแล้ว ด้วยเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องมาหาท่าน แล้วกล่าวคาถาที่ ๗ ว่า “จริงอยู่ คนบางพวกแม้จะเคลื่อนคลาดพลาดพลั้ง จากภาระงานของตน ก็ยังดำรงตนอยู่ได้ เพราะความช่วยเหลือของมิตรทั้งหลายลูกๆ ของข้าพเจ้ามีความเดือดร้อน ข้าพเจ้าจึงมาหาท่านให้เป็นที่พึ่ง ท่านพญาเต่าขอท่านบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด”^{๕๐}

เต่าฟังคำนั้นแล้วกล่าวคาถาต่อไปว่า “บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมทำการผูกมิตรผูกสหาย ด้วยทรัพย์บ้าง ด้วยข้าวเปลือกบ้าง ด้วยตนบ้าง พญาเหยี่ยว เราจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ท่าน เพราะว่าคนดีจะต้องช่วยเหลือคนดี”^{๕๑}

ครั้งนั้น บุตรของเต่านอนอยู่ไม่ไกล ได้ยินบิดาพูดจึงคิดว่า บิดาของเราอย่าต้องลำบากเลย เราจักกระทำหน้าที่ของบิดาเอง แล้วกล่าวคาถาที่ ๘ ว่า “คุณพ่อ ขอพ่อจงชวนชวายน้อยนั่งอยู่เฉยๆ เถิด ลูกจะช่วยบำเพ็ญประโยชน์แทนพ่อ ลูกจะป้องกันลูกน้อยๆ ของพญาเหยี่ยวบำเพ็ญประโยชน์นั้นแทนพ่อเอง”^{๕๒}

ครั้งนั้น พ่อเต่ากล่าวกับลูกด้วยคาถาว่า “ลูกรัก จริงอยู่ การที่ลูกพึงช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์แทนพ่อนั้น เป็นธรรมของสัตบุรุษโดยแท้ บางทีพวกนายพรานเห็นพ่อซึ่งมีร่างกายใหญ่โต ก็จะไม่พึงเบียดเบียนลูกนกลูกน้อยๆ ของพญาเหยี่ยว”^{๕๓}

พญาเต่า ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ส่งเหยี่ยวล่องหน้าไปว่า เพื่อนเอ๋ย ออย่ากลัวเลย เจ้าจงไปก่อน เราจักไปเดี๋ยวนี้ พลงลงน้ำไป รวบรวมเปลือกตมและสาหร่ายมา ถึงเกาะแล้ว ก็ดับไฟแล้วหมอบอยู่ พวกชาวป่าพูดกันว่า พวกเราจะไปมัดต้องการลูกนกทำไม กลับมาฆ่าไขเต่าบอดตัวนี้เถิด มันถึงจะพอกแก่เราทุกคน พลงดิ่งเกาะวัลย์เป็นสาย แก้วน้ำนุ่งผูกไว้ ณ ที่นั้น ก็ไม่อาจพลิกตัวเต่าได้ เต่าได้จุดพาพวกเขาไปลงน้ำตรงที่ลึกๆ พวกเขาต่างตามไปเพราะอยากได้เต่า ต่างก็มีท้อง

^{๕๐} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๐/๔๓๐.

^{๕๑} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๑/๔๓๐.

^{๕๒} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๒/๔๓๐.

^{๕๓} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๓/๔๓๑.

เต็มไปด้วยน้ำ เหน็ดเหนื่อยไปตามๆ กัน ครั้นผละออกได้แล้วพูดกันว่า พวกเราเหยย นกออกตัว หนึ่งคอยดับคบเพลิงของเราเสียตั้งครึ่งคืน คราวนี้โดนเต้านี้จุดไฟให้ตกร้ำ ดิมน้ำห้องกางไปตามๆ กัน พวกเรามาก่อไฟกันใหม่เถอะ แม้อรุณจะขึ้นก็ต้องกินลูกนกเหยยวเหล่านี้ให้ได้ แล้วเริ่มก่อไฟ

แม่นกฟังถ้อยคำของพวกนั้นแล้วกล่าวว่า นายเอ้ย พวกเหล่านี้จักต้องกินลูกของเราให้ได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง แล้วจึงพากันไป ท่านจงไปหาราชสีห์ผู้เป็นสหายของเราเถิด เหยยวนั้นไปถึงที่อยู่ของราชสีห์ทันทีทันใด เมื่อราชสีห์พูดว่า เป็นอะไรเล่า จึงได้มาในเวลาอันไม่ควร ก็แจ้งเรื่องนั้นตั้งแต่ต้น แล้วกล่าวคาถาที่ ๑๑ ว่า

“ท่านผู้ประเสริฐกว่าเนื้อผู้กล้าหาญ สัตว์วิจิตรจฉานและมนุษย์เดือดร้อน เพราะภยันตราย ย่อมเข้าไปหา ท่านผู้ประเสริฐ ลูกน้อยๆ ของข้าพเจ้า มีความเดือดร้อนข้าพเจ้าจึงมาหาท่านให้เป็นที่พึ่ง ท่านเป็นราชาของข้าพเจ้า เพื่อความสุขของข้าพเจ้า ขอท่านจงเป็นที่พึ่งด้วยเถิด”^{๕๔}

ราชสีห์ ได้ฟังดังนั้นก็กล่าวคาถาว่า “เหยยว เราจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ท่านเรามา ก็เพื่อจะฆ่าหมู่ศัตรูของท่าน ธรรมดาวิญญูชนผู้มีความสามารถอยู่ จะไม่พยายามคุ้มครองมิตรผู้เสมอด้วยตนได้อย่างไร”^{๕๕}

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ราชสีห์ก็ส่งเหยยวนั้นไปว่า เจ้าจงไป จงคอยปลอบลูกไว้เถิด แล้วเดินลุยน้ำอันมีสีเหมือนแก้วมณีไป พวกชาวป่าเห็นราชสีห์นั้นกำลังเดินมา พากันพูดว่า ครั้งแรก นกออกคอยดับคบเพลิงของพวกเรา แต่ทำให้พวกเราไม่เหลือแม่ฝ้านุ่ง คราวนี้ ราชสีห์จักทำให้พวกเราถึงสิ้นชีวิต ต่างกลัวตายเป็นกำลัง พากันวิ่งหนีกระเจิงไป

ราชสีห์มาถึงโคนกระพุ่มนั้นไม่เห็นใครๆ ที่โคนต้นไม้เลย ครั้งนั้น นกออก เต่า และเหยยว ก็พากันเข้าไปหากราบกรานราชสีห์นั้น ราชสีห์นั้นก็กล่าวอานิสงส์แห่งมิตรแก่สัตว์เหล่านั้น ตักเตือนว่า “ตั้งแต่นี้ไป เจ้าทั้งหลายจงอย่าทำลายมิตรธรรม จงเป็นผู้ไม่ประมาทไว้เถิด” แล้วก็หลีกไป แม้สัตว์เหล่านั้น ก็พากันกลับไปยังที่อยู่ของตน แม่เหยยวมองดูลูกของตนแล้วคิดว่า เพราะ

^{๕๔} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๔/๔๓๑.

^{๕๕} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๕/๔๓๑.

อาศัยหมู่มิตร เราจึงได้ลูกๆ ไว้ ครั้นถึงสมัยที่นั่งกันอยู่อย่างสบาย เมื่อจะเจรจากับพ่อเหี้ยว จึงกล่าวคาถา ๖ คาถาประกาศมิตตธรรมว่า

“เพื่อบรรลุถึงความสุข บุคคลควรคบมิตรสหายผู้มีใจดี และบุคคลผู้เป็นเจ้าของ เราทั้งหลายเป็นผู้พร้อมเพรียงกับลูกๆ บันเทิงใจอยู่ เหมือนคนสวมเกราะป้องกันลูกศร” “ลูกนกน้อยๆ ส่งเสียงคุขันอยู่อย่างไพเราะจับใจต้อนรับเราและท่านผู้กำลังคุขันเพราะการกระทำของมิตรสหายผู้ไม่หนีไปของตน” “บัณฑิตนั้นได้มิตรสหายแล้วยอมป้องกันลูกปศุสัตว์หรือทรัพย์ไว้ได้ข้าพเจ้าลูกๆ และสามีของข้าพเจ้าอยู่พร้อมหน้ากันเพราะความช่วยเหลือของมิตรทั้งหลาย” “อันบุคคลผู้มีเจ้านายและเพื่อนผู้กล้าหาญอาจจะได้รับประโยชน์สำหรับผู้ที่มิเพื่อนพร้อมก็จะมีเพื่อนร่วมงานเช่นนี้เขาก็จะมีมิตร มียศ มีความรุ่งเรือง บันเทิงใจอยู่ในโลกนี้ นะพีที่รัก” “พีเสนกะ ควรจะผูกมิตรแม้กับคนยากจน คุณเกิด พวกเรามาพร้อมเพรียงกับหมู่ญาติได้เพราะความช่วยเหลือของมิตร” “นกตัวใดผูกมิตรไว้กับมิตรผู้กล้าหาญและมิตรผู้มีกำลังนกตัวนั้นย่อมมีความสุขเหมือนอย่างฉันและท่าน นะพีเสนกะ”^{๕๖}

นางเหี้ยวแสดงคุณของมิตรธรรมด้วยคาถาทั้ง ๖ ด้วยประการฉะนี้ แม้สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ก็คงเป็นสหายกัน ไม่ทำลายมิตตธรรม ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว ต่างไปตามยถากรรม

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น ที่อุบาสกนี้อาศัยภรรยาจึงมีความสุข แม้ในกาลก่อนก็มีความสุขเพราะอาศัยภรณยานั่นเอง ดังนี้แล้วทรงสรุปขาดกว่า พ่อเหี้ยวแม่เหี้ยวในครั้งนั้น ได้มาเป็นคู่สามีภรรยา ลูกเต่าได้มาเป็นราหู พ่อเต่าได้มาเป็นมหาโมคคัลลานะ นกออกได้มาเป็นสารีบุตร ส่วนราชสีห์คือเวลาดาต^{๕๗}

เนื้อหาสาระของชาดกเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงหลักการอยู่ร่วมกันของสัตว์ทั้งหลาย (รวมทั้งมนุษย์) ที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในยามที่เกิดทุกข์ภัยต่างๆ การคบมิตรสหายที่ดี มีน้ำใจเสียสละ เป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ชาดกเรื่องนี้ได้ให้คติธรรมสำคัญคือ ความเสียสละเพื่อผู้อื่น (เพื่อน) ความมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งหากสังคมมนุษย์ตระหนักเรื่องนี้ให้มากและมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณาต่อกัน ความซัดแย้ง ความเห็นตัว และการประทุษร้ายกันที่เกิดขึ้นในทุกมุมโลก ก็คงไม่ทวีความรุนแรงเหมือนอย่างที่เป็นอยู่แน่นอน

^{๕๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๕๖-๖๑/๓๑๑-๑๓๒.

^{๕๗} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๔๔-๖๑/๒๔๑-๒๕๑.

จากการศึกษาและสืบค้นข้อมูลหลักคำสอนในพระไตรปิฎก อรรถกถา และแหล่งข้อมูลอื่นๆ ดังกล่าวมา ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของ “เต่า” ทำให้ทราบถึงความหมายและความสำคัญของเต่า ในฐานะเป็นสัตว์ในวรรณคดีพระพุทธศาสนาประเภทหนึ่ง ที่มีความเกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับมนุษย์ในยุคก่อนพุทธกาลเป็นต้นมา

ในบทต่อไปผู้วิจัยจะได้ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับเต่าในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์เต่าเพื่อป้องกันมิให้สูญพันธุ์อันเชื่อมโยงกับแนวคิดหรือท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอยู่ร่วมกันระหว่าง คน สัตว์ และธรรมชาติต่างๆ ในเชิงการอนุรักษ์ พระพุทธศาสนามีหลักการหรือคำตอบเช่นใดในเรื่องนี้จะได้ศึกษาวิจัยในบทต่อไป

บทที่ ๓

สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์เต่าในทัศนะพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาเกี่ยวกับเต่าในปัจจุบันในด้านต่างๆ เช่น สภาพปัญหาในการอนุรักษ์เต่าในเชิงชีววิทยาและนิเวศวิทยา พร้อมกันนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อม เพื่อโยงไปสู่แนวทางการอนุรักษ์เต่าใน ทัศนะพระพุทธศาสนา กรอบเนื้อหาของบทนี้ มีดังต่อไปนี้

๓.๑ สภาพปัญหาเกี่ยวกับเต่าในปัจจุบัน

ความเชื่อที่ว่า "ปล่อยเต่า" ลงน้ำแล้วได้บุญ^๑ เป็นความเชื่อที่ดี (หากว่า "เต่า" ที่เราไป ปล่อยนั้นไม่ถูกจับมาเพื่อให้เราไปปล่อยโดยเฉพาะ) แต่อีกทางหนึ่งความเชื่อนี้ก็มีความเชื่อที่ ค่อนข้างอันตรายเนื่องจากว่ามี "เต่า" บางชนิดที่ไม่สามารถว่ายน้ำได้ ("เต่า" บก) หรือแม้ว่า "เต่า" ที่เราปล่อยเป็น "เต่า" น้ำจืดแต่หากแหล่งน้ำที่เราปล่อย "เต่า" นั้นไม่มีที่พักให้ "เต่า" ขึ้นมาจากน้ำ เช่น ตลิ่งหรือเศษไม้หรือขอนไม้ที่ใหญ่พอให้ "เต่า" ขึ้นจากน้ำได้ ก็เป็นเรื่องที่อันตรายเพราะ "เต่า" เป็นสัตว์เลื้อยคลาน (ไม่ใช่สัตว์น้ำ) จึงไม่สามารถอาศัยอยู่ในน้ำได้อย่างต่อเนื่องเหมือนปลา อีกทั้งยังต้องอาศัยการฝังแดดเพื่อกระตุ้น Enzyme ในตัวให้ทำงานได้ก่อนกินอาหาร(เหมือนจระเข้)

ดังนั้น หากไม่มีตลิ่งหรือที่พักให้ขึ้นจากน้ำต่อให้เป็น "เต่า" น้ำจืดก็อาจจะจมน้ำตายได้ เหมือนกัน ดังนั้น การปล่อย "เต่า" ในแม่น้ำที่ไม่มีตลิ่งแทนที่จะเป็นการปล่อย "เต่า" เาบุญอาจก็อาจ เป็นการฆ่าสัตว์โดยไม่รู้ตัว ความเชื่อในเรื่องลักษณะเช่นนี้ จึงควรใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริง เพราะผู้ที่หลงใหลติดยึดกับเรื่องไสยศาสตร์หรือปาฏิหาริย์ก็มักแต่คอยอ่อนวอนขอความช่วยเหลืออย่างไร้เหตุผล รออำนาจดลบันดาล ทำให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างคนที่ขาดความมั่นใจในตนเอง มีนิสัยเฉื่อยชา ขาดความเพียร ไม่ตัดสินใจลงมือกระทำในโอกาสเวลาที่สมควรไม่เร่งละเว้นในสิ่งที่

^๑ แหล่งที่มา: <http://kols-say.spaces.live.com/blog/cns!๑A๑B๔๒๗E๘๓๘FA๕๘๒!๙๓๘>.

ควรละเว้น คอยแต่ผัดวันประกันพรุ่ง เลื่อนลอยเพื่อผืน ตั้งอยู่ในความประมาทตลอดเวลา เป็นการเสียเวลาสิ้นเปลืองแรงงาน ซึ่งขัดกับหลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่สอนให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน^๒

เต่าทะเล ได้ลดปริมาณลงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นต้นมา ถึงแม้ว่าการศึกษาและการอนุรักษ์เต่าทะเลจะมีการดำเนินการมาหลายปีแล้ว โดยได้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเรื่องเต่าทะเลของโลกขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ในรูปแบบส่วนหนึ่งของสหพันธ์นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (International Union of Conservation of Nature) ในปี ๒๕๑๘ ได้เกิดสนธิสัญญาการค้าสัตว์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ระหว่างประเทศ (Convention of International Trade in Endangered Species, CITES) ส่วนหนึ่งได้ประกาศให้เต่าทะเลทุกชนิดพันธุ์เป็นสัตว์ใน APPENDIX I ได้มีการริเริ่มด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อใช้ศึกษาให้เข้าใจถึงชีววิทยาและนิเวศวิทยาของเต่าทะเล เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพในการวางมาตรการอนุรักษ์และป้องกันการลดจำนวนลง HEAD STARTING PROGRAMME ที่ได้ดำเนินการในครั้งแรก คือ การเพาะเลี้ยงเป็นเวลาหลายเดือนแล้วปล่อยลงทะเล แม้ว่าจะมีการพยายามใช้วิธีอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ แต่ปรากฏว่า จำนวนของเต่าทะเล ก็ลดลงเรื่อยๆ จนถึงจุดวิกฤต ทั้งนี้ เนื่องมาจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งการกระทำโดยเจตนาและอุบัติเหตุ เช่น การวางอวน การลักลอบขุดไข่เต่าทะเล มลภาวะและการสูญเสียแหล่งวางไข่ สำหรับการเพาะพักแล้วนำมาเลี้ยงเป็นเรื่องยากที่จะดำเนินการกับเต่ามะเฟือง ซึ่งจะต้องมีการเรียนรู้อีกมาก และที่สำคัญ คือ ยังไม่มีผู้ใดทราบถึงวงจรชีวิตของเต่าทะเลในช่วงที่ใช้ชีวิตในทะเล ส่วนการเพาะเลี้ยงแล้วปล่อยนั้น ก็ยังไม่ได้มีการพิสูจน์ว่า สามารถที่จะเพิ่มจำนวนการออกรอดได้ ปัจจุบันโครงการอนุรักษ์เต่าทะเลทั่วโลก ยังคงสนับสนุนการปล่อย ลูกเต่าทะเลทันทีที่ออกจากรัง^๓

สำหรับในประเทศไทย จำนวนของเต่าทะเลได้ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ได้มีการบันทึกจำนวนเต่าทะเลที่ขึ้นมาวางไข่ที่หาดท้ายเหมือง อุทยานแห่งชาติเขาลำปี-หาดท้ายเหมือง จังหวัดพังงา พบว่าในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๓-๑๕ มีเต่าหญ้าและเต่ามะเฟืองขึ้นมาวางไข่ปีละมากกว่า ๔๐๐ ครั้ง แต่ในช่วงระหว่างปี ๒๕๓๓-๒๕๓๕ มีเต่าทะเลขึ้นมาวางไข่เพียง ๒๐-๔๐ ครั้งเท่านั้น

^๒ สุขุมล สันติพร, ร้อยแปดพันเก้า : ความรู้คู่ปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้า, ๒๕๕๑), หน้า ๓๖.

^๓ การอนุรักษ์เต่าทะเล ของกลุ่มประเทศอาเซียนและโอเชียเนีย, (สัมมนา) ประเทศฟิลิปปินส์ ๑๙๙๓.

เป็นการลดจำนวนลงถึงสิบเท่าในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา จากการประสานงานกับอุทยานแห่งชาติทางทะเลที่มีเต่าทะเลขึ้นมาวางไข่และสถาบันวิจัยชีววิทยาและประมงทะเล จังหวัดภูเก็ต พบว่าจำนวนของเต่าทะเลที่ขึ้นมาวางไข่มีจำนวนลดลงเช่นเดียวกัน

นักวิชาการประมงประจำกลุ่มสัตว์ทะเลหายาก สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน จังหวัดภูเก็ต กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปิดเผยว่า สถานการณ์เต่าทะเลในพื้นที่ฝั่งทะเลอันดามัน ยังน่าเป็นห่วง เพราะแต่ละปีพบเต่าทะเลขึ้นมาเกยตื้นจากการเจ็บป่วยและบาดเจ็บประมาณ ๑๐๐ ตัว ขณะที่การขึ้นมาวางไข่ในพื้นที่จังหวัดพังงาและภูเก็ตมีน้อยมาก เหลือปีละไม่ถึง ๑๐ รัง ลดลงกว่าก่อนหน้าถึง ๑๐ เท่า และยังมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ เกรงว่าอีกไม่นานเต่าทะเลจะสูญพันธุ์ไป ส่วนสาเหตุทำให้เต่าทะเลลดลงนั้นหลายปีที่ผ่านมา มีความนิยมเก็บไข่เต่าไปรับประทาน รวมถึงปัญหาเครื่องมือทำประมง และการพัฒนาชายฝั่งไปรบกวนแหล่งวางไข่ของเต่า โดยเฉพาะเครื่องมือทำประมง เพราะปัจจุบันมีเศษอวนลอยอยู่ในทะเล หรือติดอยู่กับแนวปะการัง เมื่อเต่าทะเลว่ายเข้าไปเพื่อกินอาหาร บางตัวตายเพราะติดอวน บางตัวบาดเจ็บเพราะถูกอวนบาดขาขาด ส่งผลให้เต่าถูกคลื่นซัดเข้าหาฝั่งและขึ้นมาเกยตื้น บางตัวยังไม่ตายแต่ต้องพิการ

การป้องกันและแก้ปัญหาเต่าทะเลถูกทำร้ายนั้น ขณะนี้พื้นที่การอนุรักษ์อย่างเข้มข้น อาทิ บริเวณเกาะสิมิลันพบว่า เต่าขึ้นมาวางไข่เฉลี่ยปีละกว่า ๑๐๐ รัง แต่การอนุรักษ์จะต้องทำอย่างจริงจังทั้งภูมิภาค ไม่ใช่ทำเฉพาะประเทศไทยเท่านั้น เพราะจากการศึกษาติดตามชีวิตเต่าทะเลที่ฝั่งไมโครซิพพบว่า เต่าเหล่านี้จะหากินไปไกลถึงประเทศอื่นด้วย หากแต่ละประเทศมีความร่วมมือกันน่าจะแก้ปัญหาเต่าทะเลสูญพันธุ์ได้ ทางสถาบันฯ เห็นว่า ควรจะอนุบาลเต่าตัวให้มีอายุครบ ๑ ปี หรือมีขนาดกระดองเท่ากับเต่าอายุ ๓-๕ ปี ในธรรมชาติคือ ขนาด ๒๕-๓๕ ซม. จึงจะปล่อยกลับทะเลได้ เพื่อให้เต่ายังคงหากินใกล้กับชายฝั่งและมีโอกาสรอดไปจนถึงวัยผสมพันธุ์ได้ จึงได้ทดลองโดยอนุบาลเต่าตัวจำนวน ๑๓ ตัว โดยให้ปลา ปลาหมึก และวิตามินเสริม เป็นอาหารเพื่อให้มีขนาดใหญ่ตามต้องการ จากนั้นเริ่มปล่อยเต่าตัวแรกในปี ๒๕๓๘ และตัวสุดท้ายในปี ๒๕๕๒ โดยติดตั้งเครื่องมือติดตามพบว่า เต่าทั้ง ๑๓ ตัว อายุตั้งแต่ ๑-๕ ปี ว่ายน้ำหากินใกล้กับชายฝั่ง ผลจากการวิจัยนี้สรุปได้ว่า การปล่อยเต่าหลังจากอนุบาลแล้ว ๑ ปี หรือมีขนาดใกล้เคียงกับเต่าที่โตแล้วตามธรรมชาติ สามารถลดความเสี่ยงที่เต่าจะเสียชีวิตก่อนถึงวัยเจริญพันธุ์ได้^๔

^๔ หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับที่ ๒๒, ๐๙๑ (๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓).

ประวิม วุฒิสินธุ์ รองอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) เปิดเผยว่า ทช. พยายามนำเต่าทะเลกลับคืนสู่ธรรมชาติ แต่ยังไม่สามารถชดเชยกับจำนวนที่สูญเสียชีวิตได้ เนื่องจากอัตราการรอดของลูกเต่าทะเลในธรรมชาติมีน้อยมาก ประกอบกับการพัฒนาประสิทธิภาพเครื่องมือทำการประมงทำ ให้เต่าทะเลถูกทำลายโดยการประมงใกล้ฝั่งปีละจำนวนมาก และถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายเพื่อคุ้มครองและอนุรักษ์เต่าทะเลออกมาหลายฉบับ แต่จำนวนเต่าทะเลก็ยังลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว^๕

จักรชัย ภูเจริญยศ ผู้บัญชาการหน่วยบัญชาการต่อสู้อากาศยานและรักษาฝั่ง กองทัพเรือ เปิดเผยว่า ในการเดินทางมายังสวนสัตว์เชียงใหม่ในครั้งนี้เป็นความร่วมมือกันระหว่างสวนสัตว์เชียงใหม่ เชียงใหม่ซูอควาเรียม และกองทัพเรืออนุมัติให้ดำเนินการจัดนิทรรศการเรื่อง เต่าเป็นครั้งแรกในภาคเหนือร่วมกัน ซึ่งขณะนี้กองทัพเรือดำเนินการในเรื่องของเต่าทะเลที่กองทัพเรือที่สัตหีบ โดยหน่วยบัญชาการต่อสู้อากาศยานและรักษาฝั่งได้ดำเนินการในด้านการอนุรักษ์เต่าทะเล สำหรับจำนวน เต่าทะเลที่จะนำมาปล่อยในการจัดนิทรรศการนั้น ทางกองทัพเรือวางแผนและสำรวจพื้นที่ที่จะใช้เต่าอายุตั้งแต่ ๑๐ ปีและเป็นเต่าในระดับที่จะเป็นพ่อพันธุ์ และเต่าอายุตั้งแต่ ๓ เดือนถึง ๖ เดือน ก็คือเต่าที่มีความพร้อมในการเคลื่อนย้ายได้ประมาณไม่ต่ำกว่า ๕๐ ตัว "สำหรับเต่าทะเลจัดเป็นสัตว์อนุรักษ์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ ในโลกนี้มีเต่าทะเลอยู่ ๗ ชนิดแต่พบในประเทศไทยเพียง ๔ ชนิดในปัจจุบันที่เราดำเนินการอยู่และพบขึ้นฝั่งที่สัตหีบจะมีเต่าอยู่ ๒ ชนิดที่ขึ้นมาวางไข่และทางกองทัพเรืออนุรักษ์ โดยการอนุบาลและปล่อยคืนกลับสู่ธรรมชาติ คือเต่าตนุ และเต่ากระจะ โดยจะนำมาแสดงให้ประชาชนชาวเชียงใหม่ได้ชม และถือเป็นครั้งแรกที่จัดนิทรรศการเต่าขนาดใหญ่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และภาคเหนือ การจัดนิทรรศการดังกล่าวนี้ไม่น่าจะมีปัญหาในเรื่องการขนย้าย ไม่มีอุปสรรคศูนย์อนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเลกองทัพเรือเรามีที่ปรึกษาทางสัตวแพทย์และทีมงานที่ร่วมอนุรักษ์วิจัยดูแล เชื่อว่าไม่น่าจะมีปัญหา และเรื่องของน้ำทะเลที่ดำเนินการที่เชียงใหม่สามารถที่จะทำได้เพราะได้มีการจัดระบบนิเวศ ระบบชำระล้างน้ำทะเลโดยธรรมชาติ" จากวิกฤติการณ์ดังกล่าวที่ผ่านมา จึงมีความพยายามเร่งวิจัยเรื่องเต่าทะเลที่ได้รับการอนุบาลอายุระหว่าง ๑-๒ ปี จะมีพฤติกรรมหากินเหมือนเต่าทะเลอายุระหว่าง ๓-๕ ปี ที่โตตามธรรมชาติหรือไม่ ซึ่งผลจากการวิจัยทำให้ทราบว่าเต่าที่ได้รับการอนุบาลก่อนปล่อยออกสู่ทะเลจะไม่หากินไกลจากชายฝั่งมากนัก ซึ่งถือว่าเป็นภาวะเสี่ยงสำหรับเต่าทะเลในอนาคต จึงได้มอบหมายให้นักวิชาการเร่งวิจัยแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างเร่งด่วนต่อไป^๖

^๕ หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับที่ ๒๒, ๐๙/๑ (๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓).

^๖ หนังสือพิมพ์ข่าวสดรายวัน ฉบับที่ ๗๐๖๙, ปีที่ ๑๙ (๗ เมษายน ๒๕๕๓).

ดร.จิ้น มอร์ติเมอร์ (๒๕๓๑) ได้เสนอรายงานถึงกองทุนอนุรักษ์สัตว์ป่าแห่งประเทศไทย และกองทุนอนุรักษ์สัตว์โลกแห่งสหรัฐอเมริกา ถึงจำนวนของเต่าทะเลที่มีในประเทศไทยและสาเหตุของการลดจำนวนลง อีกทั้งได้เสนอแนะวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกว่าการเพาะเลี้ยงแล้วปล่อย คือ การคุ้มครองพื้นที่ถิ่นวางไข่ตามธรรมชาติของเต่าทะเล ไม่ให้ถูกทำลายหรือถูกรบกวนหรือทำให้เสื่อมสภาพ แต่รายงานฉบับนี้ ได้ถูกละเลยไปอย่างน่าเสียดาย สำหรับบริเวณหาดท้ายเหมืองส่วนที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบของอุทยานแห่งชาติเขาลำปี-หาดท้ายเหมือง ได้จัดทำโครงการอนุรักษ์เต่ามะเฟืองและเต่าหญ้า ในรูปแบบคืนบ้านให้เต่าทะเล โดยแบ่งการปฏิบัติเป็น ๒ ภาค คือ ในช่วงแรก พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๘ เน้นเรื่องกลยุทธ์การป้องกัน ควบคู่กับการประชาสัมพันธ์ โดยการขอความร่วมมือจากทหารเรือ หน่วยงานที่สนใจ โดยเฉพาะอาสาสมัครซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ร่วมกันเดินลาดตระเวนป้องกันการลักลอบขุดไข่เต่าทะเล พร้อมทั้งเริ่มต้นบันทึกข้อมูลทางกายภาพ และพฤติกรรมของเต่าทะเล เพื่อนำไปเป็น แนวทางในการจัดการทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อไป ไข่เต่าทะเลที่พบก็จะนำมาเพาะฟักตามธรรมชาติในเรือนเพาะฟักริมหาด เมื่อออกเป็นตัวก็ปล่อยให้ลงทะเลตามธรรมชาติ เหลือเก็บไว้ไม่เกิน ๑๐% เพื่อใช้ศึกษาและใช้ในด้านประเพณีช่วงที่สอง ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๙ เป็นต้นไป จะไม่อนุญาตให้ผู้ใดรวมทั้งเจ้าหน้าที่เข้าไปรบกวนหาดในฤดูวางไข่ของเต่าทะเล การศึกษาบันทึกข้อมูลก็ให้สังเกตจากบนหอคอย เมื่อพบว่า มีเต่าทะเลขึ้นมาวางไข่ จึงจะอนุญาตให้นักท่องเที่ยวลงไปชมได้โดยให้อยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ การดำเนินการข้างต้นนี้ อุทยานแห่งชาติทางทะเลทุกแห่งก็จะได้เป็นแนวทางในการดำเนินการและการจัดการ ไม่เฉพาะแต่เรื่องของเต่าทะเลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสัตว์ที่กำลังสูญพันธุ์หรือสัตว์หายากประเภทอื่นด้วย^๗

๓.๒ แนวทางการอนุรักษ์เต่าในเชิงชีววิทยาและนิเวศวิทยา

ในการอนุรักษ์เต่าในเชิงชีววิทยาและนิเวศวิทยา ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายขอ ยกตัวอย่างในจังหวัดภูเก็ตซึ่งพบว่า ปัจจุบันประชากรเต่าทะเลที่ขึ้นมาวางไข่บนหาดไม้ขาวมีจำนวนน้อยมาก มีไม่ถึง ๒๐ ครั้ง ทำให้ราษฎรบ้านหาดไม้ขาวร่วมกันจัดโครงการอนุรักษ์เต่าทะเลขึ้นภายใต้ชื่อว่า “โครงการอนุรักษ์เต่าทะเลหมู่บ้านไม้ขาว” ตำบลไม้ขาว อำเภอถลาง จังหวัด

^๗ สุเทพ บุญประคอง, **สถานการณ์เต่าทะเลในประเทศไทย**, สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฝั่งอันดามัน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <http://www.dnp.go.th/npo/html/Research/Turtle/turtle.html>, (๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๓).

ภูเก็ต ดำเนินการโดย (๑) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ (๒) ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดภูเก็ต และ (๓) ชาวบ้านไม้ขาว ลักษณะงานแบ่งเป็น ๒ ส่วนได้แก่

๑) ยุทธศาสตร์เชิงรุก ประกอบด้วยการรณรงค์เพื่อปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนเห็นคุณค่าความสำคัญของเต่าทะเล และสิ่งแวดล้อม โดยการจัดนิทรรศการข้อมูลสไลด์ และวีดีโอ แสดงตามโรงเรียนและสถานที่สำคัญในจังหวัดภูเก็ต นอกจากนี้ยังมีการจัดค่ายฝึกอบรมเยาวชน เพื่อให้ความรู้และเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์เต่าทะเลและสิ่งแวดล้อม

๒) การปฏิบัติในพื้นที่ โดยราษฎรในหมู่บ้านไม้ขาวและองค์กรข้างต้น ช่วยกันเก็บไข่เต่าทะเลตามหลักวิชาการมาเพาะฟักในที่ปลอดภัย และปล่อยลงสู่ทะเลพื้นที่ที่ถูกเต่าออกจากไข่ ทั้งนี้ เพื่อให้ใกล้เคียงกับการเพาะฟักตามธรรมชาติ และทำให้ลูกเต่าทะเลยังคงรักษาสัญชาตญาณในการหาอาหาร สามารถต่อสู้กับคลื่นลม กระแสน้ำ และศัตรู โดยธรรมชาติของมันเองที่สามารถดำรงพันธุ์อยู่มาเนิ่นนานนับล้านปี ในการปฏิบัติงานตามโครงการนี้ อุทยานแห่งชาติสิรินาถ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ตามกฎหมาย ทำหน้าที่ช่วยเสริมด้านกฎหมายและประสานงาน ขอความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น สถาบันชีวะทางทะเลและประมง จังหวัดภูเก็ต มาให้ความรู้ด้านวิชาการ หรือหน่วยงานอื่นที่จะช่วยเสริมปฏิบัติงานตามโครงการให้บรรลุเป้าและสมบูรณ์ เช่น หน่วยงานด้านปกครอง มหาวิทยาลัย องค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อนุรักษ์ ตามข้อกำหนดของ United Nations Environment Programme (UNEP) แห่งสหประชาชาติ ที่จะต้องให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งระบบในพื้นที่ของตน

ปัจจุบันผู้ศึกษาเรื่องเต่าทะเลทั่วโลกได้ยอมรับกันว่า การที่ไข่เต่าทะเลฟักออกเป็นตัวอ่อนบนหาดแล้วสามารถคลานลงทะเลตามธรรมชาติได้เอง โดยไม่ต้องถูกนำมาเพาะเลี้ยงก่อนเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ด้วยเหตุผลดังกล่าว การจดจำแหล่งกำเนิด คาดกันว่า ลูกเต่าทะเลสามารถจดจำสภาพแวดล้อมแรกเกิดได้เช่นเดียวกับสัตว์เลื้อยคลานชนิดอื่น เมื่อลูกเต่าทะเลไถลจากหลุมฟักคลานไปตามหาดสู่ทะเล ก็จะสามารถจำรายละเอียดของหาดทรายและน้ำบริเวณนั้น เพื่อกลับมาผสมพันธุ์และวางไข่ ในวัยเจริญพันธุ์ ช่วงเวลาจดจำแหล่งกำเนิดยังไม่ได้มีการพิสูจน์ที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม สัตว์ส่วนมากมีช่วงเวลาดังกล่าวนี้อย่างจำกัดและมีความสำคัญยิ่งต่อวงจรชีวิต การที่เต่าทะเลกลับมาบริเวณเดิมเพื่อวางไข่ แสดงถึงประสิทธิภาพในการจดจำแหล่งกำเนิด ดังนั้น ลูกเต่าทะเลที่ถูกนำมาเลี้ยงในบ่ออนุบาล เมื่อปล่อยลงทะเลไปแล้วไม่พบว่ามีมารู้ขึ้นมาวางไข่ในแหล่งธรรมชาติได้อีก

ในประเทศไทยไม่มีเต่าทะเลมากพอที่ทดลองกับวิธีการที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์และยังไม่เป็นที่ยอมรับจากทั่วโลก ตามธรรมชาติ ลูกเต่าทะเลสามารถที่จะพัฒนากลวิธี อยู่รอดได้ตามธรรมชาติอยู่แล้วอย่างมีประสิทธิภาพที่แม้แต่มนุษย์เองก็ไม่สามารถทำได้ดีเท่า ดังนั้น จึงควรที่จะเน้นในเรื่องของการปกป้อง ระบบนิเวศและแหล่งที่อยู่ของเต่าทะเลมากกว่าการสนับสนุนการเลี้ยงในบ่อเพาะเลี้ยง การว่ายน้ำอย่างสุดชีวิต หลังจากลูกเต่าทะเลคลานถึงทะเลแล้ว ก็ว่ายน้ำออกไปในทะเลอย่างสุดชีวิตติดต่อกันเป็นเวลาหลาย ๆ วัน โดยไม่หยุดพักแม้กระทั่งเพื่อกินอาหาร เพื่อให้พ้นจากบริเวณน้ำตื้น ที่มีศัตรูผู้ล่ามากมาย เมื่อถึงกระแสน้ำนอกชายฝั่ง เต่าทะเลจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่ ในบริเวณนี้โดยการล่องลอยไปกับสาหร่ายจนกว่าจะถึงวัยเจริญพันธุ์ ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ ๒๐-๒๕ ปี ตามชนิด จึงจะกลับมาผสมพันธุ์บริเวณหาด อันเป็นที่กำเนิด ส่วนลูกเต่าทะเลในบ่ออนุบาลก็มีพฤติกรรมตามธรรมชาติเช่นเดียวกัน คือ ในช่วงหลายวันแรก ๆ จะว่ายน้ำอย่างสุดชีวิตในบ่ออนุบาล หลังจากนั้นก็จะอยู่นิ่งและรับการให้อาหาร เมื่อต้องการนำไปปล่อยก็จะหมดแรงบนพื้นทราย การปล่อยลงทะเลจึงต้องให้ความช่วยเหลือ

การที่ลูกเต่าทะเลอ่อนแอเช่นนี้ เป็นสาเหตุให้ว่ายน้ำไม่ไหว และถูกสัตว์อื่นกินเป็นอาหารได้ง่าย ส่วนเต่าทะเลที่ถูกเลี้ยงในบ่ออนุบาลเป็นเวลาหลายเดือน เมื่อนำไปปล่อยในทะเลก็จะว่ายน้ำอย่างอ่อนแรงแรงวนเป็นวงกลม และจะอาศัยอยู่ตามบริเวณฝั่งทะเลที่นำไปปล่อย ซึ่งไม่ใช่ที่อยู่ตามธรรมชาติของมัน ส่วนเรื่องอาหารของลูกเต่าทะเลนั้น มีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ ตามธรรมชาติของลูกเต่าทะเล จะไม่หาอาหารในช่วงสองสามวันแรก มันดำรงชีพโดยการพลังงานจากอาหารที่สะสมอยู่บริเวณหน้าท้องในร่างกาย เมื่ออาหารสำรองหมดไป ถ้าไม่ได้อาหารเพิ่มเติมก็ทำให้ลูกเต่าทะเลอ่อนแรงลงมันจึงเริ่มหาอาหาร

อาหารที่จำเป็นต่อลูกเต่าทะเลก็มีการละเลย ตามที่เข้าใจว่าลูกเต่าทะเลกินปลาเป็นอาหาร อาจไม่ถูกต้องทั้งหมด ตามความเป็นจริง เต่าทะเลบางชนิดไม่ได้กินปลาทะเลเป็นอาหารของลูกเต่าทะเลส่วนใหญ่มักเป็นพวกแพลงตอน ปลาฉับละเอียดมีใช้อาหารตามธรรมชาติของมัน ดังนั้น มักจะพบว่าเต่าทะเลที่เลี้ยงในบ่ออนุบาล มีปัญหาเกี่ยวกับอวัยวะภายในอันเป็นสาเหตุให้ช่วงชีวิตสั้นลง อีกประการหนึ่ง เต่าทะเลที่เพาะเลี้ยงในบ่ออนุบาลจะเคยชินกับการถูก เลี้ยงดูให้อาหารโดยมนุษย์ และจากการสังเกตพบว่า เมื่อปล่อยลงทะเลจะมีปัญหาในการป้องกันตัวเอง แม้มีเรือเข้าใกล้ก็จะไม่หลบหลีก การอนุรักษ์เต่าทะเลนั้น ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาที่เกี่ยวกับการฝึกอบรมและเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องของชีววิทยาและนิเวศวิทยาของเต่าทะเล

ปัจจุบัน ในประเทศไทยมีโครงการอนุรักษ์เต่าทะเลหลายโครงการที่ดำเนินการด้วยความตั้งใจดี แต่ยังคงขาดความรู้ที่ถูกต้อง จนทำให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดี จากการที่ปริมาณของเต่าทะเลได้ลดน้อยลงจนถึงจุดวิกฤต โดยเฉพาะเต่ามะเฟืองซึ่งไม่สามารถที่จะนำมาเลี้ยงได้ มีแนวโน้มว่าจะสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย เนื่องจากหาที่ขึ้นมาวางไข่ถูกรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ บริเวณที่พบมากในอดีตคือที่หาดไม้ขาว จังหวัดภูเก็ต และหาดท้ายเหมือง จังหวัดพังงา แต่ปัจจุบันนี้ปรากฏว่า หาดไม้ขาวได้มีการก่อสร้างสิ่งต่างๆ เช่น ทำอาภาศยาน การเพาะเลี้ยง ลูกกุ้ง เป็นต้น จนสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่หลงเหลือ ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ผู้เกี่ยวข้อง และองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาแหล่งที่อยู่อาศัยของเต่าทะเล ไม่เพียงแต่บริเวณหาดทรายที่เต่าทะเลตัวเมียขึ้นมาวางไข่เท่านั้นที่ควรจะได้รับ การพิทักษ์ปกป้อง แต่จะต้องดูแล รักษา ระบบนิเวศทั้งระบบ ทั้งนี้เพราะเต่าทะเลใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในท้องทะเลเปิดนอกชายฝั่ง ซึ่งปัจจุบันเป็นแหล่งมลพิษและอันตรายอื่น ๆ อันเป็นสาเหตุให้เต่าทะเลลดจำนวนลงมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์^๘

พระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์เต่าทะเล^๙

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีน้ำพระราชหฤทัยห่วงใยที่เต่าทะเล ทรงตระหนักว่าทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของไทยนับวันมีแต่จะลดน้อยลง มีสัตว์หลายชนิดที่ใกล้จะสูญพันธุ์ โดยเฉพาะเต่าทะเล เช่น เต่ามะเฟือง เต่าตนุ เต่ากระ เต่าหญ้า เต่าตาแดง ซึ่งในอดีตเคยมีเป็นจำนวนมาก บัดนี้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากราษฎรนิยมเก็บไข่เต่าทะเลไปซื้อขายเพื่อประกอบอาหาร แม้กรมประมงจะขอแก้ไขกฎหมายประมง เมื่อพ.ศ.๒๕๓๓ กำหนดให้ผู้ครอบครองเต่าทะเลมีความผิดตามกฎหมาย แต่สถานการณ์ก็ไม่ดีขึ้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงมีพระราชดำริให้ดำเนินโครงการอนุรักษ์เต่าทะเล โดยได้พระราชทานเกาะมันในจังหวัดระยอง ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นนถวายให้เป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ จัดให้เป็นศูนย์กลางอนุรักษ์และเพาะขยายพันธุ์เต่าทะเล พระราชทานชื่อว่า โครงการสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์เต่าทะเล เริ่มเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนจากกรมประมง เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รับพระราชทานพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เต่าทะเล เพื่อนำไปใช้ในการแพร่

^๘ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, การอนุรักษ์เต่าทะเลของอุทยานแห่งชาติสิรินาถ, แหล่งที่มา: <http://www.dnp.go.th/Html/Research/Turtle/turtle.html>, (๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓).

^๙ การอนุรักษ์เต่าทะเล, แหล่งที่มา: <http://www.sci.nu.ac.th/websci/project/sciweek2551/Result2551/web/ton/web3/300.thml>, (๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๓).

ขยายพันธุ์ ศูนย์อนุรักษ์และเพาะขยายพันธุ์เต่าทะเลนี้ ต่อมาเมื่อโครงการสิ้นสุดลงได้เปลี่ยนชื่อ เป็น สถานีอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล สังกัดกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ห่างจากชายฝั่งอ่าวมะขามประมาณ ๖ กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ ๑๓๗ ไร่ มีสภาพภูมิประเทศเป็นชายฝั่งยาว ๑,๒๐๐ เมตร กว้าง ๕๕๐ เมตร ประกอบด้วย หาดทรายและโขดหินน้อยใหญ่จำนวนมาก เป็นแหล่งที่เต่าทะเลชอบขึ้นมาวางไข่ ทั้งเต่ากระและเต่าตนุ ขณะเดียวกันก็ได้มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์เต่าทะเล โดยห้ามการจับและมีไว้ในครอบครองอีกด้วย

ศูนย์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิจัยชีววิทยาของเต่าทะเลอนุรักษ์ และเพิ่มจำนวนโดยการเพาะขยายพันธุ์ปล่อยสู่ทะเลตามธรรมชาติ โดยวิธีนำไข่เต่าทะเล ซึ่งส่วนใหญ่ได้จาก เกาะคราม อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ในความดูแลของกองทัพเรือ นำมาเพาะฟัก และอนุบาล เมื่อลูกเต่ามีอายุประมาณ ๖ เดือน จะติดเครื่องหมายเพื่อติดตามผล นำปล่อยลงสู่ทะเล ลูกเต่าส่วนหนึ่งนำไปเลี้ยงไว้เป็นแม่พันธุ์พ่อพันธุ์ต่อไป กรมประมงประกาศขอให้ผู้พบเต่าทะเลที่ติดเครื่องหมายนำส่งคืนศูนย์ เพื่อเป็นข้อมูลศึกษาค้นคว้าวิจัย และยังทดลองเลี้ยงเต่าพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เพื่อให้ผสมพันธุ์และวางไข่ ซึ่งประสบความสำเร็จ สามารถขยายพันธุ์ลูกเต่าให้มีจำนวนมากขึ้น นำมาอนุบาลแล้วปล่อยคืนสู่ท้องทะเล สถานที่ดำเนินการอนุรักษ์เต่าทะเล มี ๒ แห่ง คือ

๑) เกาะมันใน ดำเนินการเลี้ยงเต่าทะเลตั้งแต่แรกเกิดจนโตขึ้น วัดขนาดตามที่กำหนด แล้วนำไปเลี้ยงไว้ในคอกในทะเลซึ่งมีเนื้อที่ขนาด ๓๐ ไร่ แล้วศึกษาเก็บข้อมูล

๒) เกาะคราม อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของกองทัพเรือ ศึกษาวิจัยเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของเต่าทะเลตามธรรมชาติ โดยติดเครื่องหมายที่แม่เต่าทะเลที่ขึ้นมาวางไข่ประมาณ เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม พบว่าแม่เต่าตัวเดิมจะกลับมาวางไข่ห่างกัน ๒-๓ ปี หรืออาจจะถึง ๕ ปี และเก็บข้อมูลแม่เต่าใหม่ที่ขึ้นมาวางไข่ และศึกษาพบว่ามีการแพร่กระจายเต่าทดแทนกันพอสมควร

ในปัจจุบัน สถานีอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเลในชื่อ ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเล อยู่ในความดูแลของกองทัพเรือ ที่สัตหีบ จังหวัดชลบุรี เปิดให้ประชาชนนักท่องเที่ยวเข้าชม และศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์เต่าทะเล และขายเต่าให้แก่ผู้ประสงค์จะปล่อยเต่า นำรายได้ไปเป็นค่าใช้จ่ายในการเพาะขยายพันธุ์และศึกษาวิจัยเต่าทะเลต่อไป

นอกจากโครงการในสมเด็จพระนางเจ้าฯ อนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเลจะได้ดำเนินโครงการสนองพระราชปณิธานเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงเต่าทะเล เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติแล้วโครงการฯ แล้ว ยังได้นำเสนอต่อกระทรวงพาณิชย์ให้ออกประกาศห้ามส่งกระดองเต่าทะเลเป็นสินค้าออกตั้งแต่วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๔ (ตามประกาศกระทรวงพาณิชย์ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๒๓) พร้อมทั้งเสนอให้แก้ไขพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. ๒๔๙๐ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมาตรการอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเลโดยห้ามครอบครองกระดองเต่าทะเลและผลิตภัณฑ์จากเต่าทะเล ผู้ใดฝ่าฝืนจะมีโทษปรับไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๑ ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ โครงการอนุรักษ์พันธุ์เต่าทะเลที่เกาะมันในประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ปัจจุบันสามารถเพาะพันธุ์เต่าทะเลได้เอง โดยวิธีการนำไข่เต่าจากธรรมชาติมาฟักแล้ว ไปเพาะเลี้ยงในบ่ออนุบาล เมื่อเติบโตพอจะดำรงอยู่ด้วยตัวเองได้ก็จะปล่อยกลับลงสู่ทะเล เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตตามธรรมชาติได้ต่อไป

พระมหากรุณาธิคุณใน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์และขยายพันธุ์เต่าทะเลนี้ ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในหมู่ประชาชน ในด้านการอนุรักษ์สัตว์น้ำ เพื่อให้ดำรงอยู่คู่ท้องทะเลไทย ซึ่งจะเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลไทย และแสดงให้เห็นสังคมโลกประจักษ์ในบทบาทของไทย และความมุ่งมั่นพยายามในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สรรพสัตว์ และความสามารถในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม พร้อมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการอนุรักษ์เต่าทะเลนั้น ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาที่ได้รับการฝึกอบรมและเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องของชีววิทยาและนิเวศวิทยาของเต่าทะเล^{๑๐}

อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันประเทศไทยจะมีโครงการอนุรักษ์เต่าทะเลหลายโครงการที่ดำเนินการด้วยความตั้งใจ แต่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้อง จนทำให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดี จากการที่ปริมาณของเต่าทะเลได้ลดน้อยลงจนถึงจุดวิกฤต ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบผู้เกี่ยวข้อง และองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาแหล่งที่อยู่อาศัยของเต่าทะเล และพิทักษ์ปกป้อง ดูแลรักษา ระบบนิเวศทั้งระบบมิให้ถูกทำลาย

^{๑๐} มิคมินทร์ จารุจินดา, กรมประมง-รายงานการประชุมวิชาการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ: กับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย ๙-๑๐ ส.ค. ๒๕๔๔.

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขและอนุรักษ์เต่าทะเลมิให้สูญพันธุ์ การรณรงค์ให้ทุกคนเห็นคุณค่าของสัตว์รวมถึงสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวิทยา จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศ เพราะหากเราไม่ช่วยกันดูแลรักษามุ่งแต่แสวงหาประโยชน์อย่างเดียว ในที่สุดผลร้ายจะย้อนกลับมาสู่ตัวมนุษย์เอง เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาโลกร้อน เป็นต้นดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ไม่เพียงแต่เต่าทะเลซึ่งเป็นเต่าน้ำเค็มเท่านั้น ที่ควรได้รับการอนุบาลและป้องกันการสูญพันธุ์ด้วยวิธีการต่างๆ อันเกิดจากความร่วมมือของภาครัฐและเอกชนไปจนถึงองค์การระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ แม้เต่าน้ำจืดที่พบเห็นอยู่ในประเทศไทย ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ประชากรของเต่าน้ำจืดได้ถูกคุกคามด้วยภัยจากธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การปล่อยเต่าในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นเหตุให้เต่าบาดเจ็บ เกิดโรค และล้มตายจำนวนมาก ก็ควรได้รับการดูแลด้วยมาตรการที่เหมาะสมเช่นเดียวกับเต่าทะเล

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็เต่าน้ำเค็ม(เต่าทะเล) หรือเต่าน้ำจืดทุกชนิดทุกสายพันธุ์ที่คงเหลืออยู่ในโลกไม่เฉพาะประเทศไทยรวมถึงสัตว์จำพวกอื่นๆ มนุษย์ควรมีท่าทีแบบเห็นคุณค่าของสัตว์ที่อยู่ร่วมโลก ในกรณีการอนุรักษ์เต่าในเชิงชีววิทยาและนิเวศวิทยา แม้ว่าต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และอาสาสมัครผู้มีจิตอาสาร่วมมือกันและอาศัยยุทธวิธีต่างๆ ในเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การติดตามข้อมูลประชากรเต่าด้วยการฝังไมโครชิพ รวมถึงใช้มาตรการทางกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ซึ่งก็ประสบความสำเร็จดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในแง่การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ซึ่งอิงอยู่กับหลักคำสอนทางศาสนา(ศีลธรรม)ในฐานะเป็นเครื่องมือในการรณรงค์ การอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อมจึงจะประสบผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนได้

๓.๓ การอนุรักษ์เต่าในทัศนะพระพุทธศาสนา

วันพระวันออกพรรษา หรือวันมงคลต่างๆ หลายคนมุ่งหน้าเข้าหาวัด เพื่อปล่อยนำปล่อยปลา เพราะเชื่อว่าเป็นการทำบุญปล่อยอริสรวาพให้สัตว์เหล่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วการกระทำดังกล่าว กลับเป็นตรงข้าม เพราะเต่า นก และปลา ถูกใช้เป็นสินค้าเพื่อการทำบุญของคนทำบาป หลายคนที่ชอบทำบุญปล่อยนก ปล่อยปลา หรือปล่อยเต่า ไม่เคยทราบว่แท้ที่จริงแล้วคือการปล่อยให้สัตว์เหล่านี้ไปสู่จุดจบของชีวิต ไม่ก็ถูกนำมาบริโภคเพื่อขายต่อปัจจุบันเต่าและตะพาบน้ำในประเทศไทย ได้ลดจำนวนลงอย่างน่าใจหาย

จากสาเหตุสำคัญคือ การทำบุญปล่อยเต่าที่วัด เนื่องจากความเชื่อที่ว่า การปล่อยเต่า ซึ่งเป็นสัตว์ที่อายุยืนจะทำให้อายุของผู้ทำบุญยืนยาว แต่คนใจบุญทั้งหลายไม่ทราบว่ายาวและ ตะพานน้ำที่ถูกปล่อยไว้ตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ต้องทนทุกข์ทรมาน สุขภาพอ่อนแอ ติดเชื้อโรค และบาดเจ็บ อีกทั้งยังต้องมาจบชีวิตลงอย่างเวทนา เนื่องจากพิษของน้ำเสีย นอกจากนี้เพราะ ความไม่รู้ในเรื่องเต่าซึ่งมีมากมายหลายประเภท บางประเภทต้องอาศัยอยู่ในน้ำทะเล บางประเภท สามารถอยู่ในน้ำจืดได้ ทำให้การปล่อยเต่าเพื่อหวังได้บุญกลับต้องพบกับบาป

ด้วยเหตุนี้ทางชมรมรักษ์เต่า โดย นายขจร เจียรนวนนท์ และ รศ.สพ.ญ.ดร.นันทริกา ชันชือ ประธานชมรมรักษ์เต่า จึงมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์ชีวิตเต่าและตะพานน้ำให้อยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป โดยจัดให้มีโครงการคืนชีวิตเต่าและตะพานน้ำสู่ธรรมชาติขึ้นมาเป็นโครงการนำร่อง

สำหรับเป้าหมายสำคัญของโครงการคืนชีวิตเต่าและตะพานน้ำสู่ธรรมชาติ คือ การช่วยชีวิตเต่าและตะพานน้ำที่บาดเจ็บ ทุกข์ทรมานจากการอาศัยอยู่ในแหล่งที่ไม่ใช่ธรรมชาติของพวกมัน โดยมุ่งไปที่การรณรงค์ไม่ให้มีการปล่อยเต่าในวัดเป็นสำคัญซึ่งจะเป็นแนวทางที่ทำให้สามารถอนุรักษ์ชีวิตเต่าและตะพานน้ำไว้ได้เพื่อเป็นสมบัติให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

ทั้งนี้ชมรมรักษ์เต่า ได้เริ่มดำเนินการตามโครงการคืนชีวิตเต่าและตะพานน้ำสู่ธรรมชาติ เป็นแห่งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยเข้าไปช่วยรักษาและดูแลเต่าและตะพานน้ำทั้งหมดภายในวัดฯ จำนวนกว่า ๒๕๐ ตัวพร้อมทั้งรับผิดชอบในการหาแหล่งที่อยู่อาศัยให้ใหม่ มีความเป็นธรรมชาติให้แก่เต่าและตะพานน้ำเหล่านั้น ซึ่งในขณะที่ทำการรักษาและดูแลเต่าและตะพานน้ำ ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายภาคเอกชนในการอำนวยความสะดวกจัดหาสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราวแก่เต่าและตะพานน้ำ คือที่ฟาร์มนาซ่า และฟาร์มลาดใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากทีมงานนิสิตคณะสัตวแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในด้านการรักษาและดูแลสุขภาพเต่าและตะพานน้ำที่มาจากวัดบวรนิเวศวิหาร สำหรับที่อยู่อาศัยแหล่งใหม่ของเต่าและตะพานน้ำทั้งหมดที่มาจากวัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับการอนุญาตให้ใช้ บ่อน้ำหน้าวังปลา ศูนย์ศิลป์ปาชีพบางไทร ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อําเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ ทั้งนี้

ชมรมรักษเต่าได้จัดให้มีการปล่อยเต่าและตะพาบน้ำคืนสู่ธรรมชาติเป็นครั้งแรกเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๔๖ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ๑) เพื่ออนุรักษ์เต่าและตะพาบน้ำในประเทศไทย เพื่อเป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อไปในอนาคต ทั้งยังเป็นการสร้างสมดุลให้แก่ธรรมชาติ
- ๒) เพื่อนำไปสู่การรณรงค์ไม่ปล่อยเต่าและตะพาบน้ำในวัด หรือในแหล่งที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของมัน
- ๓) เพื่อปล้ำล้างความเชื่อในการปล่อยเต่าและตะพาบน้ำเพื่อต่อชีวิตโดยให้คนใจบุญทั้งหลายได้รู้ว่า การปล่อยเต่าและตะพาบน้ำไม่ได้ช่วยชีวิตเต่าและตะพาบแต่อย่างใด แต่กลับเป็นการทำลายชีวิตเต่าและตะพาบน้ำเหล่านั้นลงอย่างน่าสงสาร ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการทำบาปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ส่วนกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนที่ชอบทำบุญ เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไป วัตถุประสงค์หลักเพื่ออนุรักษ์เต่าและตะพาบน้ำในประเทศไทยให้เป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อไปและเป็นการสร้างสมดุลให้ธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การรณรงค์ไม่ซื้อขาย ปล่อยเต่าในวัด หรือในแหล่งที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ โดยทางชมรมฯ มุ่งหวังที่จะปล้ำล้างความเชื่อในการปล่อยเต่าเพื่อต่อชีวิต แต่กลับเป็นการทำลายชีวิตเต่าลงอย่างน่าสงสารด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์^{๑๑}

๓.๓.๑ ทำที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์สัตว์และสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมามีชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำรงชีพทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากก็รู้สึกว่า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

^{๑๑} นันทริกา ชันช้อย, รศ.ดร., ชมรมรักษเต่า: อายุรศาสตร์และคลินิกปฏิบัติ, หน้า ๑๖๙.

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ ธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชนม์ชีพ พระพุทธองค์ทรงประสูติในราชตระกูล อินเดีย โบราณ Wickkremesinghe^{๑๒} นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วย ธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่ง หนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่ม ไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตายนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่า เริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งหมด แล้วทรง รู้สึกประหลาดพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”^{๑๓}

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้ แน่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาความจริงของชีวิตหรือสัจธรรมใน สภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมา สัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการ หนึ่งที่น่าไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตเถแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอ พระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขา เป็นเวลา ๔๕ พรรษา

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาลิไลยก์ สวน ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาละวัน เมืองกุสินารา เป็นสถานที่ซึ่งสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่ มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามรากไม้ โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือน เป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้

^{๑๒} Wickkremesinghe, K.D.P., *The Biography of the Buddha*, Colombo: J.W. Mawata, 1972. p.48.

^{๑๓} ประเวศ อินทองปาน, *พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, ภาควิชา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: อัดสำเนา), หน้า ๕.

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^{๑๔} ได้กล่าวไว้ว่าจะต้องแสดงออกบนพื้นฐานของความเมตตา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยอาศัยการอยู่ตามราวป่าตามเขาชีวิตก็ดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้อ่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

นอกจากนี้ ในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับป่าไม้ ยังเป็นการนำวิถีทางศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนเรื่อง ความรู้จักบุญคุณกตัญญูต่อดินแดน และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกในความรักในธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี ส่วนป่าของบุคคลต่างๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกก็ได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

เนื่องจากพระพุทธศาสนามีพระภิกษุสงฆ์เป็นเสมือนผู้ถือประทีปส่องทางชีวิต ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระยะแห่งชีวิตประชาชน พระภิกษุอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามเป็นแบบอย่าง แล้วสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยจิตเมตตา โดยชี้คุณโทษและประโยชน์แก่สังคม และแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุขในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้ใช้วิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตระหนักในคุณค่า ให้ซาบซึ้งในบาปบุญคุณโทษแห่งการกระทำที่ผิดและถูก ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**,พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,(กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๕๓-๗๕๔.

หลักของศีล เช่น ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ ไม่ให้ผิดในกาม ไม่ให้พูดเท็จและไม่ให้ประมาท เป็นต้น เป็นการห้ามมิให้ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเรือพึ่งป่า” และในทางกลับกัน ป่าก็ต้องพึ่งเรือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดงเป็นคำพูดว่า “เสื่อมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสื่อ ยางดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” ดังนี้ เป็นต้น

หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูตถะ^{๑๕} ทำให้คนไทยโบราณรู้สึกว่ ธรรมชาติแวดล้อมเป็น สิ่งมีบุญคุณต่อมนุษย์ จึงสอนกันสืบมาว่า เราอยู่กับต้นไม้ใด อย่าหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้นเพราะมันมี บุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ในวนโรปสูตร^{๑๖} พระองค์ตรัสว่าการปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญกุศล

พระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูตถะที่นี้เอง จึงเกิดมีคติในการสร้าง พระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ได้ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระพักตร์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ สัมพระเนตรเพ่งดูต้นมหาโพธิ์ โดยมีได้กระพริบเป็นเวลา ๗ วัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มแก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้วยัง ตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วย พระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมีคติการสร้าง วัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ

(๑) อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่าย อรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล

^{๑๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

(๒) ความวสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัด ประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง^{๑๗}

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายธรรมาวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรม (เดินแบบเจริญสติ) ได้ร่วมไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

ท่าที่แบบพุทธต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานต่างๆ ไป พระพุทธศาสนาก็เคารพสิทธิของสัตว์ว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ดังข้อความในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนสภัก์ ได้กล่าวถึงสัตว์และพืชชนิดต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก โดยได้กล่าววามมนุษย์เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่งในบรรดาสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังพระพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

“วาเสฏฐะ เราจะทำพยากรณ์ถึงความพิสดาร แห่งชาติกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายตามลำดับความเหมาะสมแก่เธอ เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีชาติกำเนิดแตกต่างกันหลายเผ่าพันธุ์ เธอทั้งหลายจงรู้จักหญ้าและต้นไม้ แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นหญ้าเป็นต้นไม้หญ้าและต้นไม้เหล่านั้นต่างมีรูปร่างลักษณะสำเร็จมาแต่กำเนิดเพราะธรรมชาติของพวกมันต่างกัน ต่อไปเธอทั้งหลายจงรู้จักแมลงคือตั๊กแตน ตลอดจนถึงพวกมดดำ มดแดง สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างลักษณะไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์ ๔ เท้าทั้งขนาดเล็กขนาดใหญ่ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างลักษณะไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน เธอทั้งหลายจงรู้จักพวกสัตว์เลื้อยคลานที่ใช้ท้องแทนเท้า มีสันหลังยาว สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างลักษณะไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมัน

^{๑๗} ประเวศ อินทองปาน, พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, หน้า ๘.

ต่างกัน ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักปลา และสัตว์น้ำ ประเภทอื่นที่เกิดเพื่อยหากินอยู่ในน้ำ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์ปีกที่บินไปในอากาศ สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด เพราะกำเนิดของพวกมันต่างกัน”^{๑๘}

เมื่อเราพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่า มนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของตนๆ แต่จุดรวมในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ทั้งมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ ต่างเป็นสิ่งที่มิใช่ชีวิตและมีอิสระในตัวเองที่ไม่ต้องการให้ใครล่วงเกินตน จากสิทธิส่วนนี้มนุษย์จึงไม่มีเหตุผลที่จะทำให้ลายสัตว์และธรรมชาติ เพราะเหตุเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์เอง วิธีการนี้เองจะเป็นเหตุนำไปสู่วิถีทางแห่งการทำลายตัวมนุษย์เองในที่สุด

มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจกระทำ เพราะสรรพสิ่งทั้งที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้บนโลกนี้มีจำนวนมากมาย จำเป็นอยู่เองที่มนุษย์ต้องระวางการกระทำของมนุษย์เองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติ ดังใจความสำคัญของพระพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่เกิดบนบกมีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เกิดในน้ำมากกว่าโดยแท้ สัตว์ที่กลับมาเกิดในมนุษย์มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์มากกว่าโดยแท้เปรียบเทียบเหมือนในชมพูทวีปนี้มีสวนที่น้ำร้อนรมย์ มีป่าที่น้ำร้อนรมย์ มีภูมิประเทศที่น้ำร้อนรมย์ มีสระโบกขรณีที่น้ำร้อนรมย์ เพียงเล็กน้อย มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำน้ำ เป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขาเกาะระกะเป็นส่วนมาก”^{๑๙}

แม้แต่ข้อความที่พรรณนาถึงสุนทรียศาสตร์ในชาดก อันเป็นแนวคิดเรื่องโลกธรรมชาติในอุดมคติของพระพุทธศาสนาก็แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่สมบูรณ์ของมนุษยชาติ

อย่างไรก็ตาม สภาพชีวิตของสัตว์เป็นสภาวะที่ตกอยู่ในอบายภูมิ ตามชาดก พระพุทธเจ้าเคยเกิดครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ช้าง ลิง นก กระต่าย ฯลฯ และในสังสารวัฏนั้น ไม่มีใครอ้างได้ว่า เขาไม่เคยเกิดเป็นสัตว์ ฉะนั้น เป็นที่ประจักษ์ว่า ในระบบนิเวศวิทยา มนุษย์เป็นผู้ด้อยเพราะ

^{๑๘} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๕๖/๕๗๕.

^{๑๙} อจ.เอกก.(ไทย) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๔๒-๔๕.

ละเมิดต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แท้ที่จริงแล้ว สัตว์ทั้งปวงเป็นพี่น้องกัน เป็นครอบครัวเดียวกัน มนุษย์ต่างแบ่งใช้ธรรมชาติและจิตวิญญาณเดียวกันด้วย

สมัยพุทธกาล สังคมอินเดียยังคงทำพิธีการฆ่าสัตว์บูชาอัญญเพื่อแสดงความภักดีต่อเทพเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินพิธีการนี้ คำสอนของพุทธองค์แสดงความเป็นมิตรและไม่ก้าวร้าวไม่เฉพาะต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์ทั้งปวงและพืชด้วย เมื่อพระพุทธองค์มีพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีผู้ถวายพื้นที่ป่า ทำให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นเขตอนุรักษสัตว์ป่าไปด้วย เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เวฬุวนาราม เป็นต้น

พระพุทธบัญญัติเพื่อปลูกฝังความรักสัตว์และสิ่งแวดล้อม คือ สัปปาณกวรรค ลิกขาบทที่ ๑ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๐} สัตว์ในที่นี้หมายถึง สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลงตัวเล็กตัวน้อยขนาดไหนก็ตาม ล้วนมีสิทธิ์ได้รับความคุ้มครองชีวิตจากบทบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน

ในลิกขาบทที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิตก็ยังไม่บริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๑} ลิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปว่า แม้สัตว์ตัวเล็กขนาดอยู่ในน้ำดื่ม ภิกษุก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดสิทธิ์ในการดำรงชีวิตของเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีความผิด

เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีจิตสำนึกในความรักสัตว์เหมือนรักชีวิตตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายไว้ว่า “สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา สัตว์ทั้งปวงย่อมกลัวความตาย สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตเป็นที่รักของตนๆ ทุกๆ ชีวิตเป็นเช่นใด สัตว์เหล่านั้นก็ฉันนั้น สัตว์เหล่านี้ฉันใด เราก็ฉันนั้น นึกถึงเขา เอาตัวเราเข้าเทียบแล้วไม่ควรเข่นฆ่า ไม่ควรให้สังหารกัน” คำว่า “สัตว์” ในพระพุทธพจน์นี้ได้หมายถึงเพียงสัตว์เดรัจฉานในภูมิน้อยเท่านั้นแต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ทุกคนด้วย หากมนุษย์ปลูกจิตสำนึกอยู่เช่นนี้ แพร่ขยายจิตสำนึกเช่นนี้ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะดำรงชีวิตในโลกนี้อย่างสงบสุข

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๘๓/๕๐๒.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๘๘/๕๐๔.

จากการศึกษาวิเคราะห์ท่าที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์สัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมาทั้งหมด ทำให้เราทราบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องและส่งเสริมเกื้อหนุนต่อการอนุรักษ์สัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง และมีหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับสัตว์ดิรัจฉานคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เฉพาะต่อสัตว์ประเภท “เต่า” เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงสัตว์อื่นๆ และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อย่างกว้างขวาง

๓.๓.๒ ท่าที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์เต่า

ท่าที่ของพระพุทธศาสนาต่อหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีวิญญูณครองและไม่มีวิญญูณครอง ล้วนแล้วแต่เป็นไปในลักษณะการถ้อยที่ถ้อยอาศัย การได้อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกอย่างเพื่อการดำเนินชีวิตในทัศนะพระพุทธศาสนา อยู่ภายใต้เรื่องของความกตัญญูตเวที เช่น ความสำนึกในบุญคุณของคน สัตว์ ต้นไม้ แม่น้ำ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ เป็นเสมือนองค์ประกอบสำคัญให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยมีความสุข

จากการศึกษาพุทธประวัติจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของพระพุทธรองค์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและทรงสอนให้เหล่าสาวกสำนึกรักษาและเป็นมิตรต่อธรรมชาติซึ่งรวมไปถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยท่าที่แบบมีเมตตาต่อกัน เพราะสัตว์ทั้งหลายรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด มนุษย์ก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น

เพราะฉะนั้น การอนุรักษ์เต่า ในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง การแสดงความเป็นมิตรหรือความเมตตาด้วยไม่มุ่งประทุษร้ายต่อชีวิต และเกื้อหนุนด้วยการดูแลอนุรักษ์ไม่เบียดเบียนต่อกัน ตั้งจิตอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสมือนสัตว์ทั้งหลายเป็นญาติของตน เพราะในสังสารวัฏอันยาวไกลนี้ เราอาจเคยเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานมาก่อนหรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกเต่า อาจเคยเป็นญาติๆ เป็นมิตรของเรา เมื่อมีแนวคิดตามหลักคำสอนเช่นนี้แล้ว ทุกคนก็จะไม่คิดเบียดเบียนสัตว์ และแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ซึ่งไม่เฉพาะแต่เท่านั้น รวมไปถึง สัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่องเต่าในพระสูตรต่างๆ ดังกล่าวมา บัณฑิตชนย่อมตระหนักได้ถึงความสำคัญและคุณค่าในคำสอนของพระพุทธรองค์ ที่ให้คติเตือนใจแก่บุคคลผู้มีปัญญาพิจารณาเห็น บาป-บุญ ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี และพร้อมจะน้อมใจไปในกระแสแห่งพระธรรมแสง

สว่างแห่งปัญญาที่เกิดจากการศึกษาตามหลักไตรสิกขา หรือแม้เพียงสภารธรรมบทใดบทหนึ่ง ย่อมเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชีวิตตน และเผื่อแผ่ไปสู่สรรพสัตว์ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยอำนาจความเมตตาที่เกิดขึ้น

ไม่เพียงแต่หลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่องเต่า ที่กล่าวมาเท่านั้นที่ให้เกิดธรรมแก่ผู้ศึกษา ในคัมภีร์ชาดกหลายแห่งยังได้กล่าวถึงเรื่องราวหรือลีลาชีวิตของสัตว์ประเภทนี้ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งให้เกิดธรรมและคุณค่าชีวิตอันเป็นการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนอุดมการณ์การอนุรักษ์เต่า และสัตว์เหล่าอื่น มิให้มนุษย์ที่ถือตนว่าเป็นสัตว์ประเสริฐทำการเบียดเบียนชีวิตสัตว์เหล่าอื่นและอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตา ปราศจากการทารุณกรรมสัตว์พลั้งแห่งเมตตาจิตของมนุษย์เชื่อกันว่า สัตว์ดิรัจฉานสามารถสัมผัสได้ถึงความเยือกเย็นและความปลอดภัยเมื่อเข้าใกล้ ซึ่งเป็นเรื่องปรกติที่เข้าใจกันได้ในหมู่มนุษย์

เรื่องราวและลีลาชีวิตของเต่า ในคัมภีร์ชาดกนับว่ามีความสำคัญมากต่อการศึกษาเรื่องราวของสัตว์ประเภทนี้ ซึ่งอาจเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้เราได้รับรู้เรื่องราวของเต่า ซึ่งเป็นสัตว์จำพวกหนึ่งในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท ในขณะที่เดียวกัน เราอาจได้รับคติธรรมชีวิตจากการศึกษาเรื่องราวและลีลาชีวิตของเต่า ในคัมภีร์ชาดก ซึ่งอาจให้เกิดธรรมในการดำเนินชีวิตและเป็นคติให้แก่สังคมได้ไม่มากนักน้อยเลยทีเดียว

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จึงอาจสรุปเรื่องทำที่แบบพุทธต่อการอนุรักษ์เต่าได้ว่า เต่าเป็นสัตว์ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา มีสถานะและบทบาทรวมถึงมีลีลาชีวิตที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มานาน หลักฐานที่เด่นชัดเพื่อสนับสนุนคำกล่าวนี้ก็คือ เห็นได้จากหลักฐานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในคัมภีร์ชาดก ดังที่กล่าวมาแล้ว (ในบทที่ ๒) ซึ่งไม่เพียงแต่ในคัมภีร์ชาดกเท่านั้นที่กล่าวถึงบทบาทของเต่า หลักคำสอนในพระสูตรต่างๆ ยังมีข้ออุปมาอุปไมยที่ยกเรื่องเต่าเป็นข้อเปรียบเทียบในการสอนธรรมของพระพุทธองค์และเหล่าสาวก ซึ่งทำให้นิเวศของหลักธรรมนั้นๆ เกิดรูปธรรมที่เห็นได้ชัด และเข้าใจเนื้อหาธรรมได้อย่างถ่องแท้อีกด้วย

นอกจากนี้ การได้รับทราบเรื่องราวของเต่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในคัมภีร์ชาดก ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนและสัตว์ซึ่งต่างก็เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร มนุษย์จึงควรมีท่าทีต่อสัตว์รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัย โดยมีปัญญาและเมตตาเป็นพื้นฐาน การรู้จักคุณค่าของทุกชีวิตจะนำไปสู่ความสันติอันยั่งยืน และการเห็น

คุณค่าของสัตว์ดิรัจฉานจึงเป็นพื้นฐานไปสู่การเคารพในสิทธิความเป็นมนุษย์และวิถีแห่งการไม่เบียดเบียนกันในหมู่มนุษย์ที่ถือตัวเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐที่สามารถฝึกฝนพัฒนาไปสู่ความเป็นอารยะได้ แต่ตราบดีที่สังคมมนุษย์ยังมีการเบียดเบียนปีศาจกันและยอมอยู่ใต้อำนาจของกิเลสทุกรูปแบบอย่างไม่ลดละ ก็คงไม่ต่างอะไรกับสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นๆ ที่ดำเนินชีวิตไปตามสัญชาตญาณเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ มนุษย์ผู้มีการฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญทั้งด้านร่างกายและจิตใจ จึงจัดเป็นสัตว์ประเสริฐในหมู่มนุษย์ด้วยตนเอง

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเต่าของชาวพุทธในอดีตที่ผ่านมา มีความเกี่ยวข้องและอิงอยู่กับหลักความเชื่อเรื่องกรรมและผลแห่งกรรม ในเชิงชีววิทยา เต่าเป็นสัตว์ที่มีอายุยืนยาว ด้วยเหตุนี้ทำให้หลายคนมีความเชื่อว่า ถ้าได้ทำบุญปล่อยเต่าแล้วจะทำให้ตนเองมีอายุยืนยาวตามแรงอธิษฐาน จึงเกิดแนวคิดเรื่องการทำบุญปล่อยเต่าและพิธีกรรมอื่นๆ ตามมา ดังจะได้ศึกษาวิจัยในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ“เต่า”ในสังคมไทย

ในบทนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ“เต่า”ในสังคมไทย โดยจะศึกษาความหมาย สาเหตุ และประเภทของความเชื่อและพิธีกรรม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ “เต่า” พร้อมทั้งยกกรณีตัวอย่างความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญๆ เกี่ยวกับ “เต่า” เพื่อเป็นการเชื่อมโยงไปสู่แนวทางการอนุรักษ์ “เต่า” ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับ “ความเชื่อ”

มนุษย์มีความหวังในการดำเนินชีวิตและมีความหวังของชีวิตในอนาคตและสัมปรายภพด้วย ชีวิตมนุษย์จึงอาศัยสภาวะทางจิตใจที่เรียกว่า “ความเชื่อ” เพื่อใช้เป็นเครื่องกำหนดทิศทางหรือวิถีชีวิตประการหนึ่ง ความเชื่อหรือศรัทธาดังกล่าว มักผูกพันอยู่กับลัทธิและศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์จึงมีความเชื่อในสิ่งต่างๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องศีลธรรม

โดยทั่วไป ความเชื่อหรือศรัทธา มีอยู่ในกลุ่มชนต่างๆ ทั่วทุกมุมโลก ทั้งในยุคก่อนพระพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่ายุคมืด เช่น ลัทธิที่ถือเอาแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ และธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม มาเป็นสรวงที่พึ่งที่อาศัย ความเชื่อหรือศรัทธาประเภทนี้ จัดเป็นศรัทธามืด

ศรัทธามืด หมายถึง คนที่มีศรัทธาในสิ่งที่ผิดๆ เพราะเป็นยุคสมัยที่มนุษย์ชาติยังมีความรู้น้อยอยู่ จึงเป็นความเชื่อหรือศรัทธาที่มีลักษณะไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณานั่นเอง เราจะเห็นได้ว่า คนที่มีแต่ศรัทธาอย่างเดียวนั้น มักจะเป็นคนที่มีความฉลาดกลัว กลัวสิ่งต่างๆ ที่มองไม่เห็น ตัว หรือพิสูจน์ยังไม่ได้ เช่น คนมีความฉลาดกลัวธรรมชาติ ภัยจากสิ่งลึกลับทางไสยศาสตร์ ภัยจากเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น^๑

^๑ ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๓-๑๖๙.

ในขณะที่ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นศรัทธาที่ได้มีวิวัฒนาการขึ้นมาจากพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ให้มนุษย์ชาติได้ศึกษาตามและมีความรู้กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงสั่งสอนไว้ในยถาสัตว์ด้วยหลักของเหตุและผล ให้รู้ยิ่งเห็นจริงตามหลักความเป็นจริงทุกประการ เช่น หลักอริยสัจ ๔

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทุกศาสนาล้วนต้องอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องชักนำให้เข้ามาศึกษาปฏิบัติ แต่ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาจะมีปัญญาเป็นเครื่องรองรับเสมอ หลักธรรมใดที่ขึ้นต้นด้วยศรัทธาหลักธรรมนั้นจะมีคำว่าปัญญาคุมท้ายเสมอ เช่น หลักธรรมเรื่อง พลละ ๕ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) เป็นต้น

๔.๑.๑ ความหมายคำว่า “ความเชื่อ”

“ความเชื่อ” ในภาษาสันสกฤตตรงกับคำว่า “ศรัทธา” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “สัทธา” หมายถึงความเชื่อ วิเคราะห์ตามคำศัพท์ว่า สหฺทหติ เอตยาติ สหฺธา แปลว่า ที่ชื่อว่าศรัทธาเพราะเป็นเหตุให้บุคคลเชื่อมัน^๒ สมฺมา จิตฺตํ นิเรติ เอตยาติ สหฺธา แปลว่า ที่ชื่อว่าศรัทธาเพราะเป็นเหตุให้บุคคลตั้งจิตไว้โดยชอบ สยํ สหฺทหติ สหฺธา แปลว่า ที่ชื่อว่าศรัทธาเพราะเป็นธรรมชาติตั้งมัน^๓

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่าความเชื่อไว้ ๒ ประเด็น คือ (ประเด็นที่ ๑) ความเชื่อ คือการยอมรับข้อเสนองานข้อใดข้อหนึ่งไว้ว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้วเป็นการรับเชิงพุทธปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น ความเชื่ออาจมีพื้นฐานหลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้ หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์ จากการไม่รู้เอาเอง หรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวก็ได้ ดังนั้นความเชื่อจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหา ความเชื่ออาจเป็นความเชื่อเชิงวิทยาศาสตร์ ความเชื่อองมงายหรือความเชื่อแปลก วิดถาวรก็ได้ คนเราอาจจะทำการอย่างแข็งขัน

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **อภิธานปฎิบัติภา และอภิธานปฎิบัติภาสุจิ**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔๗.

^๓ นิตติ.สุตฺต. (บาลี) ๔๐๔.

จริงจังหรืออย่างบ้าคลั่ง ด้วยความเชื่อที่ผิดได้เท่าๆ กัน ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองอาจใช้มาทดสอบความเชื่อและตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐานความเชื่อนั้นได้โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ (ประเด็นที่ ๒) ความเชื่อ คือการยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริง โดยที่ยังมิได้พิสูจน์หรือมีอาจพิสูจน์ได้^๔

ความเชื่อคือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้^๕ และเป็น การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นความจริง การยอมรับนี้อาจเกิดจากสติปัญญาเหตุผล หรือศรัทธา โดยไม่ต้องมีเหตุผลใดๆ รองรับก็ได้^๖ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีต่อมนุษย์และสังคม^๗

ความเชื่อ จึงเป็นการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลมาอธิบาย การยอมรับนั้นอาจยอมรับด้วยความจงรักภักดี ความศรัทธาที่แฝงไว้ด้วยความกลัว ปราบกฎเป็นพฤติกรรม ความเชื่อหรือการยอมรับสืบเนื่องกันมาและปฏิบัติตามจนกลายเป็นวัฒนธรรมหนึ่งของมนุษย์

๔.๑.๒ สาเหตุที่ทำให้เกิด “ความเชื่อ”

ความเชื่อทำให้บุคคลค้นเข้าไปหาคำตอบ ดังนั้น ความสงสัยจึงทำให้มนุษย์มีศรัทธาเข้าไปศึกษาเรื่องราวต่างๆ ว่า อะไรและทำไม จึงเป็นเช่นนั้น ทำไมจึงมีผลอย่างนั้น ทำไมบางเรื่องจึงทำให้มนุษย์มีความทุกข์ทรมาน และทำไมมนุษย์จึงไม่มีความสุขใจ ข้อสงสัยต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ กล่าวคือ (๑) อะไรเป็นสิ่งที่สร้างโลก และสร้างเมื่อไร (๒) โลกเป็นของใคร และถูก

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๒.

^๕ ทศนีย์ ทานตวนิช, **คติชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕.

^๖ สถาพร ศรีสัจจัง, **การประสมประสานทางสังคม – วัฒนธรรมและมุสลิมที่ปรากฏในการละเล่นล้อแห่งของอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง**, (ตรัง : ศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัด, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

^๗ ธวัช ปุณโณทก, **“ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสาน” ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๙๐-๓๙๒.

สร้างขึ้นมาจากใคร (๓) ทำไมจึงต้องมีสิ่งมีชีวิตต่างๆ มากมายในโลก (๔) ใครเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองสร้างสิ่งเหล่านี้^๔

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบในเรื่องเหล่านี้ได้ ทั้งไม่สามารถที่จะรู้ได้ด้วยเหตุและผล มนุษย์จึงมีความเชื่อว่าทุกสิ่งต้องมีจุดมุ่งหมายต่อมนุษย์และต้องมีผู้จัดระเบียบของสรรพสิ่งในโลกนี้

จากความเชื่อเหล่านี้ ชีวิตมนุษย์จึงมีจุดมุ่งหมายของตนเอง จึงทำให้เกิดสถาบันทางศาสนาขึ้น ด้วยเหตุนี้ ในบริบททางพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเรื่อง ศรัทธา เมื่อคนเรามีศรัทธาแล้ว ย่อมจะสามารถเข้าถึงหลักธรรมอื่นๆ ตามลำดับ ศรัทธาเป็นเพียงเครื่องนำทาง ศรัทธาเป็นเครื่องชักนำให้บุคคลเข้าหา ให้สนทนา ให้ตั้งใจฟัง ให้จดจำ ให้นำไปพิจารณา ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต ดังพระบาลีว่า “สทุธาย ตรติ โหสมิ” บุคคลข้ามโอชะ^๕ได้ ด้วยศรัทธา^๖

แม้ในสังคมไทย คนไทยส่วนใหญ่ก็มีความเชื่อในเรื่องราวต่างๆ เช่น เชื่อเรื่องผีसाงเทวดา เชื่อเรื่องพระพรหม และเชื่อเรื่องสัตว์ในอบายภูมิ คนไทยยังมีความเชื่อเรื่องชีวิตที่มีไซมนุษย์และสัตว์อีกจำพวกหนึ่งที่อยู่ในภพภูมิระดับเดียวกันกับมนุษย์ แต่อยู่ต่างมิติและต่างสภาวะชีวิตกัน เรียกสิ่งที่มีชีวิตต่างมิติกันนี้ว่า ผีसाงเทวดา จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีसाงและเทวดาเหล่านั้นเป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตกาล^๗

ความเชื่อของคนไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นๆ ตลอดจนความเชื่อความรู้จากนักคิดของคนไทยสมัยโบราณ โดยได้ปฏิบัติสืบๆ กันมาจนกลายเป็นความเชื่อทางวัฒนธรรมและประเพณีจนถึงทุกวันนี้ คนในสังคมไทย นับถือพระพุทธศาสนา สถาปนาวัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย วัด

^๔ โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, พิมพ์ ดอกบัว - ผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑.

^๕ โหชะ ในที่นี้หมายถึง โหชะ ๔ ประการ คือ (๑) กาโมชะ โหชะคืออกาม (๒) ภโวชะ โหชะคือภพ (๓) ทิฏฐิชะ โหชะคือทิฏฐิ (๔) อวิชโชชะ โหชะคืออวิชชา (ที.ปา.อ.(บาลี) ๓๔/๑๔).

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^๗ สุภาพรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัย สุขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕). หน้า ๓๔.

และพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางความเชื่อและวัฒนธรรมอันดีงาม หล่อหลอมให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อและความเลื่อมใส ทำให้คนไทยเคารพนับถือพระพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย

ชาวไทยพุทธทั้งที่เจริญแล้วและยังไม่เจริญ ย่อมมีความเชื่อต่างกันในเรื่อง ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ก็มีมากน้อยต่างกัน และความเชื่อนี้มิใช่จะมีเฉพาะแต่ในชุมชนที่เรียกกันว่าชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่ในชุมชนที่เรียกตนเองว่าปัญญาชน ก็เป็นที่ปรากฏมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์อยู่ไม่น้อย จึงกล่าวได้ว่า เดิมทีเดิยวมนุชนับถือไสยศาสตร์มาก่อน ไม่ใช่แต่เฉพาะชาวไทยเท่านั้น แม้แต่พวกคนจีน แขก ฝรั่งเศส หรือชนชาติอื่นๆ ในโลกก็มีความเชื่อในเรื่องทำนองเดียวกันนี้ทั้งนั้น ตลอดจนถึงความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และถือโชคลางด้วย แต่รายละเอียดอาจแตกต่างกันไปตามท้องที่ ประเพณีวัฒนธรรม และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น

ดังนั้น วิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวกับมูลเหตุให้เกิดความเชื่อหรือศรัทธา จึงพอสรุปได้ว่า ความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือความเชื่อที่เป็นเหตุให้เกิดศาสนา มีสาเหตุมาจาก^๒

๑) **อวิชชา** คือความไม่รู้เหตุไม่รู้ผล เริ่มตั้งแต่ความไม่รู้เหตุผลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ชีววิทยา และทางธรรมชาติอื่นๆ ที่อยู่รอบตัว

๒) **ความกลัว** น่าจะเป็นมูลเหตุสำคัญที่สุด ที่เนื่องมาจากอวิชชา เพราะว่าจิตสำนึกของมนุษย์เบื้องต้นก่อนจิตสำนึกอื่นคือ ความกลัวในสิ่งที่ตนไม่รู้ กลัวอำนาจลึกลับ กลัวความทุกข์ และเกรงกลัวต่อความตาย

๓) **ความจงรักภักดี** เกิดมาจากความเชื่อ ความเลื่อมใส เกิดจากความไว้วางใจ ความสบายใจต่อสิ่งที่ตนเชื่อและเลื่อมใส เชื่อว่ามีศักดิ์ศรีสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ตนได้ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้อาจเกิดขึ้นแก่ใครๆ ก็ได้ เกิดขึ้นโดยความเป็นเหตุเป็นผลก็ได้ หรือโดยไม่มีเหตุมีผลก็ได้

๔) **ปัญญา** คือมูลเหตุที่สำคัญมากเพราะสามารถแยกศรัทธาออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เช่น การกล่าวถึงความรู้เหตุรู้ผลอันเป็นมูลเหตุให้เกิดศรัทธา เป็นศรัทธาอันสัมปยุตด้วยปัญญา หรือศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา แสวงหาสังฆธรรมเป็นระยะการเกิดขึ้นแห่งศาสนา คือ

^๒ เสฐียร พันธงดี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘.

ระยะที่มนุษย์มีความคิดเป็นตัวของตัวเองตามเหตุผลแห่งธรรม แล้วก็จะความมั่งงายและความกลัวภัยเสียได้

๕) **อิทธิพลของบุคคลสำคัญ** เกิดจากความเชื่อถือและศรัทธาในบุคคลสำคัญที่ไม่ต้องมีใครมาสั่งสอน บุคคลสำคัญนั้นอาจจะเป็นความเชื่อสัตย์ เช่น พระศรีสุริโยทัย สตรีผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความจงรักภักดี ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พันท้ายนรสิงห์ นายท้ายเรือหลวงผู้ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ และพระยาพิชัยดาบหัก นักรบผู้สามารถของประวัติศาสตร์ไทย

๖) **ลัทธิการเมือง** เป็นเรื่องของคนสมัยใหม่ได้จากลัทธิทางการเมืองที่เฟื่องฟูขึ้นมาจนทำให้บุคคลทอดทิ้งศาสนาเดิมแล้วยึดเอาลัทธิทางการเมืองนั้นว่า เป็นศาสนาประจำสังคม เช่น ลัทธินาซีสมัของเยอรมันนี้ สมัยฮิตเลอร์ ลัทธิฟาสซิสต์ ของอิตาลี สมัยมุสโสลินีครองกรุงโรม และลัทธิคอมมิวนิสต์ของจีนแดง สมัยเหมาเจ๋อตุง เป็นต้น

เมื่อมีปัจจัยที่ทำให้เกิดศาสนา บุคคลจึงมีความเชื่อว่า ศาสนา(และปรัชญา)จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความจริงแห่งชีวิต ศาสนาจึงเป็นที่มาของความเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักปราชญ์ทั้งหลายว่า นักประวัติศาสตร์บางคนบอกว่า ศาสนาเกิดจากความเชื่อ บุคคลใดยึดมั่นในศาสนา บุคคลนั้นจะมากไปด้วยความเชื่อต่างๆ อันเป็นความเชื่อทางศาสนานั้นเอง^{๑๓}

อีกนัยหนึ่ง ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่น มีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บเกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกินความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ มนุษย์จึงคิดว่า น่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็น ภูตผีปิศาจ วิญญาณหรือเทพเจ้า เป็นต้น ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้น มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติพอใจจะช่วยให้ปลอดภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความกตัญญูตเวทีด้วยการเช่นสรวงบูชาหรือประกอบ^{๑๔}

^{๑๓} พระอรียานูวัตร เขมจารีเถระ, **คติความเชื่อของชาวอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^{๑๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ภูมิปัญญาแห่งอีสาน**, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๖.

มนุษย์ส่วนใหญ่จะระลึกถึงศาสนาแต่เมื่อเวลาตนเองมีความทุกข์ มีภัยคุกคาม เดิมทีเดิยวั้น มนุษย์มักยึดถือว่าตัวตนเป็นใหญ่กว่าสรรพสิ่งทั้งปวง ดังนั้น มนุษย์จึงมีอัตตาสูง (Ego) ว่าสามารถควบคุมสรรพสิ่งให้อยู่ในอำนาจของตนได้ แต่เมื่อมนุษย์มาเห็นธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Phenomena) แสดงกัมมันตภาพ (Activity) ออกมาได้ ยิ่งใหญ่กว่าตน เช่น พายุร้อง พายุผ่า แผ่นดินไหว เป็นต้น มนุษย์จึงยอมตนเป็นรองธรรมชาติและต้องการความอบอุ่นทางจิตใจและต้องการความรู้อย่างแท้จริงแห่งชีวิต^{๑๕}

จึงอาจสรุปได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เกิดจากการนับถือศาสนา เมื่อหาสาเหตุมาอธิบายไม่ได้มีความเชื่อเรื่อง ผีศาจเทวดา วิญญาณ และอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงต้องมีการเช่นสรวงบูชา เคารพ กราบไหว้ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลมาอธิบายเรื่องเหล่านี้ก็ได้

๔.๑.๓ ประเภทของความเชื่อ

นักวิชาการศาสนาบางท่าน ได้จัดแบ่งประเภทของความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ออกเป็น ๙ ประเภท คือ

- ๑) ความเชื่อเรื่องผีศาจเทวดา
- ๒) ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
- ๓) ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเวทมนตร์
- ๔) ความเชื่อเรื่องฤกษ์ ยามและดวงสังหรณ์
- ๕) ความเชื่อเรื่องความฝัน
- ๖) ความเชื่อเรื่องขวัญ
- ๗) ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ
- ๘) ความเชื่อเรื่องยากกลางบ้าน
- ๙) ความเชื่อเรื่องลักษณะบุคคล^{๑๖}

^{๑๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๖} ทศนีย์ ทานตวนิช, คติชาวบ้าน, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕.

ในขณะที่เดียวกันก็มีการจัดแบ่งประเภทของความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมซึ่งเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องและอิงอยู่กับหลักศาสนา ลักษณะความเชื่อดังกล่าวได้แก่ (๑) ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา เช่น เชื่อว่ามีนรก สวรรค์ เทวดาหรือว่าฟ้าแดงจะถูกกั๊งฟ้ารูงจะถูกปลา เป็นต้น (๒) ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์

ความเชื่อทั้ง ๒ ประเภทนี้ ยังสามารถแบ่งออกได้อีกเป็น ๑๒ กลุ่ม ดังนี้

- (๑) ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ
- (๒) ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน
- (๓) ความเชื่อเรื่องโชคลาง
- (๔) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผีน
- (๕) ความเชื่อทางไสยศาสตร์
- (๖) ความเชื่อลักษณะคนและสัตว์
- (๗) ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา
- (๘) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ
- (๙) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
- (๑๐) ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด
- (๑๑) ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติ ภพ
- (๑๒) ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย เป็นต้น^{๑๗}

การจัดประเภทความเชื่ออันมีมูลเหตุมาจากความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากศาสนาและลัทธิต่างๆ อันล้วนแล้วก่อให้เกิดลักษณะประสมประสานกันได้แนบสนิทนั้น สามารถแบ่งประเภทได้ใน ๓ ลักษณะคือ ความเชื่อทั่วๆ ไปที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งประเภทความเชื่อดังกล่าวก็มีเหมือนกันในทุกภาคอาจจะมีบ้างบางส่วนปลีกย่อยเท่านั้น

ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อที่เป็นความหวังของชีวิตอันนำไปสู่ความเลื่อมใส เรียกว่าศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใสซึ่งสัมพันธ์กับศาสนา มี ๒ ประเภทคือ (๑) **ศัทธาญาณวิปยุต** หรือศรัทธามืด เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลรองรับ กลุ่มความเชื่อประเภทนี้ได้แก่ ความเชื่อถือในธรรมชาติ ความเชื่อถือในผีบางเทวดา และความเชื่อในเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์

^{๑๗} เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, **ประเภทความเชื่อ ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๗๓.

ประเภทที่ (๒) **สัทธาญาณสัมปยุต** หรือศรัทธาสว่าง เป็นความเชื่อที่เหตุและผลรองรับ กลุ่มความเชื่อประเภทนี้ได้แก่ ความเชื่อถือในกฎแห่งกรรม ความเชื่อถือในเรื่องผลแห่งกรรม ความเชื่อที่ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน และความเชื่อถือในปัญญาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระพุทธเจ้า^{๑๘}

ในเกสปุตติสูตร ได้กล่าวถึงเรื่องสมณพราหมณ์หลายลัทธิที่เดินทางมาถึงเกสปุตตนิคมแล้วแสดงวาทะของตน กระทบกระเทียบ ดูหมิ่น กล่าวข่มวาทะของผู้อื่นทำให้ไม่น่าเชื่อถือ พวกกาลามะชาวเกสปุตตนิคมจึงพากันเข้าไปพุดถามพระพุทธองค์เพื่อหาข้อยุติว่า วาทะของสมณพราหมณ์พวกไหนน่าเชื่อถือกว่ากัน พระพุทธองค์จึงตรัสสอนสรุปความว่า

- อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ(การคิดเอาเอง)
- อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
- อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๑๙}

เมื่อรู้ชัดด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล มีโทษ ผู้รู้ดีเตียน ปฏิบัติแล้วเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ควรละธรรมเหล่านั้นเสีย ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ ปฏิบัติแล้วเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข ควรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงธรรมเหล่านั้น เช่น ทรงยกเรื่อง โลกะ โทสะ โมหะ และอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้น มาแสดงให้เห็นพวกกาลามะชาวเกสปุตตนิคมได้เข้าใจ จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักคำสอนในพระสูตรนี้เป็นเกณฑ์ตัดสินเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเลยที่เดียว

^{๑๘} พระมหาปรม โสภาโต (กองคำ), "ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๑.

^{๑๙} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับ “พิธีกรรม”

พิธีกรรมคือแบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำ และเพื่อให้มีความหวังสังคมแบบดั้งเดิมจึงมักถือว่าพิธีกรรมถ้าทำอย่างถูกต้องเคร่งครัดก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้าถ้าทำผิดพลาดไปหรือไม่ทำเบื้องต้นก็จะลงโทษ พิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญเมื่อเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา หรืองานสมาคมที่มีรูปแบบเป็นพิธีกรรมทั้งหลาย พิธีกรรมจะกระทำในวันสำคัญ เช่น พิธีบวงสรวง สักการะ การเซ่นไหว้ และการสังเวย เป็นต้น ส่วนประกอบของพิธีกรรมจะมีการสวดการขับร้อง^{๒๐}

๔.๒.๑ ความหมายคำว่า “พิธีกรรม”

พิธีกรรม หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา^{๒๑} เป็นคำบัญญัติของการประกอบพิธีการต่างๆ และคำว่า พิธีการ (Rite) หมายถึง พิธีตามประเพณีทางศาสนาหรือในโอกาสสำคัญ พิธีกรรมจะก่อให้เกิดอำนาจพิเศษขึ้นมา เป็นการเพิ่มสีสันและพลังอำนาจให้แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน^{๒๒} เป็นรูปแบบของพฤติกรรมหรือการทำพิธี^{๒๓}

พิธีกรรม มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำ ไม่ว่าจะเป็ความเชื่อของสังคมใด พิธีกรรมของสังคมไทยมีสองประเภท คือ พิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศ และพิธีกรรมจำเพาะถิ่นมีแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ต่อองค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสอง จะเหมือนกันคือมีความเชื่อเป็นรากฐานให้กระทำผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการและผู้ร่วมพิธี^{๒๔}

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๔), หน้า ๖๑.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

^{๒๒} Richard Lawrence, Unlock Your Psychic Powers - ศาสตร์แห่งพลัง, แปลโดย สมชาย สัมฤทธิ์ทรัพย์, (กรุงเทพมหานคร : มาสเตอร์ พรินติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๒๓} Denny Sargent, Global Ritualism พิธีกรรมของโลก, แปลโดย ทิพย์อาภา (นามแฝง), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูนพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙-๓๕.

^{๒๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙๐-๑๙๓.

นอกจากนี้ พิธีกรรม ยังเป็นการแสดงออกเป็นรูปธรรมทางศาสนา และการแสดง พิธีกรรมก็มักจะมี ความเชื่อทางศาสนาเป็นส่วนประกอบอยู่เบื้องหลังควบคู่กันไปเสมอ และให้ ความเห็นว่า พิธีกรรมทางศาสนาที่พบเห็นกันอยู่ทุกวันนี้เป็นลัทธิความเชื่อที่อยู่ในระดับมีพระหรือนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม^{๒๕}

พิธีกรรมยังต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของคนในด้านต่าง ๆ โดยจะมีทั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และมีการสร้างสถาบัน ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อจัดความสัมพันธ์เหล่านี้ อาทิ สถาบันทางการเมือง สำหรับจัดระเบียบในสังคม และ สถาบันศาสนาที่มีพระนักบวชเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งได้กำหนดความสัมพันธ์ถ่ายทอดผ่านทาง ประเพณี พิธีกรรมอันถือเป็นอาณัติที่ละเมิดได้ยาก รวมทั้งยังมีหลักความเชื่อที่ช่วยเสริมพลัง ของลักษณะที่มีอยู่ให้ดำเนินต่อไปได้^{๒๖}

พิธีกรรมเกิดจากการที่มนุษย์ประกอบพิธีบวงสรวงและสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีต่อ อำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองมีความปลอดภัยสามารถที่จะเอาชนะธรรมชาติได้ อย่างไรก็ดี ตามในดินแดนต่างๆ มีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติแตกต่างกันออกไปตาม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีก่อให้เกิดพิธีกรรม ความเชื่อมี หลายรูปแบบเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีเทวดาเครื่องรางของขลัง คาถาอาคม เป็นต้น^{๒๗}

ลักษณะของพิธีกรรม เป็นการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป พิธีกรรมมีลักษณะสำคัญอยู่สองประการคือสัญลักษณ์ที่ แสดงออกถึงความจริงใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ และความเชื่อสำหรับพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติกัน

^{๒๕} ฉลาดชาย รมิตานนท์, **ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิ บัญญาชาวบ้าน**, เอกสารการประชุมทางวิชาการเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท, (เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๕-๖.

^{๒๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **“ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย ความท้าทายใหม่” สู่อุบัติความ เข้าใจวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๙๙-๑๐๑.

^{๒๗} เสฐียร พันธ์รังสี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐.

ในชุมชนนั้น เมื่อมีการจัดพิธีขึ้น ก็มักจะอ้างถึงความเชื่อต่างๆ เพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางและคำตอบในสิ่งที่สงสัย และสอดคล้องกับรากฐานความเชื่อของคนในชุมชน^{๒๘}

การมีพิธีกรรมเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆ ใช้เป็นกุศโลบายในการขัดเกลา หรือเป็นระเบียบปฏิบัติให้คนในสังคมชุมชนได้ประพฤติปฏิบัติตามความต้องการของกลุ่มสังคมนั้น โดยในพิธีกรรมแต่ละประเภท ก็จะมีแนวคิดและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไป เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับผี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และในแต่ละพิธีกรรมยังมีหน้าที่สำคัญคือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว สร้างพลังใจให้แก่บุคคลและกลุ่มในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไป^{๒๙}

๔.๒.๒ จุดกำเนิดของ “พิธีกรรม”

ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์เชื่อมั่นว่า มีอำนาจลึกลับแฝงมาในรูปแบบของเทพเจ้า ซึ่งเป็นอุดมคติและพฤติกรรมของมนุษย์ในกลุ่มชนที่มีความเชื่อแบบลัทธิชาตญาณวิปริต อันแสดงให้เห็นประเพณีทางศาสนาตามแนวความคิด ความเชื่อว่ามีอำนาจสิทธิ์ขาดของเทพเจ้าที่ครอบงำ พิทักษ์รักษา และมนุษย์มีส่วนร่วมอยู่ในธรรมชาติที่มีอำนาจลึกลับนั้น ฉะนั้น มนุษย์จึงต้องตกอยู่ในอำนาจของธรรมชาติลึกลับนั้น จากแนวคิดนี้ พวกเขาจึงได้แสดงแนวคิดความเชื่อออกมาเป็นถ้อยคำ ผ่านทางมโนภาพที่มีเนื้อหาสาระทางเทปนิยาย เช่น มโนภาพเกี่ยวกับเทพบิดร เทพมารดร คือสวรรค์และโลกมนุษย์^{๓๐}

สวรรค์และโลกมนุษย์ตามยุคของพระเวทในศาสนาฮินดูนั้น เป็นเพียงมโนภาพที่สร้างขึ้นมา พระพรหมก็เป็นเพียงมโนภาพที่สำคัญที่สุดในแนวความคิดในยุคของพระเวท สมัยแรกๆ เมื่อคำนึงถึงชาติที่แท้จริง มโนภาพทางด้านจักรวาลวิทยาก็ได้แก่ พรหมัน

^{๒๘} สุเมธ เมธาวิทยานุกูล, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๓.

^{๒๙} รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, “การขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๓.

^{๓๐} จำนงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย, (พระนครศรีอยุธยา: ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒), หน้า ๑๐.

ในยุคของพระเวทนี้ มีศาสนาของพวกที่มีใช้อารยันอยู่ แต่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพวกอารยัน ศาสนาของพวกที่มีใช้อารยันนี้ ประกอบไปด้วยเวทมนต์คาถาอาคมต่างๆ มี “คำสาปแช่ง การใช้เวทมนต์ขับไลผี และการใช้เวทมนต์คาถา”^{๓๑}

ในสมัยพระเวทพวกฮินดูมีความเชื่อเรื่องของ พระอัคนีเทพ ซึ่งเป็นการค้นพบเกี่ยวกับไฟว่า ก่อให้เกิดความหมายอันสำคัญทางประวัติศาสตร์ อารยธรรมของมนุษย์ พระอัคนีเทพ คือไฟที่ใช้ในการบูชากระทำให้มีตัวตนและเป็นเทพเจ้าขึ้นมาทางมโนภาพ ในคัมภีร์ฤคเวท พระอัคนีเทพมีความเด่นเป็นที่สองรองจากพระอินทร์ พระอัคนีเทพมีรูปเป็น ๓ ประการ คือ (๑) ในโลกมนุษย์มีรูปเป็นไฟ (๒) ในชั้นบรรยากาศมีรูปเป็นแสงสว่าง (๓) ในสรวงสวรรค์มีรูปเป็นดวงอาทิตย์^{๓๒}

ในสังคมไทยก็เหมือนกับสังคมอื่นๆ ที่มีความเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและด้านแนวความคิด ความเชื่อของผู้คนในสังคม ชาวพุทธมีหลักการปฏิบัติและการดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ บริจาคทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา อันมีผลนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมประเพณีและศิลปกรรมไทยอันอุดมไปด้วยปัญญา ลักษณะสังคมชาวพุทธจึงแสดงถึงพื้นฐานความเข้าใจในเรื่องโลกและชีวิตที่สอดคล้องกับความเป็นจริง

คนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา มีคติประจำใจที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ นิยมการทำบุญและมีความเชื่อเรื่องบุญ-บาป หรือที่กล่าวว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชาวพุทธไทยจึงมีค่านิยมว่า ทำการใดที่จะเป็นบุญก็จะทำการนั้นด้วยความเต็มใจ ในการทำบุญนั้น เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงและเป็นการเตรียมใจให้พร้อม จึงเกิดมีพิธีกรรมแบบพุทธขึ้นมาเรียกว่า พุทธศาสนพิธีหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการกว้างอยู่ ๒ พิธี คือ พิธีทำบุญในงานมงคล และพิธีทำบุญในงานอวมงคล^{๓๓}

๔.๒.๓ ประเภทของพิธีกรรมที่สำคัญๆ

นักวิชาการหลายคนได้แบ่งประเภทของพิธีกรรมไว้หลายลักษณะ ดังนี้

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๓๓} แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและลัทธิประเพณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒), หน้า ๑๗๗.

ความเชื่อตามแบบของสังคมไทย จากการศึกษาพบว่า สังคมไทยมีความเชื่อที่หลากหลาย หากจะแบ่งประเภท อาจแบ่งออกได้เป็น ๗ ประเภทใหญ่ ดังนี้

๑. **ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนา** เช่น เชื่อในเรื่องการทำสมาธิเพื่อรักษาโรค เชื่อในพลังอำนาจของพระเจ้า เชื่อในเรื่องนรก-สวรรค์ เชื่อในเรื่องบาป-บุญ ต่่าพ่อแม่ชาติหน้าปากจะเท่าธุ๋เข็ม เป็นต้น

๒. **ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ผีสางเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์** เช่น เชื่อในเรื่องคาถาอาคม การทำเสน่ห์ การเสกตะปูเข้าห้อง การสะเดาะเคราะห์ เชื่อในเรื่องผีบ้านผีเรือน ผีปอบ ผีแม่หม้าย หรือเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง บั้งไฟพญานาค หรือสิ่งที่มีปาฏิหาริย์ต่างๆ

๓. **ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ โหงวเฮ้ง และดวงจัญ** เช่น เชื่อในเรื่องของการดูดวงชะตา ดูลายมือ เชื่อในเรื่องบุคลิกลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต หรือสิ่งแวดล้อมที่ทำงาน และที่อยู่อาศัยสัมพันธ์การดำเนินชีวิต

๔. **ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลางและฤกษ์ยาม** เช่น เชื่อในเรื่องของการไม่ตัดผมในวันพุธ การไม่เดินทางไกลถ้าจิ้งจกทัก หรือ การหาฤกษ์ยามสำหรับการทำงานมงคลต่างๆ

๕. **ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและคำทำนายฝัน** เช่น เชื่อว่าถ้าฝันว่าเห็นงู จะได้นี้เนื้อคู่ ถ้าฝันว่าฟันหัก ญาติผู้ใหญ่จะเสียชีวิต ฝันเห็นคนตาย จะเป็นการต่ออายุ

๖. **ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ** เช่น การแห่นางแมวขอฝน การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบุญต่างๆ

๗. **ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำ** เช่น ห้ามนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก เอาไม้กวาดตีกันชีวิตจะไม่เจริญ กินข้าวเกลี้ยงจานจะได้แฟนสวยหรือหล่อ ห้ามปลูกต้นลั่นทม ระวังไว้ในบ้าน ให้ปลูกต้นมะยม มีคนนิยมชมชอบ ปลูกขนุน จะทำให้มีผู้สนับสนุนค้าจุน

๔.๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อ เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพิธีกรรม มนุษย์ประกอบพิธีกรรมขึ้นเพราะมีความเชื่อ ความศรัทธาเป็นพื้นฐาน โดยเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมจะทำให้มีชีวิตปลอดภัยดังที่ตั้งใจ พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเพราะความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพิธีกรรม ในยามใดที่มนุษย์มีความทุกข์ ความเดือนร้อนต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยสาเหตุต่าง ๆ จึงจัดพิธีกรรมด้วยการเซ่นไหว้บูชา เพราะเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรม

พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่คนในสังคมสร้างขึ้นเพื่อเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจ ทำให้เกิดความหวังในชีวิต เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมสามารถ ทำให้ไปสู่ผลที่ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นคาดหวังไว้คนสมัยก่อนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติน้อยมาก โดยถือว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่ลึกลับมีอันตรายและน่ากลัว ความกลัวก่อให้เกิดความเชื่อเกิดศาสนา เกิดพิธีกรรม ในระยะเริ่มแรกจึงมีการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาจเป็นธรรมชาติ หรือเชื่อว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติที่อาจซ่อนเร้นหรือควบคุมธรรมชาตินั้นอยู่ ซึ่งอาจเป็นผีบางเทวดาหรือเทพเจ้า การประกอบพิธีกรรมทำให้เราเชื่อว่าความกลัวนั้นลดหายไป ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรมไว้ในทำนองเดียวกัน สรุปได้ว่า มนุษย์เชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อต้องการให้สิ่งเร้นลับเหล่านี้มาดลบันดาลให้สมปรารถนา จึงต้องประกอบพิธีกรรมและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

๑. โดยการภาวนา ขอร้อง อ้อนวอน บอกกล่าว ขอให้อำนาจเหนือธรรมชาติได้รับทราบ และช่วยเหลือในสิ่งที่ตนต้องการหรือสิ่งที่ตนพอใจ

๒. โดยการแลกเปลี่ยน มนุษย์อาจแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการด้วยเครื่องสังเวทิต่างๆ เช่น พวงมาลัย หัวหมู การขบร้องพ้อนรำ เป็นต้น เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ทดแทนกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

๓. โดยวิธีเรียกร้องความสงสาร เห็นใจ จากอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยการทนทุกข์ เวทนา ทรมานสังขารของตนเอง เพื่อให้อำนาจนั้น ๆ เห็นใจและให้ตนเองได้รับสิ่งที่ตนต้องการ

๔. โดยวิธีการพลิกแพลง เช่น หากผีบางเทวดาจะมารบกวนเด็กหรือคนเจ็บก็ต้องใช้วิธีด้วยการไม่ชมเด็กว่าสวย น่ารักเพราะกลัวผีจะพรากเอาไป หรือด้วยการเปลี่ยนชื่อคนที่เจ็บไข้บ่อย ๆ เสียเพื่อผีจะได้จำไม่ได้ เป็นต้น

๕. โดยวิธีการบังคับ ซึ่งใช้ได้เฉพาะกับอำนาจที่ถือว่าเป็นอำนาจชั้นต่ำ ๆ โดยอาศัยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น เวทมนตร์คาถา สิ่งของบางชนิด เป็นต้น ซึ่งเชื่อถือว่าสามารถจะเกิดผลในทางที่บังคับอำนาจนั้น ๆ ให้กลัวยอมฟังคำสั่งความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ

พิธีกรรมกับความเชื่อเป็นไปทางสังคม มักเป็นเรื่องที่ยากเกินไปสำหรับการมองเห็น เพราะมีความละเอียดลึกซึ้งตั้งแต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอยู่ และเป็นรากฐานสำคัญของพิธีกรรม และแฝงไว้ซึ่งคุณค่าที่มีประโยชน์แก่สังคม ดังที่ **แสง จันทร์งาม**^{๑๔} กล่าวไว้ว่า

การที่พิธีกรรมส่วนใหญ่ยืนหยัดอยู่มาได้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมเหล่านี้มีคุณค่าอยู่บางอย่าง มิฉะนั้นก็คงเลิกปฏิบัติไปแล้ว และตามความจริงก็มีพิธีกรรมอยู่ไม่น้อยที่ถูกกละเลย

^{๑๔} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

คุณค่าของพิธีกรรมคือเป็นเครื่องเสริมสร้าง ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องสร้างสัมพันธภาพกับเทพเจ้าเป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ เป็นเครื่องหล่อหลอมจริยธรรมและปรัชญาไว้เป็นด่านแรกที่ดึงดูดจิตใจคนภายนอกให้หันมาสนใจ เป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องชักนำดังนั้นจะเห็นว่าพิธีกรรมเป็นการปฏิบัติทางกาย ทางวาจาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวัน เวลาที่กำหนดไว้และเป็นการปฏิบัติที่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย การปฏิบัตินั้นอาจเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเป็นเรื่องส่วนรวมก็ได้ จากแนวคิดของนักวิชาการเราจะเห็นได้ว่าความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นแรงผลักดันให้เกิดพิธีกรรมขึ้น เพื่อใช้ในการติดต่อกับพลังอำนาจเหล่านั้น เมื่อมีการประพฤติปฏิบัติเป็นระยะยาวนานมีการถ่ายทอดสืบ ๆ กันมา สุดท้ายก็กำหนดเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีของกลุ่มชนนั้นๆ

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานเขียนของ **ศรีศักร วัลลิโภดม**^{๓๕} ที่กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเป็นนามธรรมที่แลเห็นยากจึงต้องมีการแสดงด้วยการกระทำคือการประกอบพิธีกรรม ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมจึงมีความหมายที่สำคัญ ๓ ประการคือ

๑. เป็นการชักนำคนที่อยู่ร่วมในกลุ่มเดียวกันหรือสังคมเดียวกัน มาพบปะกัน ก่อให้เกิดความรู้จักและสัมพันธ์กัน
๒. เป็นการสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกัน เพราะพิธีกรรมเป็นระบบและสื่อสัญลักษณ์เพื่อการสื่อสาร
๓. เป็นเรื่องทางด้านจิตใจที่เป็นผลมาจากความเชื่อ และการกระทำที่เชื่อว่าเป็นสิริมงคลเกิดความสบายใจและมั่นใจเมื่อกระทำ

จากแนวคิดดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า “พิธีกรรม” เป็นแบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำและเพื่อให้เกิดความขลัง สังคมดั้งเดิมจึงมักถือว่าถ้าประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องและเคร่งครัด ก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่กระทำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็อาจจะลงโทษได้

ในขณะที่ทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและสามารถพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรของตน กล่าวคือพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์บันดาลชีวิตของตนเองด้วยผลแห่งการกระทำของตน มิได้มาจากการอ้อนวอนขอจากพระเป็นเจ้า

^{๓๕} ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐-๓๑.

และสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกร่าง คือให้พึ่งตนเองเพื่อพาตัวเองออกจากกองทุกข์ มีจุดมุ่งหมายคือการสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้าง“ปัญญา” ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง และพิธีกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าถึงแก่นแท้ของศาสนา

พิธีกรรมในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ศาสนพิธี พิธีกรรมที่มีบัญญัติไว้อย่างเป็นหลักการ คือสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ส่วนพิธีกรรมที่มีมาตามวัฒนธรรม เช่น อัญชติ (การประนมมือ) วันทา (การไหว้) และอภิวัต (การกราบ) รวมถึงการเวียนประทักษิณ (เดินวนขวาสามรอบหรือการเวียนเทียน) และการพรมน้ำมนต์ เนื่องจากพระพุทธศาสนาถือว่า พิธีกรรมเป็นเพียงอุบายในการช่วยให้เข้าถึงความดีสำหรับผู้ที่ยังไม่เข้าถึงแก่นแท้ทางศาสนา ดังนั้นพิธีกรรมของชาวพุทธจึงมีความยืดหยุ่นและเป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคมและชนชาตินั้นๆ ทำให้ประเพณีชาวพุทธทั่วโลกจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน อันเนื่องจากชาวพุทธไม่ถือว่าวัฒนธรรมตนเป็นวัฒนธรรมเอกและเห็นวัฒนธรรมอื่นเป็นวัฒนธรรมรองจนต้องทำลายหรือดูถูกวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ใจกว้างในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ยินดีในความหลากหลายทางประเพณี ยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่างของกันและกันได้^{๓๖}

๔.๓ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ“เต่า” ในสังคมไทย

นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญท่านหนึ่ง ได้เปรียบเทียบให้เห็นอย่างกระจ่างว่า “...ธรรมดาแล้ว ศาสนาก็เปรียบดั่งต้นไม้ใหญ่ ต้องมีแก่น กระพี้ และเปลือกหุ้มห่ออยู่...เมื่อตากเปลือกและกระพี้ ออกแล้วก็จะเห็นแก่นเมื่อเปลือกและกระพี้ถูกตากออกแล้วก็จะงอกขึ้นมาใหม่อีกให้กลับคืนสภาพเดิม...”^{๓๗} การกล่าวเช่นนี้เท่ากับแสดงว่า พิธีกรรมเป็นแนวทางสำคัญที่อาจทำให้เข้าถึงศาสนาได้ เพราะในพิธีกรรมเหล่านั้นย่อมแฝงเร้นด้วยแนวความคิด หากพิจารณาไตร่ตรองให้ดี จะเห็นว่า พิธีกรรมไม่ใช่สิ่งเหลวไหลทั้งหมด แต่ก็ไม่ควรยึดมั่น เพราะในส่วนของประโยชน์ควรจะเข้าถึง ก็ต้องพยายามควานหาให้เข้าถึงแก่นแท้จริงด้วยต่อไป

ในสังคมของชาวไทยมีการประกอบประเพณี พิธีกรรมตามคติความเชื่อดั้งเดิมที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

^{๓๖} สารานุกรมเสรีวิกิพีเดีย, แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki>.

^{๓๗} เสถียรโกเศศ, การศึกษาประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙๘.

ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่เป็นประเพณี พิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่า มีอยู่เหนือธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมเป็นการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนๆ ให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา โดยได้มีการหาวิธีการที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดที่จะสื่อความหมายต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้ เช่นเดียวกับความเชื่อที่ว่า กระจกเต่าสามารถหยั่งรู้ฟ้าดินได้ เต่ามีอายุยืนคนจึงนิยมทำบุญปล่อยเต่าเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และเชื่อในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ในการใช้กระจกเต่าหรือสิ่งอื่นที่แทนความหมายถึงเต่าในการสลักเป็นแผ่นยันต์ ซึ่งเป็นความเชื่อส่วนบุคคล

๔.๓.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับ “เต่า” ของชาวล้านนาไทย

เต่า เป็นสัตว์เลื้อยคลานในอันดับ Chelonia ตัวของเต่าถูกหุ้มด้วยกระดูก มีหลายชนิด หลายวงศ์ ทั้งที่อาศัยอยู่บนบกและในน้ำ ในแง่ของความเชื่อของชาวล้านนา มีทั้งความเชื่อด้านการบริโภคเนื้อเต่า การปล่อยเต่า การนำกระดูกเต่าไปไว้ในยุ้งข้าว การทำนายคนไข้จากรูปเต่า คาถาพญาเต่าและยันต์พญาเต่า กล่าวคือในการบริโภคเนื้อเต่า เมื่อนำเนื้อเต่ามาปรุงเป็นอาหารรับประทานกันในครอบครัว ขณะที่กำลังรับประทานอยู่นั้น บังเอิญมีบุคคลภายนอกเข้ามา จะไม่มีการเชื้อเชิญให้ร่วมรับประทาน ซึ่งโดยปกติ ชาวล้านนาจะต้องเอยปากเชิญทุกครั้งเมื่อแขกมาหาในช่วงขณะดังกล่าว ทั้งนี้เชื่อกันว่า หากเรียกหรือเชิญให้บริโภคเนื้อเต่าร่วมกัน จะก่อให้เกิดแขนงหน่ยต่อกันและกันภายหลัง ด้านการปล่อยเต่า นิยมปล่อยเต่าให้เป็นอิสระในพิธีกรรมสืบต่ออายุ เช่นการทำบุญสืบชาติชาต ช่วงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ พิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ด้วยเชื่อว่า เต่าเป็นสัตว์ที่มีอายุยืนนานเป็นร้อย ๆ ปี การปล่อยเต่าจะทำให้อายุยืน และยังเชื่ออีกว่าถ้านำกระดูกเต่าไปไว้ในยุ้งข้าว พร้อมบอกกล่าวว่าจะขอให้เต่าช่วยพุ่มพุกรักษาเมล็ดข้าวไว้อย่าให้สูญหายไปไหน เชื่อว่าจะทำให้มีข้าวรับประทานไปตลอดปี ไม่มีการลี้หนีปลี่ยน

การทำนายคนไข้จากรูปเต่า ในตำราโหราศาสตร์ที่เรียก "เมื่อเต่า" (เมื่อ = ฤกษ์, ยาม) ใช้รูปเต่าเป็นหลัก แล้วให้นับเลขตามจำนวนอายุของคนไข้ แล้วดูคำทำนาย เพื่อประกอบพิธีกรรมคู่กับการรักษาอาการไข้จากรูปเต่าให้นับเลขเริ่มที่เลข ๑ ๒ ๓ ตามลำดับไปเรื่อย ๆ จนครบอายุปัจจุบันของคนไข้ แล้วทำนายตามตัวเลข ดังนี้

ตกลเลข ๑ ชื่อว่า "น้ำบ่อแก้วจิมชาย" (น้ำบ่อแก้วจิมทราย) โรคมีกับตัวอยู่แล้ว
รักษาหายยาก

ตกลเลข ๒ ชื่อว่า "ผิดผีเรือนบ่เลี้ยง" คนใช้ผิดผีเรือนคือปฏิบัติไม่ถูกต้องตามจารีตของผีเรือน แล้วไม่ยอมเซ่นวักตามธรรมเนียม การรักษาจึงต้องเซ่นผีเรือนด้วย

ตกลเลข ๓ ชื่อว่า "ตกก่องหัว" อาการโรคหนักมากถึงขั้นเสียชีวิต แต่หากทำการสะเดาะเคราะห์ ก็จะหายจากโรคที่เป็นอยู่

ตกลเลข ๔ ชื่อว่า "ผิดผีอารักษ์กับเสื่อบ้าน" คือ คนใช้ประพฤติผิดจารีตของเสื่อบ้านอารักษ์เมือง การรักษาต้องเซ่นบูชาเสื่อบ้านอารักษ์เมืองด้วย

ตกลเลข ๕ ชื่อว่า "ผิดผีกะยักษ์" คนใช้ประพฤติผิดโดยล่วงละเมิดหรือก้าวก่ายผีกะยักษ์ ทำให้ผีกะยักษ์ไม่พอใจ การรักษาใช้จึงต้องเซ่นสังเวศด้วยเครื่องเซ่นที่มีจำนวน ๔ อย่าง เช่น อาหาร ๔ อย่าง เครื่องเซ่นประกอบอย่างละสี่ เป็นต้น

ตกลเลข ๖ ชื่อว่า "ผิดหญิงผิดชาย" คนใช้ประพฤติผิดจารีตของหนุ่มสาว ต้องเซ่นวักเลี้ยงดูผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิง ควบคู่ไปกับการรักษาอาการไข้

ตกลเลข ๗ ชื่อว่า "ผิดผีเรือนพี่น้องกัน" คือประพฤติผิดจารีตผีเรือนของญาติพี่น้องสายตระกูลเดียวกัน ต้องเซ่นสังเวศผีดังกล่าว ด้วยเครื่องเซ่นและข้าวตอกดอกไม้ ขณะทำการรักษา

คาถาพญาเต่า

คาถาพญาเต่า โดยทั่วไป คือ "นา สัง ลี โม" ซึ่งบางตำราอาจเพิ่มบทอื่นเข้ามาเช่น "พุทชะสังมิ" ดังตัวอย่างคาถาทำน้ำมนต์ประพรมสินค้าบทหนึ่งว่า

โอม พุทชะสังมิ สัง ลี โม นา

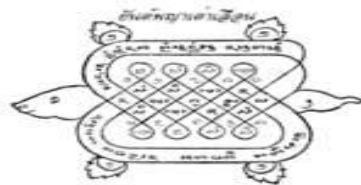
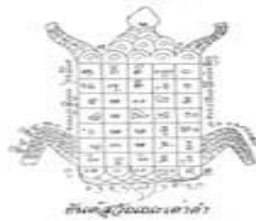
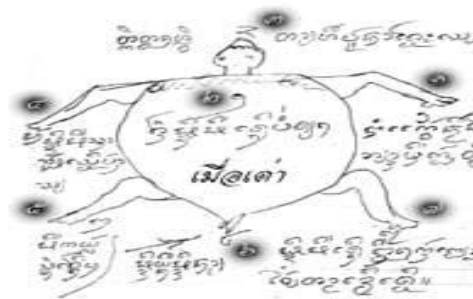
โอม รัมมะสังมิ โม นา สัง ลี

โอม สังฆะสังมิ ลี โม นา สัง ๑

ยันต์พญาเต่า

ยันต์พญาเต่านี้มีทั้งยันต์พญาเต่าคำและยันต์พญาเต่าเลือน อานุภาพของยันต์มีมากมาย ตามแต่อุปเท่ห์จะบอกวิธีใช้ แต่โดยทั่วไปนั้น มักลงใส่แผ่นโลหะ ติดฝาบานเรือนให้อยู่เย็นเป็นสุข และติดร้านค้าให้ซื้อขายคล่อง^{๓๘}

^{๓๘} สนั่น ธรรมธิ, สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, แหล่งที่มา :

(๕) ภาพประกอบ: เครื่องรางของขลังเกี่ยวกับ “เต่า”^{๓๙}

๔.๓.๒ พิธีกรรมเกี่ยวกับ “เต่า” ในฐานะเครื่องรางของขลัง

คนไทยเรานั้นเชื่อถือเรื่องโชคลางและบาปกรรมกันมาเป็นเวลานานมาแล้ว ส่วนหนึ่งเชื่อกันว่าเมื่อเรามีเคราะห์หรือมีความทุกข์ วิธีหนึ่งที่จะช่วยบรรเทาสิ่งเลวร้ายต่างๆ ให้ทุเลาเบาบางลงไปบ้าง ก็คือการไปทำบุญสะเดาะเคราะห์ ซึ่งการสะเดาะเคราะห์นี้มีมากมายหลายอย่างที่ เป็นสิ่งสืบทอดจนมาถึงปัจจุบัน บางครั้งเราเองก็เคยไปสะเดาะเคราะห์โดยการปล่อยสัตว์ต่างๆ ให้เป็นอิสระ จึงเกิดแนวคิดและความเชื่อเรื่องการทำบุญปล่อยสัตว์แต่ละประเภท ดังต่อไปนี้

- ก. **การปล่อยปลาไหล** เป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์เพื่อให้การกระทำใดๆ หรืองานบางอย่างที่เรามุ่งหวัง ราบสิ้น ลื่นไหลเหมือนดังชื่อของปลาไหล ไม่มีติดขัดและอุปสรรคใดๆ ชัดขวาง
- ข. **การปล่อยเต่า** เป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์เพื่อให้ตนหรือบุคคลที่เราอธิษฐานถึงมีอายุยืนยาววัยยืนหรือถ้าเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่ก็ขอให้หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นๆ

^{๓๙} ภาพประกอบ โดย จรัสพันธ์์ ต้นตระกูล.

- ค. การปล่อยหอยขม เป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์ เพื่อขอให้ความทุกข์ ความขมขื่นที่เป็นอยู่ และเป็นเรื่องที่สร้างความกังวลใจให้กับตัวเองจงหมดไป หรือหายไป พร้อมกับหอยขมที่เราปล่อยไป
- ง. การปล่อยนก เป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์เพื่อขอให้ตัวเองจงพ้นจากความทุกข์ที่ผูกพันอยู่ในชีวิต พ้นจากปัญหา หรือเคราะห์ร้ายที่เหนียวรั้งจิตวิญญาณของเราให้เป็นทุกข์ ไร้อิสระ การปล่อยนกเป็นเสมือนกับการขอให้ตนได้เริ่มชีวิตใหม่ที่ดีกว่าเดิม
- จ. การปล่อยปลาทั่ว ๆ ไป เป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์โดยมุ่งหวังให้มีความสุขร่วมเย็นในชีวิต ความทุกข์ใดๆ ที่ทำให้เดือดเนื้อร้อนใจ ขอให้หมดสิ้นไป

นอกจากนี้ ยังมีการทำบุญเพื่อสะเดาะเคราะห์แบบเฉพาะกิจ คือการทำบุญเมื่อเราเชื่อว่าตนเองเคยทำบาปบางอย่างในอดีตแล้วต้องการจะสะเดาะเคราะห์เพื่อผ่อนทุกข์เหล่านั้นจากหนัก ให้ผ่อนคลายเบาบางลง ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ถือเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่คนโบราณถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น คนแท้งบุตร การทำแท้งเป็นสิ่งที่ถือว่าเป็นการทำบาปอย่างมหันต์ เชื่อกันว่าผู้ที่ไปทำแท้งมานั้นชีวิตจะตกต่ำ มีแต่เรื่องทุกข์ร้อนหรือไม่ก็จะพบกับช่วงชีวิตที่ลำบาก ไม่มีความเจริญรุ่งเรืองได้ เหมือนมีอะไรคอยมาถ่วงอยู่ และจะล้มลุกคลุกคลานไปนานถึง ๗ ปีทีเดียว แต่ก็มี ความเชื่อกันอีกว่า เราสามารถทำบุญสะเดาะเคราะห์เรื่องราวดังกล่าว เพื่อให้ผ่อนคลายเบาบางลงไปได้บ้าง เช่น การปล่อยปลาในแม่น้ำ ให้ครบตามอายุของตน

ส่วนคนที่เคยทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นให้ตายหรือพิการ เช่น ฆบรชชนคนโดยไม่ได้เจตนา จนทำให้ผู้นั้นต้องพิการ หรือถึงกับเสียชีวิตก็ตาม การกระทำดังกล่าวถึงแม้ว่าจะไม่ได้เจตนา แต่ก็มีผลทางบาปกรรมได้เช่นเดียวกัน การจะสลัดบาปเคราะห์เหล่านี้ หรือผ่อนหนักให้เป็นเบาได้นั้น คนโบราณเชื่อกันว่า ผู้นั้นต้องไปไหว้พระให้ครบ ๗ วัด และนำน้ำมันต์ของวัดนั้นๆ มารดสีรชะและอาบทั้งร่างกาย เติมน้ำมันตะเกียงตามวัดต่างๆ ให้ครบ ๗ วัด ทำบุญปล่อยเต่าให้ครบเท่าอายุของตน และต้องถือศีลกินเจอย่างน้อย ๒๙ วัน^{๔๐}

จากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเต่าอันเป็นสัตว์ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ อิทธิพลของความเชื่อเรื่องเต่ายังส่งผลต่อวงการ

^{๔๐} แหล่งที่มา: http://blog.sanook.com/site/alias_horoscope/236549/default.aspx, (๑๖ มีนาคม ๒๕๕๔).

ปฏิบัติต่อเต่า เช่น ความเชื่อว่าการทำบุญปล่อยเต่าจะทำให้มีชีวิตยืนยาว เหมือนอายุของเต่า และทำให้มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ด้วยความเชื่อนี้เองบางครั้งได้ส่งผลให้เกิดการทรมานสัตว์ เช่น ธุรกิจการจับเต่ามาขังไว้เพื่อให้คนที่จะมาทำบุญปล่อยสัตว์ได้มาซื้อหา จะเห็นได้ว่าตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ รวมถึงตลาดสด มักมีธุรกิจเช่นนี้ให้เห็นอยู่ทั่วไป ในขณะเดียวกัน สถานที่ที่เต่าถูกนำไปปล่อยมักจะเป็นแหล่งที่ไม่เหมาะสมกับเต่าในเชิงนิเวศวิทยาและชีววิทยา เช่น บ่อน้ำในวัดที่ไม่มีการถ่ายเทหรือแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวอยู่ตลอดเวลาซึ่งมีไซท์ที่อยู่อันเหมาะสมของสัตว์ประเภทนี้ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงปัญหาอื่นๆ ที่มนุษย์ก่อขึ้นอันส่งผลให้เต่าอาจสูญพันธุ์ได้

จากความเชื่อว่าการปล่อยเต่าหรือให้ชีวิตใหม่แก่เต่าจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้กระทำ อันเป็นการตั้งเจตนาที่เป็นกุศลในเบื้องต้น แต่ด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้องหรืออาจรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น นำเต่าไปปล่อยในที่ที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวมา จึงเป็นเหมือนการมีเจตนาเป็นบวกแต่การกระทำเป็นลบ ผลที่ตามมาจึงไม่เป็นไปตามเจตนาอันเป็นกุศลจิต เพราะฉะนั้น การช่วยกันรณรงค์และอนุรักษ์เต่ามิให้ถูกทารุณกรรมทุกรูปแบบ และไม่ส่งเสริมธุรกิจการค้าสัตว์ประเภทนี้ จึงน่าจะสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การปล่อยเต่าจะทำให้มีชีวิตยืนยาว”

อนึ่ง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเต่า เช่น ความเชื่อว่าการลอดที่ผ่านพิธีปลุกเสกของเกจิอาจารย์ เป็นวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์ จัดเป็นความเชื่อส่วนบุคคลที่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อหลีกเลี่ยงความเชื่อในเชิงมงาย อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อในเชิงไสยศาสตร์ หากแต่ความเชื่อนั้นจะต้องเกื้อหนุนต่อการพัฒนาสติปัญญา เพื่อให้ข้ามพ้นและไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านั้น ซึ่งเป็นการยกระดับความเชื่อนั้นให้ส่งเสริมต่อการพัฒนากายและจิต เพื่อเข้าถึงแก่นแท้ของคำสอนในศาสนาอันมีความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดนั่นเอง เพราะฉะนั้น แนวคิดเรื่องการทำบุญปล่อยเต่าหรือสัตว์อื่นๆ นอกจากจะต้องมีเจตนาอันเป็นกุศลแล้ว ยังต้องคำนึงถึงอิสรภาพอันยั่งยืนของสัตว์เหล่านั้นเป็นประการสำคัญด้วย จึงจะนับว่าเป็นการทำบุญหรือให้อภัยทานแก่สัตว์ที่แท้จริงในความหมายทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องเต่าในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนและอุปมาอุปไมยเรื่อง"เต่า"ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์"เต่า" ในทัศนะพระพุทธรูปศาสนา (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ"เต่า"ในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

ในพระสุตตรหลายแห่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโดยวิธีการยกเรื่องเต่าเข้ามาเป็นอุปมาอุปไมย เพื่อให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจเนื้อหาของพระธรรมได้อย่างตรงประเด็นและเห็นภาพชัด เช่น เรื่องการเกิดเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยากเหมือนกับกรณีที่เต่าตบอดในทะเลที่ ๑๐๐ ปีจะมีโอกาสขึ้นมา ๑ ครั้ง ให้สวมเข้ากับแอกที่มีรูเดียวได้ ต้องใช้เวลายาวนานมาก และทรงสอนสาวกให้พิจารณาซันท์ ๕ เปรียบเสมือนกับเต่า ทรงสอนให้เหล่าสาวกสำรวมระวังอินทรี ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้ายในอภิสวรรณ(อารมณ์ที่น่าใคร่น่าพอใจ) และอนิภิสวรรณ(อารมณ์ที่ไม่น่าใคร่น่าพอใจ) ซึ่งเป็นทางมาของกิเลสอันเป็นข้าศึกต่อการประพฤติพรหมจรรย์ เหมือนกับเต่าหัดศีรษะและขาอยู่ในกระดองเพื่อป้องกันตรายต่างๆ เป็นต้น

เต่าเป็นสัตว์ในวรรณกรรมพระพุทธรูปศาสนาที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวเนื่องในฐานะเป็นสัตว์ในอดีตชาติของบุคคลสำคัญต่างๆ ซึ่งเรื่องนี้ได้รับการยืนยันจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังที่ได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ชาดก ลีลาชีวิตและเรื่องราวของเต่าได้ให้คติธรรมแก่นุชนกกล่าวคือ

- (กัจจยชาดก ๑) ให้คติธรรมเรื่องการรู้จักหนีเอาตัวรอดเมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้น โดยไม่ควรห่วงใยหรือพะวงอยู่กับทรัพย์สินหรือบ้านเรือนสถานที่อยู่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ตนเองประสบหายนะได้
- (กัจจยชาดก ๒) ให้คติธรรมเรื่องการรู้จักใช้คำพูดให้ถูกกาลเทศะ
- (กัจจยชาดก ๓) สอนเรื่องโทษของความคึกคะนองเป็นเหตุให้ตนประสบความทุกข์
- (คังคยชาดก) ให้คติธรรมเรื่อง ผู้โอ้อวดไม่เป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย

- (กุรุคมิชชาตก) และ (มหาอุกกุชชาตก) บอกเล่าถึงความสำคัญในการมีมิตรสหายที่ดี เมื่อเกิดภยันตรายขึ้น มิตรเหล่านั้นย่อมเป็นที่พึ่งของตนได้

ชาวพุทธส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า การสะเดาะเคราะห์ด้วยการทำบุญปล่อยเต่าจะทำให้ตนและคนที่รักปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีอายุยืนนานเหมือนอายุของเต่า จึงนิยมปล่อยเต่าในวันพระหรือวันสำคัญ แต่จากปัญหาเรื่องสภาวะแวดล้อมและธรรมชาติของเต่าที่หลายคนไม่เข้าใจ ทั้งในเรื่องชีววิทยาและนิเวศวิทยาทำให้เต่าถูกทรมานด้วยการถูกปล่อยในสถานที่ไม่เหมาะสม เช่น บ่อน้ำในวัดที่ไม่ถูกสุขอนามัยของเต่าเป็นต้น

ส่วนความเชื่อเรื่องเต่าที่เกี่ยวข้องกับหลักไสยศาสตร์หรือเครื่องรางของขลัง มีความเชื่อว่ากระดองเต่าสามารถเป็นรางบอกเหตุการณ์ต่างๆ ได้ กระดองเต่าสามารถหยั่งรู้ฟ้าดินได้ เกจิอาจารย์หรือผู้มีความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นิยมเคารพบูชายันต์เต่า ชาวล้านนาไทยมีความเชื่อเรื่องเต่าว่า การบริโภคเนื้อเต่า การปล่อยเต่า การนำกระดองเต่าไปไว้ในยุงข้าว การทำนายคนไข้จากรูปเต่า คาถาพญาเต่าและยันต์พญาเต่า กล่าวคือในการบริโภคเนื้อเต่า เมื่อนำเนื้อเต่ามาปรุงเป็นอาหารรับประทานกันในครอบครัว ขณะที่กำลังรับประทานอยู่นั้น บังเอิญมีบุคคลภายนอกเข้ามา จะไม่มีการเชื้อเชิญให้ร่วมรับประทาน ซึ่งโดยปกติ ชาวล้านนาจะต้องเอยปากเชิญทุกครั้งเมื่อแขกมาหาในช่วงขณะดังกล่าว ทั้งนี้เชื่อกันว่า หากเรียกหรือเชิญให้บริโภคเนื้อเต่าร่วมกัน จะก่อให้เกิดแห่งหน่วยต่อกันและกันภายหลัง ด้านการปล่อยเต่า นิยมปล่อยเต่าให้เป็นอิสระในพิธีกรรมสืบต่ออายุ เช่นการทำบุญสืบชาติตา ช่วงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ พิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ด้วยเชื่อว่าเต่าเป็นสัตว์ที่มีอายุยืนนานเป็นร้อยๆ ปี การปล่อยเต่าจะทำให้อายุยืน และยังเชื่ออีกว่าถ้านำกระดองเต่าไปไว้ในยุงข้าว พร้อมบอกกล่าวว่ขอให้เต่าช่วยพุ่มพีรักษาเมล็ดข้าวไว้อย่าให้สูญหาย

ในเรื่องการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์เต่า พระพุทธศาสนามีหลักสำคัญในการอยู่ร่วมกันระหว่างคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ทำที่ที่ควรแสดงออกต่อสรรพสัตว์คือ ความเมตตา กรุณา ไม่มุ่งร้ายให้โทษ เห็นคุณค่าของทุกชีวิต และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยความเคารพและเห็นคุณค่า ไม่มุ่งแสวงประโยชน์ถ่ายเดียว การแสดงทำที่ด้วยความเป็นมิตรต่อสัตว์และสิ่งแวดก็เท่ากับเป็นการอนุรักษ์ไปในตัว ดังจะเห็นได้จากหลักวินัยบัญญัติของพระพุทธองค์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์และสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะเรื่อง “เต่า” ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงยกเรื่องเต่าเป็นข้ออุปมาอุปไมย ช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาธรรมะได้กระจ่างชัด ลีลาชีวิตของเต่าที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกได้ให้แง่คิดและคติธรรมแก่ผู้ศึกษาไม่น้อย เช่น เรื่องการคบมิตรที่ดี เรื่องการใช้คำพูดให้ถูกกาลเทศะ เป็นต้น หากศึกษาเรื่องราวของสัตว์ประเภทนี้ให้ดี จะพบแง่มุมที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์เต่าในปัจจุบัน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ปัญหาดังกล่าวจึงจะคลี่คลายได้ หนึ่งในแนวคิดนั้น คือความรู้เรื่องเต่าที่ได้จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งเนื้อหาบางส่วนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

สัตว์ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลากหลายชนิด ในการทำวิจัยครั้งต่อไป จึงน่าจะมีการศึกษาเรื่องราวของสัตว์ชนิดอื่นๆ เพื่อให้เห็นคุณค่าของสรรพสัตว์ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายกับมนุษย์ ซึ่งจะเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนและลดปัญหาการเบียดเบียนปีศาจกันที่มีมนุษย์กระทำต่อสัตว์และมนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วยกันเองที่ปรากฏอยู่ในทุกมุมโลกขณะนี้

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

๑.๑ เอกสารภาษาไทย

มหาวิทยาลัยเกษตรราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

๒.๑ เอกสารภาษาไทย

กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ กองทัพเรือ. ทหารเรือกับงานอนุรักษ์พันธ์เต่าทะเล.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทกรีนแมคพาย, ๒๕๔๖.

ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์. ชีววิทยาและการอนุรักษ์”เต่า”ตนุ. กรุงเทพฯ : บริษัท มาสเตอร์

คีย์จำกัด. ๒๕๕๑.

คณะนิเทศศาสตร์. วรสารศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๖.

จากรุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา. ๒๕๓๐.

_____ . ภูมิปัญญาแห่งอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ๒๕๓๑.

_____ . รายงานการวิจัยบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ.

มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาสารคาม, ม.ป.ป.

โจเซฟ แกร์, ฟีน ดอกบัว – ผู้แปล. ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๓.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย. พระนคร : ส่วนท้องถิ่น. ๒๕๑๒.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน. เอกสารการประชุมทางวิชาการเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม:

ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท, เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ทิพย์อาภา (นามแฝง), (ผู้แปล). **พิธีกรรมของโลก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิชชิ่ง จำกัด,
๒๕๔๒.

ทวี ผลสมภพ. **ปรัชญาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัทยรามคำแหง. ๒๕๓๕.
ทัศนีย์ ทานตวนิช. **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.

ธวัช ปุณโณทก. **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสาน. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน:**

คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๐.

นันทริกา ชันช่อ รัต. **โรคเต่า : อายุรศาสตร์และคลินิกปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ไฮลิสติกพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . **ชมรมรักษเต่า : อายุรศาสตร์และคลินิกปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ไฮลิสติกพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย ความท้าทายใหม่” สูความเข้าใจ**

วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

นิวัติ เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** (โครงการตำราชุดการ

จัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑ คณะวนศาสตร์.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗.

บรรยง บุญฤทธิ์. **โลกเร้นลับศาสตร์พิศวง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์น้องใหม่, ๒๕๓๙.

แปลก สนธิรักษ์. **พิธีกรรมและลัทธิประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, **ปทานุกรมบาลี ไทย - อังกฤษ - สันสกฤต**.

พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ. **เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก: ชุมทรัพย์จากชาดก**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลเรียบเรียง). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. **คติความเชื่อของชาวอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๐.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. **อภิธานปฎิบัติการ และอภิธานปฎิบัติการสุจิ**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.

มูลนิธิภูมิพล. **ศัพท์นิธิปกรณ์ สุตตมาลา (ฉบับภูมิพล)**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพล.
๒๕๓๕.

มิคมีนทร์ จารุจินดา. **กรมประมง-รายงานการประชุมวิชาการเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ : กับการอนุรักษ์ความหลากหลาย
ทางชีวภาพในประเทศไทย ๙-๑๐ ส.ค.๒๕๔๔**.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย**. กรุงเทพมหานคร :
อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๔.

_____ . **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :
บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

_____ . **พจนานุกรมฉบับ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๕,
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

วีระชาติ เทพพิพิธ. **กรมป่าไม้กับการอนุรักษ์เต่าทะเล**. กรุงเทพมหานคร : ส่วนอุทยานแห่งชาติ
ทางทะเล สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๔๓.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**.
กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๖.

สถาพร ศรีสังข์. **การผสมผสานทางสังคม – วัฒนธรรมและมุสลิมที่ปรากฏ
ในการละเล่นลื้อแห่งของอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง**. ตรัง :

ศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัด. ๒๕๓๓.

เสถียร พันธรังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรศาสตร์, ๒๕๒๔

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์. ๒๕๓๒.

สุภาพวรรณ ณ บางช้าง. **ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัย**

สุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุเมธ เมธาวิทยานุกูล. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น. ๒๕๓๒.

สุขกมล สันติพร. **ร้อยแปดพันเก้า : ความรู้คู่ปัญญา**. กรุงเทพมหานคร:

บริษัทไอเอสพริ้นติ้งเฮ้า, ๒๕๕๑.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. **ประเภทความเชื่อ ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ.**

พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

สมชาย สัมฤทธิ์ทรัพย์, (ผู้แปล). **ศาสตร์แห่งพลัง.** กรุงเทพมหานคร: มาสเตอร์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๒.

เสถียรโกเศศ. **การศึกษาประเพณีไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร:

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.

๒.๒ วิทยานิพนธ์

เจนณรงค์ วัฒนโย. “กระบวนการและเงื่อนไขที่มีผลต่อการอนุรักษ์เต่าทะเลของผู้นำชุมชน และประชาชน: กรณีศึกษาแหล่งวางไข่ของเต่าทะเลในภาคใต้”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต. ๒๕๔๘.

พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑,

พระทอง ไก่ปะ. “พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวอำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์**

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑.

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. “การขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท”.

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

๒.๓ ภาษาอังกฤษ

Cambell, C.L. Population assessment and management need of green turtle, *Chelonia mydas*, population in the western Caribbean. Florida: University of Florida, 2003.

Moran, K.L. Simulated green turtle grazing: Effects on structure and productivity in Seagrass (*Thalassia testudinum*) beds in the central Bahamas. Florida: University of Florida, 2003.

John Sinclair and Other. Collins Cobuild Dictionary for Advanced Learners. Glasgow England: Ommia Books Ltd., 2001.

Wickkremesinghe, K.D.P. The Biography of the Buddha. Columbo: J.W.Mawata, 1972.

๒.๔ เอกสารอัดสำเนา

การอนุรักษ์เต่าทะเล ของกลุ่มประเทศอาเซียนและโอเชียเนีย. (เอกสารการสัมมนา)

ประเทศฟิลิปปินส์, ๑๙๙๓.

ประเวศ อินทองปาน. พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

กรุงเทพมหานคร: อัดสำเนา.

๒.๕ สื่อสิ่งพิมพ์

เดลินิวส์ ฉบับที่ ๒๒, ๐๙๑ (๗ เมษายน ๒๕๕๓).

ข่าวสดรายวัน ฉบับที่ ๗๐๖๙, ปีที่ ๑๙, (๗ เมษายน ๒๕๕๓).

๒.๖ สื่อออนไลน์

การอนุรักษ์เต่าทะเล. แหล่งที่มา [http://www.sci.mu.ac.th/websci/project/](http://www.sci.mu.ac.th/websci/project/Sciweek2551/Result2551/web/ton/web3/300.html3)

Sciweek2551/Result2551/web/ton/web3/300.html3. (๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๓).

สนั่น ธรรมธิ. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. แหล่งที่มา:

[http://www.thainews70.com/news/news-culture-non/view.php?topic=338,](http://www.thainews70.com/news/news-culture-non/view.php?topic=338)

(๒๒ มีนาคม ๒๕๕๔).

สุเทพ บุญประกอบ. สถานการณ์เต่าทะเลในประเทศไทย. สถาบันทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมฝั่งอันดามัน, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง.

แหล่งที่มา: [http://www.dnp.go.th/npo/Html/Research/Turtle/turtle.html,](http://www.dnp.go.th/npo/Html/Research/Turtle/turtle.html)

(๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓).

อุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, กรม. การอนุรักษ์เต่าทะเลของอุทยานแห่งชาติสิรินาถ

แหล่งที่มา: [http://www.dnp.go.th/npo/Html/Research/Turtle/turtle.html,](http://www.dnp.go.th/npo/Html/Research/Turtle/turtle.html)

(๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๓).

<http://th.wikipedia.org/wiki>. (๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๓)

<http://www.siamfishing.com/content>. (๒๕ มีนาคม ๒๕๕๔).

http://blog.sanook.com/site/alias_horoscope/236549/default.aspx, (๑๖ มีนาคม ๒๕๕๔).

[http://kols-say.spaces.live.com/blog/cns!๑A๑B๔๒๗E๘๓๘FA๕๘๒!๙๓๘.entry,](http://kols-say.spaces.live.com/blog/cns!๑A๑B๔๒๗E๘๓๘FA๕๘๒!๙๓๘.entry)

(๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๓).

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : นางสาวรัมภาภักดิ์ ศิริทับ
- เกิด** : ๑๙ มกราคม ๒๕๑๖
- ที่อยู่** : ๙๙/๗ หมู่บ้านบางกอกกบฏเลขวาร์ด ถนน นวมินทร์ ๙๔
เขตคันนายาว แขวงคันนายาว กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๓๐
- การศึกษา** : ประถมศึกษาตอนต้น-โรงเรียนราชวินิต
มัธยมตอนต้น - โรงเรียนราชวินิตมัธยม
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง - เทคนิคิคมลบริหารธุรกิจ
ศิลปศาสตรบัณฑิต (วิทยาการจัดการทั่วไป)
มหาลัยวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
- ประวัติการทำงาน** : เจ้าหน้าที่ผู้ช่วยฝ่ายวิจัย โรงพยาบาลวามาธิบดี
ครูสอนโรงเรียนอนุบาลโชคชัย - ครูเกี่ยว
- ปัจจุบัน** : อาสาสมัครสภาการศึกษาไทย